

MOJADJELATNOST

BROJ 3

ZIMA 2025.

Rast vrijednosti,
pad realne aktivnosti i
manjak investicija u
građevinarstvu

Milijardama eura
Crna Gora probija
puteve ka
svim pravcima

Istorijski visok
trgovinski deficit

Izdavač:

Web Studio Ads d.o.o.
Mitra Bakića 23
81101 Podgorica

Web:

web-studio-ads.me

Uredništvo i marketing:

tel: 069/236-105

Tekstove pisali:

Nada Matić, Vesna Živanović
Vukmirica, Julijana Vincan
Marković, Miljan Paunović,
Mirjana Vasić Adžić, Marko
Andrejić, Marko Miladinović

E-mail:

info@web-studio-ads.me

Fotografija na naslovnoj stranici:

Freepik

Poslovanje privrede Crne Gore u 2025. pod globalnim i regionalnim pritiscima

Privreda Crne Gore u 2025. godine suočava se sa višestrukim izazovima koji proizilaze iz kombinacije globalnih i regionalnih turbulencija. Globalni ekonomski pritisci, naročito nepredvidive promjene u međunarodnoj trgovini, odražavaju se na izvozno-orijentisane sektore, dok politička nestabilnost u regionu, naročito u Srbiji kao najvećem spoljnotrgovinskom partneru Crne Gore, dodatno komplikuje poslovanje domaćih firmi.

Na globalnom nivou, američke carinske tarife na uvoz sirovina i industrijskih proizvoda prouzrokovale su poremećaje u lancima snabdijevanja. Crnogorski proizvođači, posebno u sektorima prerade hrane, metalske i drvne industrije, suočavaju se sa rastom cijena ulaznih sirovina, dužim rokovima isporuke i povećanim troškovima transporta. Ovakva situacija smanjuje konkurentnost domaćih proizvoda na inostranim tržištima, ali istovremeno prisiljava kompanije da traže alternative kroz lokalnu proizvodnju ili diversifikaciju dobavljača. Prema preliminarnim podacima Monstata, troškovi uvoza osnovnih sirovina u prvoj polovini 2025. povećani su za oko 7 odsto u odnosu na prethodnu godinu, dok je prosječna cijena transporta roba porasla za više od 10 odsto, što direktno utiče na marže malih i srednjih preduzeća.

Regionalni izazovi dodatno opterećuju crnogorsku privredu. Srbija, kao najveći trgovinski partner, u posljednjih godinu dana bilježi političke turbulencije koje otežavaju planiranje i realizaciju bilateralnih poslova. Promjene u administrativnim procedurama, kašnjenja u carinskim dokumentima i politički nesporazumi između Beograda i Podgorice doveli su do povremenih zastoja u transportu i uvozu ključnih proizvoda, uključujući energente, poljoprivredne sirovine i građevinski materijal. Preduzeća u Crnoj Gori, naročito ona u industriji hrane i građevinarstvu, prinuđena su da reorganizuju svoje lance snabdijevanja, tražeći alternative u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i čak Italiji, što povećava troškove i smanjuje fleksibilnost poslovanja.

Finansijski sektor bilježi slične efekte. Banke i lizing kuće bilježe povećanu potražnju za kratkoročnim kreditima i likvidnosnim linijama, jer firme pokušavaju da održe stabilnost u uslovima povećane neizvjesnosti. Ipak, ograničena dostupnost kapitala i veća cijena zaduživanja utiču na investiranje i modernizaciju proizvodnih kapaciteta. Preduzeća u turističkom sektoru, iako još uvijek profitabilna zbog stalnog priliva turista, suočavaju se sa rastom cijena uvozne opreme i goriva, što smanjuje neto dobit i potencijal za reinvestiranje.

Sa druge strane, sektor poljoprivrede, koji je tradicionalno ranjiv na vanjske šokove, osjeća dvostruki pritisak: globalni rast cijena đubriva i pesticida, te smanjena trgovinska razmjena sa Srbijom smanjuju dostupnost ključnih inputa. IPARD fondovi i lokalne subvencije pomažu u ublažavanju posljedica, ali ne mogu u potpunosti kompenzovati poremećaje. Prema preliminarnim procjenama Ministarstva poljoprivrede, domaća proizvodnja hrane je u prvih osam mjeseci 2025. porasla za samo 1,5 odsto, dok uvoz raste gotovo kontinuirano, što dodatno povećava zavisnost od spoljnih tržišta.

Privreda Crne Gore stoga ulazi u period adaptacije. Ključne mjere uključuju diverzifikaciju spoljnotrgovinskih partnera, jačanje domaće proizvodnje, ulaganje u logistiku i skladišne kapacitete, te digitalizaciju i modernizaciju sektora kroz međunarodne fondove i projekte podrške. Dugoročno, ove turbulencije mogu imati i pozitivne efekte – prisiljavajući preduzeća da unaprijede efikasnost, diversifikuju proizvodne lance i smanje zavisnost od pojedinačnih tržišta.

Uprkos pritiscima, perspektiva ostaje umjereno optimistična. Crnogorska privreda, sa malim, fleksibilnim firmama i visokom koncentracijom sektora sa dodanom vrijednošću, može prilagoditi poslovanje globalnim i regionalnim izazovima, ali uspjeh zavisi od brzine implementacije reformi, koordinacije sa regionalnim partnerima i kapaciteta države da pruži pravovremenu podršku privredi u kriznim periodima.

Sadržaj

- 3 Poslovanje privrede Crne Gore u 2025. pod globalnim i regionalnim pritiscima

INDUSTRIJA I ZANATI

- 8 Industrija Crne Gore u 2025 - između energetske pritiska, volatilnosti i traženja stabilnog modela
- 11 Investicije u energetske projekte Crne Gore više od 2,5 milijarde eura, zelena energija dolazi u prvi plan

TURIZAM I UGOSTITELJSTVO

- 16 Kako spriječiti ugostitelje da odustanu od zvjezdica?
- 20 Diverzifikacija turističke ponude i razvoj ruralnog i događajnog turizma
- 24 Licitiranje sa brojem gostiju obilježilo ljetnju turističku sezonu u Crnoj Gori

TRGOVINA I USLUGE

- 30 Istorijski visok trgovinski deficit
- 34 Uticaj povećanog uvoza i visokih cijena domaćih poljoprivrednih proizvoda na potrošače i lokalne proizvođače

ZDRAVLJE I MEDICINA

- 42 Nacionalni elektronski karton pacijenata kao temelj modernog sistema

AUTO-MOTO I TRANSPORT

- 46 Sezonska ograničenja kretanja po pojedinim dionicama puteva, novi izazov za transportna preduzeća
- 48 Milijardama eura Crna Gora probija puteve ka svim pravcima

GRAĐEVINA I NEKRETNINE

- 54 Građevinarstvo u Crnoj Gori – rast vrijednosti, pad realne aktivnosti i manjak investicija

KULTURA, UMJETNOST I OBRAZOVANJE

- 60 Digitalizacija kulturne baštine – nova faza modernizacije muzeja i arhiva

PRAVO, FINACIJE I SAVJETOVANJE

- 64 Novi Zakon o računovodstvu donosi veću usklađenost sa EU standardima

USTANOVE I ORGANIZACIJE

- 68 Ima li kraja finansijskoj krizi u komunalnim vodovodnim preduzećima?

POLJOPRIVREDA

- 72 Borba za proizvođače hrane i opstanak sela u Crnoj Gori
- 75 Modernizacija proizvodnje stočne hrane i kapaciteta malih poljoprivrednih domaćinstava

TEHNIKA I INTERNET USLUGE

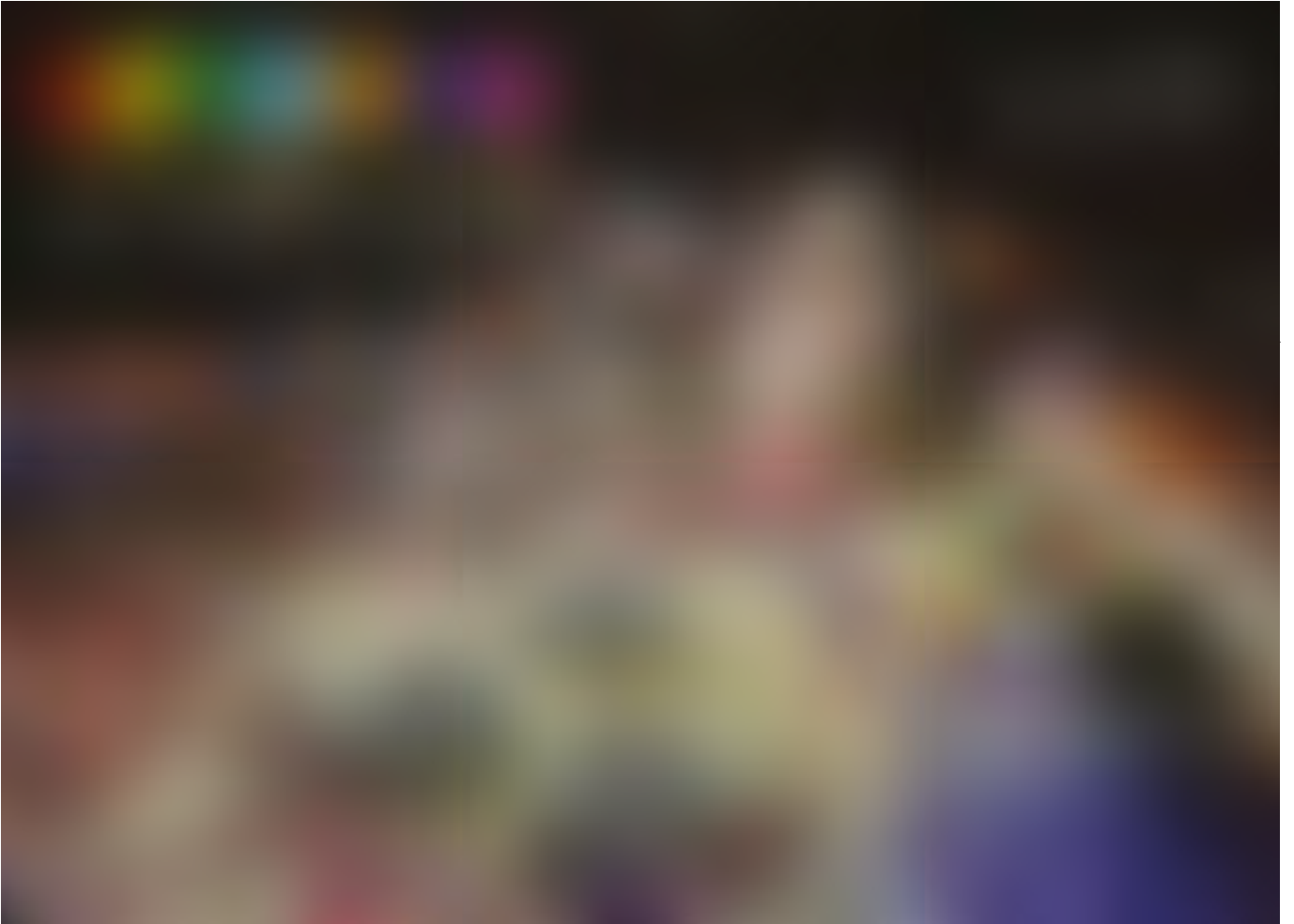
- 80 Pad ICT sektora u Crnoj Gori nakon višegodišnjeg rasta

SPORT I REKREACIJA

- 84 Wellness kao tržište koje raste i van ljetnje sezone

LJEPOTA I NJEGA

- 88 Može li sektor ljepote i njege opstati i mimo ljetnje sezone?

MOJADJELATNOST

www.moja-djelatnost.me

INDUSTRIJA I ZANATI

Industrija Crne Gore u 2025 - između energetskog pritiska, volatilnosti i traženja stabilnog modela

Crnogorska industrijska proizvodnja u 2025. godini oscilira - međugodišnji rast u drugom kvartalu djeluje ohrabrujuće, ali je u poređenju sa prvim tromjesečjem zabilježen pad. Prerađivačka industrija beleži snažan skok, dok energetski sektor tone. Dolazi i period strukturne nestabilnosti - energetski troškovi, pad investicija i nepredvidiva regulativa prave ozbiljan pritisak na održivost proizvodnje.

Industrija Crne Gore tokom ove godine pokazuje dvoslojnu sliku: dok pojedine grane beleže snažan rast, ukupan trend oscilira između kvartalnog uspona i oštrog pada.

Prema podacima Monstata, u drugom kvartalu 2025. godine industrijska proizvodnja porasla je 18,6 odsto na godišnjem nivou, ali je istovremeno pala 22,5 odsto u odnosu na prvi kvartal iste godine. Detaljniji pregled po sektorima otkriva jaku volatilnost, s obzirom na to da je prerađivačka industrija zabilježila rast od 38 odsto, djelatnost vađenja ruda i kamena četiri procenta, dok je snabdijevanje električnom energijom, gasom i parom u minusu od 23,9 odsto.

U energetskom sektoru, koji čini oko četvrtine ukupne industrijske aktiv-

nosti, pad je posljedica kombinacije tehničkih ograničenja i tržišnih fluktuacija.

Podaci Centralne banke Crne Gore (CBCG) pokazuju da je u prva četiri mjeseca 2025. ukupna industrijska proizvodnja bila niža za 1,2 odsto u odnosu na isti period 2024, što je posljedica smanjenja proizvodnje električne energije i smanjenog izvoza u region. Tokom zimskih mjeseci pad u energetici prelazio je i 15 odsto, dok je u martu i aprilu došlo do kratkotrajnog oporavka zahvaljujući boljim hidrološkim uslovima.

Energetska zavisnost i ograničeni kapaciteti

Iako Crna Gora nominalno proizvodi dovoljne količine struje za domaće potrebe, struktura potrošnje i distribucije pokazuje manjak fleksibilnosti.

Cijene električne energije za industrijske potrošače u 2025. godini porasle su između 12 i 18 procenata, prema podacima Privredne komore Crne Gore, dok su troškovi gasa rasli i do 25 odsto zbog ugovornih cijena i ograničenog snabdijevanja. Najveći pritisak osjećaju energetski intenzivne industrije - metalurgija, cementna i hemijska proizvodnja koje sada troše i do trećine svojih prihoda na energente.

Sektor snabdijevanja električnom energijom, gasom i parom, prema Monstatu, beleži najveći pojedinačni pad u odnosu na prvi kvartal. To je direktno uticalo na celokupan indeks industrijske proizvodnje i pokazuje koliko je zavisnost čitave industrije od energetskog balansa.

Istovremeno, crnogorski mediji navode da je u prva dva mjeseca 2025. pad industrijske proizvodnje iznosio oko šest odsto, dok je proizvodnja električne energije pala za 17,4 odsto.

Prerađivačka industrija - jedina stabilna tačka

Za razliku od energetike, prerađivačka industrija beleži rast i postaje nosilac ukupne industrijske aktivnosti. Sektor je tokom ove godine ojačao zahvaljujući izvozu prehrambenih proizvoda, obradi drveta i djelimičnom oporavku metaloprerađivačkih pogona.

Podaci CBCG pokazuju da su cijene proizvođača u industriji u prva četiri mjeseca 2025. porasle za 3,1 odsto, što znači da rast u prerađivačkom sektoru djelom dolazi i od rasta tržišnih cijena, a ne samo od fizičkog obima proizvodnje.

U okviru sektora najbolje rezultate beleže proizvodnja građevinskog

FOTO: FREEPK

materijala, prehrambeni proizvodi i manje izvozne firme u drvenoj industriji, dok hemijska industrija i metalurgija i dalje trpe zbog troškova uvoza energenata i sirovina.

Privredna komora Crne Gore u svom izveštaju za januar 2025. upozorila je da se industrijska proizvodnja sve više "parceliše", sa nekoliko jakih izvoznika i nizom slabijih domaćih proizvođača koji teško održavaju likvidnost.

Makroekonomski okvir i industrijska neujednačenost

Prema Mesečnom makroekonomskom izveštaju Ministarstva finansija za avgust 2025., crnogorska ekonomija je u drugom kvartalu ostvarila realni rast BDP-a od 3,5 odsto, uz rast privatne potrošnje od 7,5 procenata i investicija od 4,4 odsto. Industrija, međutim, nije glavni generator tog rasta. Njen doprinos ostaje nizak zbog energetske ograničenosti, viso-

ke zavisnosti od uvoza i niske produktivnosti.

Proizvodnja aluminijuma, tradicionalno važan segment industrije, pretrpjela je pad izvoza od 60,7 odsto zbog smanjene primarne proizvodnje i rasta globalnih cijena električne energije.

U isto vrijeme, uvoz mašina i industrijske opreme porastao je za 6,5 odsto u odnosu na prošlu godinu, što pokazuje da su preduzeća ipak započela modernizaciju kapaciteta. CBCG u

FOTO: FREEPK

FOTO: FREEPIK

svom biltenu za maj 2025. navodi da su banke u prvih sedam mjeseci godine odobrile 651,7 miliona eura kredita privredi, od čega se oko 15 odsto odnosi na proizvodne djelatnosti, što ukazuje na blagi oporavak investicionih aktivnosti u industriji.

Iako su najavljeni brojni projekti, uključujući inicijative za razvoj industrijskih zona i obnovljive izvore energije, realizacija ide sporo. Prema podacima eKapije, Vlada Crne Gore planira programe vrijedne više od 300 miliona eura za energetske i industrijske projekte, ali mnogi još nisu ušli u fazu izvođenja. Oko 18 kapitalnih projekata iz Plana kapitalnog budžeta odloženo je za narednu godinu, što direktno utiče na industrijske isporuke i lokalne dobavljače.

Nedostatak stručne radne snage takođe ograničava rast - prema podacima Zavoda za zapošljavanje, sektor prerade i proizvodnje ima više od 1.000 otvorenih radnih mjesta, najviše u metalurgiji, prehrambenoj industriji i održavanju mašina.

Prosječna neto plata u industriji u julu 2025. iznosila je 1.009 eura, što je 21,4 odsto više nego godinu ranije, ali taj rast nije praćen povećanjem produktivnosti.

Regulatorna neizvjesnost i troškovi poslovanja

Investitori i domaći proizvođači navode da je jedan od glavnih izazova nepredvidiv regulatorni okvir. Promjene u pravilima o tarifama za energente, spor proces izdavanja dozvola za industrijske zone i administrativne prepreke za investitore usporavaju nove projekte. Privredna komora predlaže da se do kraja 2025. uspostavi jedinstveni sistem industrijskih licenci i energetskih ugovora, što bi smanjilo troškove i rizik ulaganja.

Uprkos izazovima, Crna Gora ima realan potencijal da stabilizuje industrijsku proizvodnju u naredne dvije godine - pod uslovom da prioritet postanu energetska reforma i moderni-

zacija. To znači prelazak sa modela koji zavisi od "jeftine energije i uvoza sirovina" na model koji kombinuje domaće izvore energije, digitalnu proizvodnju i regionalne lance vrijednosti.

Analitičari procenjuju da bi dosljedno sprovođenje planova iz Akcionog plana industrijske politike 2025-2026 moglo povećati industrijski output za 4-5 odsto godišnje, uz uslov stabilnih energetske cijene i podsticaja za digitalizaciju. Bankarski sektor je spreman da podrži takav pomak - prema Mesečnom izveštaju Ministarstva finansija novoodobreni krediti porasli su za 33,8 odsto u prvih sedam mjeseci, što pokazuje da novac postoji, ali da treba jasnih projekata.

M.A.

Investicije u energetske projekte Crne Gore više od 2,5 milijarde eura, zelena energija dolazi u prvi plan

Do 2030. godine predviđene su investicije od 1,5 milijardi eura, dok je dodatna milijarda eura planirana za postrojenja koja bi trebalo da započnu s radom do 2035. godine

Crna Gora se nalazi u periodu intenzivne transformacije energetskog sektora, oslanjajući se na obnovljive izvore, energetska efikasnost i modernizaciju infrastrukture. U narednoj deceniji planirane su investicije koje premašuju 2,5 milijarde eura, uz aktivnu ulogu domaćih institucija, međunarodnih partnera i privatnog sektora. Ipak, uprkos ambicioznoj agendi, stručna javnost izražava zabrinutost zbog nedostatka analiza uticaja na državni budžet i krajnje potrošače.

Prema nacrtu Nacionalnog energetskog i klimatskog plana Crne Gore, do 2030. godine predviđene su investicije od 1,5 milijardi eura, dok je dodatna milijarda eura planirana za postrojenja koja bi trebalo da započnu s radom do 2035. godine, navodi Montenegrobusiness.eu. Većina sredstava očekuje se iz privatnog sektora, komercijalnih banaka i djelimično iz državnog budžeta i fondova Elektroprivrede Crne Gore (EPCG).

Međutim, Akcija za socijalnu pravdu (ASP) ukazala je da nacrt plana ne sadrži obavezne procjene uticaja na javne finansije i cijene električne energije. ASP naglašava da dokument kasni više od tri godine, iako predstavlja ključni strateški okvir za energetska budućnost zemlje.

Zakonom o obnovljivim izvorima energije, usvojenim u avgustu prethodne godine, uveden je mehanizam tržišnih premija koji podrazumijeva subvencionisane otkupne cijene električne energije kroz javne aukcije. Ministarstvo energetike pokrenulo je prvu aukciju ove vrste početkom go-

dine, što označava prelazak sa direktnih subvencija na tržišno orijentisanu podršku. Uprkos promjeni modela, ASP ističe da teret subvencionisanja ostaje na građanima. Tokom prethodne decenije, građani su platili oko 95 miliona eura za subvencije privatnim proizvođačima. Većina novih projekata razvijaju upravo privatni investitori, često uz očekivanje državne podrške kroz ugovore o otkupu. Nacrt plana takođe navodi da mnoge projekte razvijaju privatni investitori i EPCG. Dok EPCG ne zahtijeva finan-

sijsku podršku ni državne ugovore o otkupu, većina privatnih investitora to ipak zahtijeva, što znači da će biti potrebna državna pomoć za dio instaliranih kapaciteta.

ASP je takođe kritikovao nedostatak procjene uticaja ovih velikih investicija na razvoj prenosne mreže i kapitalne potrebe crnogorskog operatora prenosnog sistema (CGES), čije troškove na kraju plaćaju potrošači. Čak i djelimična realizacija planiranih investicija u obnovljive izvore energije povećala bi ulaganja CGES-a, što

FOTO: PIXABAY

FOTO: PIXABAY

bi se pretilo na potrošače kroz veće račune za struju. ASP je naglasio da glavna nacionalna energetska strategija mora uključivati procjenu uticaja na troškove krajnjih korisnika.

Centralni događaj javne rasprave o ovom nacrtu plana održan je u Privrednoj komori Crne Gore, gdje je istaknut potencijal za širok uticaj na potrošače i korišćenje zemljišta, jer bi milioni kvadratnih metara crnogorske teritorije mogli biti prekriveni solarnim panelima i vetroturbinama, navodi Montenegrobusiness.eu.

Projekti energetske efikasnosti: Uštede kroz modernizaciju

Pored velikih projekata u obnovljivim izvorima, Crna Gora sprovodi i inicijative za povećanje energetske efikasnosti javnog sektora. Kako je najavljeno krajem prošle godine, od 2025. do 2030. godine planira se investicija od 33,8 miliona eura u energetske obnove 23 javna objekta, među kojima je i 16 zgrada Univerziteta Crne Gore, navodi Balkangreenenergynews.

Projekat „Dekarbonizacija energetskog sektora Crne Gore“ finansira se iz kredita Međunarodne banke za obnovu i razvoj (IBRD) u iznosu od 31 milion eura i dodatnih 2,8 miliona iz državnog budžeta. Energetska efikasnost se očekuje kroz uštede u potrošnji energije, dok će Ministarstvo energetike biti glavni nosilac aktivnosti.

Crnogorski operator distributivnog sistema – CEDIS planira više od 30 miliona eura infrastrukturnih ulaganja u 2025. godini, fokusiranih na unapređenje pouzdanosti mreže, smanjenje gubitaka i integraciju obnovljivih izvora,

najavljeno je u aprilu ove godine, navodi Serbia SEE Energy Mining News.

Ključni projekti uključuju povećanje kapaciteta za nove korisnike, poboljšanje stabilnosti napona, povećanje pouzdanosti i sigurnosti snabdijevanja električnom energijom, kao i smanjenje energetske gubitaka. Pored novih projekata, CEDIS nastavlja rad na projektima započetim prethodnih godina, posebno na investicijama u šest trafostanica 35/10 kV.

Među značajnim novim projektima su izgradnja dve nove trafostanice 35/10 kV u Tivtu 3 i Rijeci Crnojevića, kao i ugradnja nove opreme 35 kV u trafostanici Buljarica–Kufin 110/35 kV i postrojenja 10 kV u trafostanici Podgorica 7 110/10 kV i u blizini male hidroelektrane Rijeka Musovica.

CEDIS takođe planira da rekonstruiše sedam postojećih trafostanica 35/10 kV i da unaprijedi 35 kV razvodno postrojenje u Bučama, što uključuje ugradnju opreme 10 kV i transformatora 35/10 kV za integraciju sa mrežom 10 kV. Najavljeno je i iskorišćavanje kredita od 35 miliona eura od Evropske banke za obnovu i razvoj (EBRD) za implementaciju SCADA i ADMS sistema, kao i za nabavku nove generacije pametnih brojlja. Pored toga, Odbor direktora Svjetske banke je u decembru 2024. godine odobrio finansiranje u okviru Projekta dekarbonizacije energetskog sektora Crne Gore.

Još jedan od ovogodišnjih projekata bio je i postavljanje podzemnih kablova duž bulevara Jaz–Tivat i glavnog bulevara kroz Tivat, sa ukupnom investicijom od oko pet miliona eura.

Kada je u pitanju sekundarna distributivna mreža, CEDIS ima 268 tekućih projekata, koji uključuju izgradnju novih trafostanica 10/0,4 kV, instalaciju automatskih prekidača (reclosers) na linijama 10 kV i modernizaciju postojećih trafostanica savremenim srednjenaponskim i niskonaponskim blokovima i transformatorima. Ove aktivnosti procjenjuju se na više od šest miliona eura.

Kompanija je takođe izdvojila devet miliona eura za revitalizaciju srednjenaponske i niskonaponske mreže u 2025. godini. U toku su aktivnosti koje uključuju postavljanje novih brojlja, relokaciju mernih mjesta i pokretanje IV faze programa naprednog upravljanja merenjima (AMM), sa ukupnim ulaganjem od oko 12 miliona eura.

Za proširenje vetroelektrane Gvozd još 25 miliona eura

Kada je u pitanju jedan od značajnijih projekata vetroelektrane Gvozd, koja je označena kao prva giga-investicija u vetar, EPCG i EBRD potpisali su dodatni kreditni aranžman vrijedan 25 miliona eura za proširenje vetroelektrane Gvozd, koja sada postaje objekat sa najvećom instalisanom snagom u zemlji – 75,6 MW, prenijela je agencija Mina.

Godišnja proizvodnja iz ovog objekta iznosi preko 210 GWh, što može snabdjeti više od 35.000 domaćinstava i smanjiti emisije CO₂ za gotovo 137.000 tona godišnje. U pitanju je projekat od nacionalnog značaja i stub energetske tranzicije, kako navode iz EPCG.

„Kroz proširenje su instalirane tri nove vetro turbine, a godišnja pro-

izvodnja prelazi 210 gigavat sati (GWh), što je dovoljno za snabdijevanje više od 35.000 domaćinstava, dok se emisija ugljen-dioksida (CO₂) smanjuje za skoro 137.000 tona godišnje", navodi se u saopštenju.

Ugovor o kreditu u iznosu od 82 miliona eura, za finansiranje izgradnje elektrane Gvozd i priključne infrastrukture, potpisan je 19. juna 2023. godine i predstavljao je najveću direktnu investiciju EBRD-a u energetski sektor Crne Gore do tada. Novi aranžman za VE Gvozd 2 bio je logičan nastavak tog partnerstva i dodatni snažan korak u diverzifikaciji i dekarbonizaciji energetskog sektora Crne Gore.

Međunarodna partnerstva: Otvorena vrata za UAE

Crna Gora gradi i strateške odnose sa partnerima iz inostranstva, uključujući i Ujedinjene Arapske Emirate (UAE). Tokom zvanične posjete UAE, ministar energetike Admir Šahmanović sastao se sa najvišim predstavnicima tamošnjeg energetskog sektora, uključujući predsjednika kompanije Masdar, prenijela je agencija Mina.

Posebno je istaknuta spremnost UAE da uloži znanje, iskustvo i kapital u ra-

zvoj obnovljivih izvora energije i jačanje energetskog sistema Crne Gore.

„Zaključeno je da investicije ovog tipa ne koriste samo energetskom sektoru, već i celokupnoj ekonomiji, stvaranjem radnih mjesta, povećanjem konkurentnosti i jačanjem održive budućnosti zemlje“, dodaje se u saopštenju.

Obe strane su izrazile uvjerenje da današnji razgovori predstavljaju početak dinamičnijeg i smislenijeg partnerstva, a naredni period će donijeti definisanje konkretnih projekata i jasnih mehanizama za njihovu realizaciju.

Pokrenut prvi aukcijski proces za obnovljive izvore energije

Ministarstvo energetike i rudarstva je polovinom jula ove godine objavilo javni poziv za dodjelu tržišnih premija za projekte obnovljivih izvora energije, čime se i zvanično otvorio prvi aukcijski proces u istoriji crnogorskog energetskog sektora.

Iz ministarstva je tom prilikom saopšteno da je ta važna faza uslijedila nakon što je vlada usvojila Tendersku dokumentaciju i set pratećih akata, čime su ispunjeni svi regulatorni preduslovi za pokretanje tog strateški važnog mehanizma.

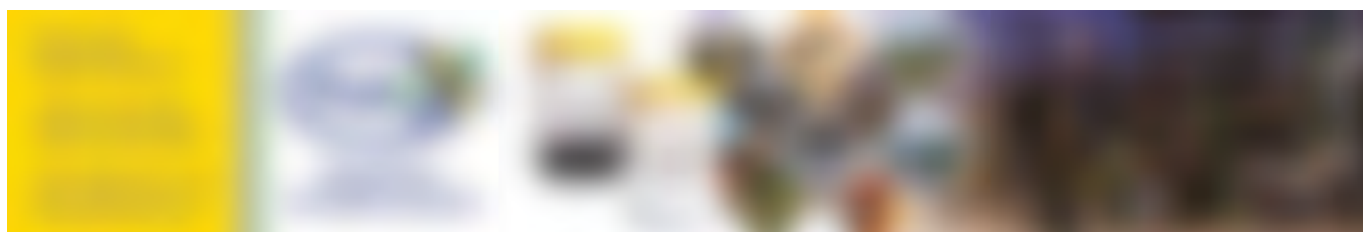
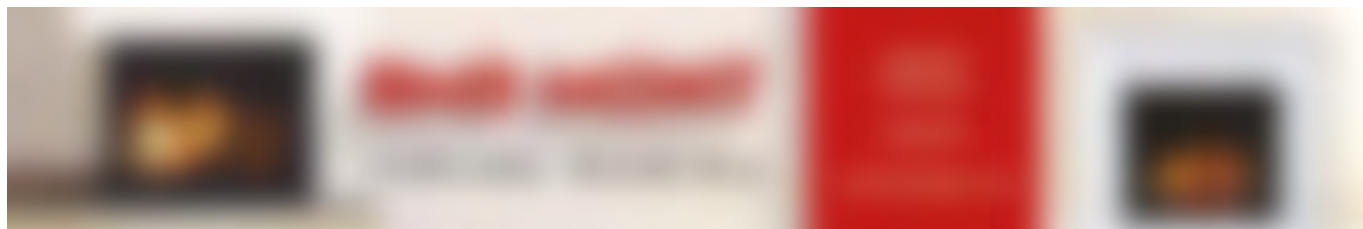
„U pitanju je prekretnica za domaću energetiku, prvi put Crna Gora primjenjuje tržišni model dodjele podrške za obnovljive izvore, koji omogućava fer nadmetanje investitora, obezbjeđuje transparentnost i maksimizira zaštitu javnog interesa“, navodi se u saopštenju, prenijela je agencija Mina.

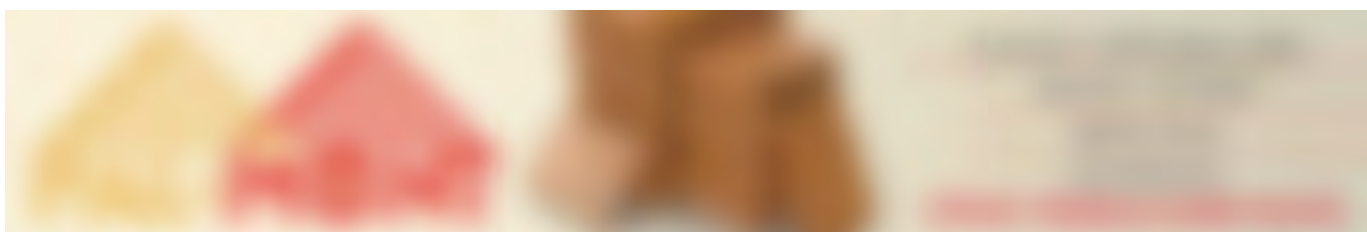
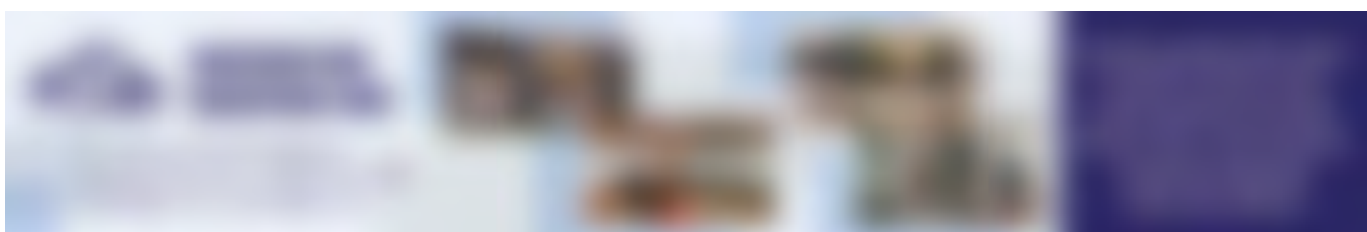
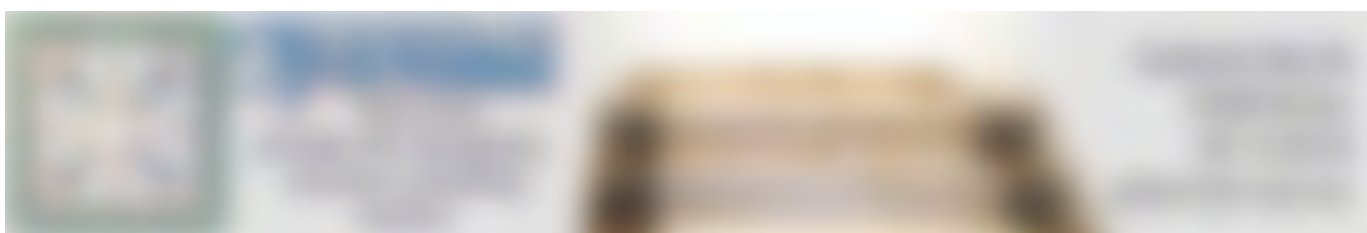
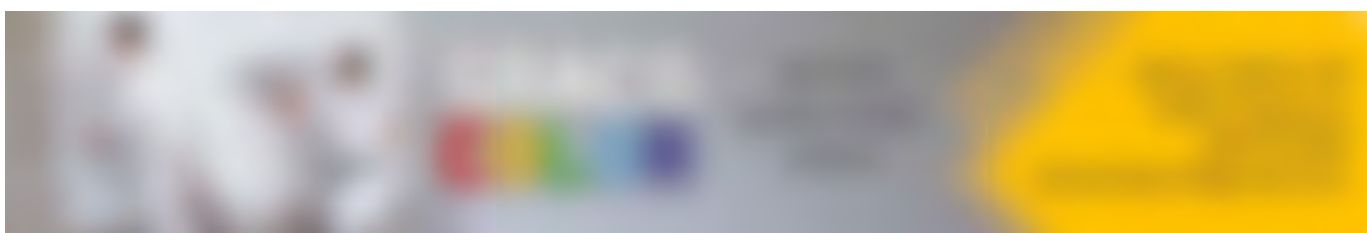
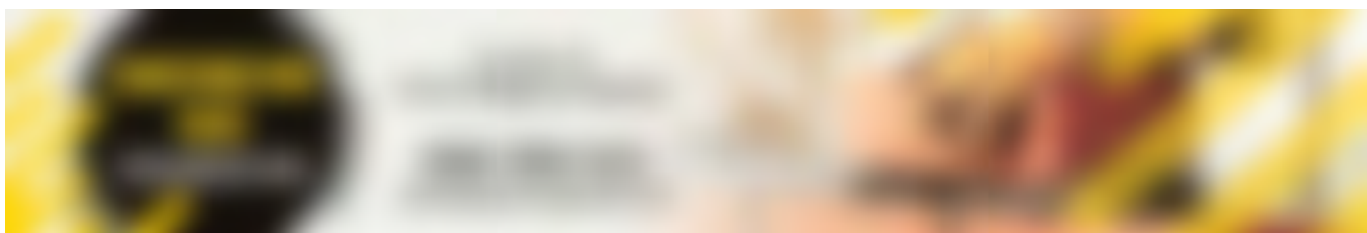
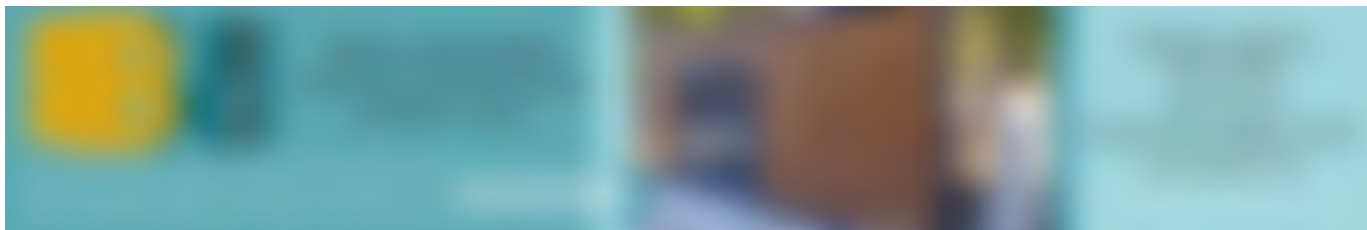
Iz ministarstva su rekli da ovaj potez donosi višestruke koristi za državu, privredu i građane.

„U pitanju je energetska sigurnost jer novi kapaciteti iz domaćih, obnovljivih izvora, garantuju veću otpornost i dugoročnu stabilnost elektroenergetskog sistema. Zatim ekonomski razvoj jer se otvaraju nova investiciona partnerstva, sa snažnim efektima na privredu, kao i tržišna konkurentnost jer se uspostavlja fer, transparentan i predvidiv okvir za dodjelu podrške, što jača povjerenje i investicioni ambijent“, navodi se u saopštenju.

U višestruke koristi iz ministarstva su naveli i evropski put jer Crna Gora pokazuje punu posvećenost reformama i ispunjava ključne obaveze iz procesa pristupanja Evropskoj uniji, s fokusom na rast udjela OIE i ubrzanje dekarbonizacije.

M.P.

A person wearing a tan jacket and a light-colored hat is sitting on a wooden fence, looking out over a mountainous landscape. The person is wearing a blue and white checkered shirt and blue pants. The background shows a steep, rocky mountain slope with patches of green and brown vegetation under a blue sky with white clouds. The right side of the image is overlaid with a semi-transparent green gradient.

TURIZAM I UGOSTITELJSTVO

Veći PDV na hotelijerstvo ugrožava konkurentnost Crne Gore kao turističke destinacije

Kako spriječiti u gostitelje da odustanu od zvjezdica?

Crna Gora ima 36.328 registrovanih turističkih objekata, podaci su iz registra Ministarstva turizma i ugostiteljstva. Najviše ih je u Budvi (8.971), Podgorici (4.559) i Herceg Novom (4.125). Ove brojke su važne jer pokazuju koliki je uticaj turizma na lokalnu ekonomiju i privredu. Ugostiteljski i turistički sektor su neraskidivo povezani, pa ovogodišnje drastično povećanje poreza predstavlja udarac za obe strane. Hotelijeri zato mijenjaju strategije poslovanja i zabrinuti su da to neće donijeti ništa dobro - ni sektoru, a ni budžetu.

Od 1. januara 2025. godine stopa poreza za hotelski smještaj je duplirana, odnosno podignuta sa sedam na 15 odsto. Taj iznos je među najvišim u regionu, ali i u Evropi. Cilj ovih, kao i većine poreskih promjena, bio je veći budžetski priliv. Ipak, situacija posle više od pola godine pokazuje da je ulog prevelik, smatraju domaći ugostitelji, jer to povlači lančanu reakciju poskupljenja usluga i negativnu recenziju gostiju. Iako zvanični podaci pokazuju da je ovog ljeta broj turista u svim vrstama smještaja porastao za 4,28 odsto u odnosu na prošlogodišnju statistiku, upitno je da li će se taj trend nastaviti.

Atraktivnost Crne Gore kao turističke destinacije na testu je zbog taksi i poreskih nameta jer sve veći broj ugostiteljskih objekata mijenja svoju kategoriju, odnosno smanjuje kapacitet ili prelazi u privatni smještaj, kako bi osigurali nastavak poslovanja u novim tržišnim uslovima.

(Re)kategorizacija

Šta to znači? Kategorizacija objekata je obavezna prema važećem Zakonu o turizmu i ugostiteljstvu i odluku o kategoriji donosi Komisija na osnovu raznih kriterijuma. Razlikuju se primarni i komplementarni ugostiteljski objekti za pružanje usluga smještaja. Dalje se dele po raznim kriterijumima. U zavisnosti od uređenja, opreme i održavanja objekata, vrste i kvaliteta usluga i sličnih zahtjeva, vrši se dodjeljivanje zvjezdica. Kao što je poznato, jedna zvjezdica označava najpristupačniji smještaj, dok čuvenih pet zvjezdica znači čist luksuz.

Od 2019. do 2025. godine povećan je broj visoko rangiranih hotela u Crnoj Gori. Zvanični podaci pokazuju da su tada hoteli najvišeg ranga stvarali rast prihoda, ali to ne znači da poreski izazovi i njima ne kucaju na vrata. Prema nekim navodima, približno 20 hotela je promijenilo kategoriju, odnosno prešlo iz višeg u niži rang, iz hotelskog u privatni smještaj upravo zbog povećanog PDV-a. Tu se, dakle, otvara pitanje opstanka ugostiteljskih objekata u uslovima visokih poreskih obaveza.

Ako se uzme u obzir podatak da turizam čini 30 odsto BDP-a Crne Gore, jasno je da je to jedna od najvažnijih grana privrede. Zato je opravdana zabrinutost predstavnika ovog sektora da bi mnogi mogli da odustanu od bavljenja ovim poslom, što bi, u krajnjoj liniji, izazvalo poremećaj „tržišne ravnoteže“ na ovom dijelu Jadrana. To bi, takođe, pogodovalo razvoju neregistrovanog i nekategorizovanog smještaja – vikend naselja, vila

FOTO: PIXABAY

i kuća - i sive ekonomije. Crna Gora je, prema podacima iz marta 2025, samo zbog neregistrovanog privatnog smještaja izgubila oko 86 miliona eura, navodi RSE.

Nikola Pejović, predsjednik Udruženja hotela Crne Gore - MHA, rekao je za Moju djelatnost da će se posljedice vidjeti tek za oko godinu dana, kada se zatvori veći broj ugostiteljskih objekata.

Sanja Marković, sekretarka OU turizma i ugostiteljstva pri Privrednoj komori Crne Gore, kaže da preregistracija još nije alarmantna i da se konkretna statistika tek očekuje.

- Iako je nakon povećanja stope PDV-a na smještaj od strane turističkih privrednika bilo najava da će preregistrovati svoje objekte za kolektivni smještaj, u ovom periodu nisu zabilježeni zvanični pokazatelji o smanjenju broja hotela i njihova preregistracija u privatni smještaj. Dobra popunjenost smještajnih kapaciteta za glavnu sezonu ne znači i dobre poslovne rezultate uz rast poreskog opterećenja, upitnu potrošnju turista i stopu inflacije. Konkretniji podatak imaćemo na kraju godine kada se sumiraju postignuti rezultati – kaže naša sagovornica.

Ona smatra da gorepomenuti razvoj novih visokokvalitetnih smještajnih kapaciteta i povećanje udjela hotela u ukupnim kapacitetima predstavlja osnovni cilj koji će povećati kvalitet turističke ponude.

Prema podacima Ministarstva turizma, kako kaže, u Crnoj Gori je kategorizovano 517 ugostiteljskih objekata za kolektivni smještaj - hoteli i sličan smještaj, od toga: 39 hotela (7,5 odsto) sa 5 zvjezdica, 235 hotela (45,5 odsto) sa 4 zvjezdice, 180 hotela (34,8 odsto) sa 3 zvjezdice, 55 hotela (10,6 odsto) sa 2 zvjezdice i osam hotela (1,6 odsto) sa jednom zvjezdicom.

Ako posmatramo hotele po kategorijama u periodu od 2019. do 2025, evidentan je rast broja visokokvalitetnih hotela, i to: kod hotela sa 5 zvjezdica rast od 56 odsto, a sa 4 zvjezdice rast od 31 odsto. Učešće hotela sa četiri i pet zvjezdica u ukupnom broju hotela u 2025. godini iznosi 53 odsto. Ukupan rast broja hotela u odnosu na 2019. iznosi 14,6 odsto (66 hotela).

Ako posmatramo broj ležajeva po kategorijama evidentan je rast u visokokvalitetnim hotelima: sa 5 zvjezdica više ležajeva za 69 odsto i sa 4 zvjezdice za 31 odsto. Učešće ležajeva

u hotelima sa četiri i pet zvjezdica u ukupnom broju ležajeva u 2025. iznosi 65,1 odsto. Ukupan rast broja ležajeva iznosi 16,7 odsto.

Pored ovih podataka koje je podijelila sa nama, Sanja Marković ističe da je stopa popunjenosti ključni pokazatelj uspješnosti unutar hotelskog sektora „budući da predstavlja odnos zauzetih i ukupnih jedinica za iznajmljivanje i ukazuje na visoku sezonalnost i masovni ljetnji turizam po višim cijenama, ali sa nižom zaradom - jer su troškovi poslovanja veći“.

Hoteli u Crnoj Gori su u periodu januar-jul 2025. godine ostvarili iskorišćenost od 40,5 odsto (manje za 1,11 odsto u odnosu na isti period 2024). Stopa se kreće u rasponu od 17,3 odsto u januaru do 78,7 odsto u julu, što ukazuje na visoku sezonalnost. Prema dostupnim podacima Eurostata, prosječna stopa zauzetosti hotela u periodu januar-jul 2025. godine u Španiji iznosi 60,3 odsto, u Italiji 54,5 odsto, u Hrvatskoj 49,7 odsto - precizira.

Ugrožena konkurentnost Crne Gore kao turističke destinacije

Marković ipak napominje da privredni subjekti iz sektora turizma ukazuju na izazov koji imaju u svom poslovanju upravo zbog opterećenja u vidu povećanja stope PDV-a na usluge smještaja.

To nepovoljno utiče na konkurentnost crnogorske ponude, posebno imajući u vidu konkurenciju u regionu kod koje su ove stope znatno niže.

Ako pogledamo nama konkurentne mediteranske zemlje EU, ta druga snižena stopa PDV-a koja se primjenjuje na usluge u turizmu (smještaj i ugostiteljstvo) kreće se u rasponu od devet odsto na Kipru, preko 10 odsto u Italiji i Španiji, do 13 odsto u Hrvatskoj i Grčkoj. U regionu se stope PDV-a na smještaj kreću oko pet odsto u Sjevernoj Makedoniji i šest odsto u Albaniji. Bilo da posmatramo mediteranske zemlje EU ili turistički sve popularniju Albaniju, primećujemo da je stopa PDV-a u Crnoj Gori od 15 odsto daleko najveća, što značajno utiče na konkurentnost našeg turizma.

U nepovoljnom poslovnom ambijentu, dodaje sekretarka OU turizma i ugostiteljstva pri Privrednoj komori Crne Gore, sa visokim nabavnim cijenama prehrambenih proizvoda, a sa druge strane povećanom stopom PDV-a na smještaj, ugostitelji i hotelijeri u Crnoj Gori otežano kreiraju konkurentne cijene prema krajnjem gostu.

- Povećanje poreskih opterećenja ne vodi nužno povećanju prihoda od poreza, već smanjenju naplate i povećavanju sive zone. Povećati za 114 odsto cijenu bilo kojeg proizvoda je veoma rizičan potez, naročito ako se zna da turistički proizvod spada u cenovno osjetljive, koje je potrebno dugotrajno pažljivo planirati, bez mogućnosti uticaja ad hoc rješenja – objašnjava naša sagovornica.

Primjeri drugih država koje su povećavale PDV stope pokazuju, kako kaže Marković, da nakon povećanja

FOTO: PIXABAY

poreza dolazi i do povećanja poreske evazije i sive ekonomije (najviše u sektoru smještaja i ugostiteljstva).

Turistička privreda je na sjednicama Odbora turizma i ugostiteljstva inicirala izmjene i dopune Zakona o porezu na dodatu vrijednost, na način da se propiše nova, pažljivo izbalansirana i konkurentna snižena stopa PDV-a na usluge u smještaju i ugostiteljstvu za sve objekte - kaže nam ona.

Sektor turizma i dalje opterećuju brojni izazovi i ukoliko se želi očuvati pozicija Crne Gore na turističkoj mapi i održati korak sa konkurencijom u regionu, neophodno je preispitati trenutne fiskalne mjere u sektoru.

Sanja Marković smatra da Crna Gora mora uvesti strateški pristup razvoju turizma, sa fokusom na održivost, jednostavnije procedure registracije, partnerski odnos između države i privrede i sistemsko rješavanje višegodišnjih problema. U suprotnom, crnogorski turizam bi mogao izgubiti trku sa konkurencijom, a to bi moglo nanijeti dugoročnu štetu ekonomiji zemlje.

Turistička sezona 2025. u znaku sjevera

Prema posljednjim preliminarnim podacima Monstata, tokom osam mjeseci tekuće godine u kolektivnom smještaju je ostvareno 1.091.807 dolazaka, što je za četiri odsto više u odnosu na uporedni period prethodne godine, kaže ona i dodaje da u posmatranom periodu broj ostvarenih noćenja iznosi 3.935.261, što predstavlja pad od jedan odsto u odnosu na uporedni period 2024.

U istom periodu u ukupnom smještaju (kolektivni i individualni) ostvare-

no je 2.102.378 dolazaka turista, što je za četiri odsto više u odnosu na 2024, koji su ostvarili 11.829.659 noćenja - za tri odsto manje.

Ove godine je, kako kaže, ostvaren rast noćenja u planinskim mestima u kolektivnom smještaju za 14 odsto, što ako dodamo i podatak da je za prvih osam mjeseci u nacionalnim parkovima broj posjetilaca veći za 32 odsto i prihoda za 30 odsto, daje zaključak da je sve veće interesovanje turista za sjeverni region i zaštićena područja Crne Gore.

Pitali smo našu sagovornicu i šta to znači za ekonomiju i budžet?

- Privredni doprinos djelatnosti smještaja i ugostiteljstva ostvaruje se kao uticaj na ekonomski output, doprinos bruto domaćem proizvodu (preko bruto dodate vrijednosti i kroz investicije), te putem doprinosa zapošljavanju. Učešće prihoda od turizma u BDP-u Crne Gore se kreće do 30 odsto. Prema podacima CBCG i MMF-a, procijenjeni prihodi od turizma za I i III kvartal 2025. godine iznose 427.630.000 eura i beleže pad od 1,6 odsto u odnosu na isti period 2024. Turizam u Crnoj Gori je i dalje izrazito sezonalna djelatnost, budući da se tokom samo tri ljetnja mjeseca (jun, jul i avgust) ostvari dvije trećine prihoda - kaže Sanja Marković i dodaje da postsezona ipak beleži dobre rezultate, tako da „ocjenu uspješnosti možemo dati kada sagledamo sve dostupne kvantitativne i kvalitativne pokazatelje“.

Prema njenim riječima, uspješan i visokokvalitetni turizam zavisi od privlačnosti destinacije tokom čitave godine.

Jedan od najkritičnijih aspekata našeg turizma jeste koncentracija na

relativno kratak period godine. Crna Gora mora da bude prepoznata kao destinacija koju je vrijedno posjetiti tokom cele godine i koja ima šta da ponudi ljubiteljima aktivnog odmora u zimskim mjesecima. Celovita turistička ponuda podrazumijeva produženje sezone, uz istovremeno pružanje razvojnog impulsa sjevernom regionu. U mnogim evropskim zemljama planinski turizam i zimski sportovi su među najpopularnijim vidovima zimskih aktivnosti, što se posebno odnosi na skijanje. Broj planinskih centara je u stalnom porastu, uz sve veću tehničku opremljenost.

Povezati primorje i zaleđe, povećati broj luks-hotela

Nije izostalo ni pitanje kako riješiti izazove u crnogorskom turizmu. Izazovi koji opterećuju poslovanje u turizmu mogu se riješiti samo strateški, partnerskom saradnjom i sinhronizovanim djelovanjem privrede i državnih institucija.

- Privredna komora Crne Gore će i u narednom periodu nastaviti da se, u saradnji sa nadležnim institucijama, bavi ovom važnom temom u cilju razvoja celogodišnjeg turizma. Savremeni razvoj turizma karakteriše razvoj posebnih oblika turizma, koji su značajni za generisanje zaposlenosti, povećanje standarda stanovništva i uravnotežavanje regionalnog razvoja - dodaje naša sagovornica.

Ona kaže da je vizija da Crna Gora postane celogodišnja turistička destinacija.

- U stvaranju kompleksne turističke ponude potrebno je povezati primorje i zaleđe, produžiti sezonu, čime bi i sjever dobio dodatni razvojni impuls. Istovremeno, potrebni su dodatni hotelski objekti visoke kategorije, koji generišu najveće ekonomske efekte za BDP, zaposlenost, prihode države i produženje sezone. Turizam je vrlo osjetljiva grana privrede koja stoji na kraju lanca uzročno-posljedičnih veza u svim sferama društva, te ga u tom smislu moramo svi zajedno pažljivo i dugoročno planirati. Privrednom sektoru, koji ostvaruje skoro jednu trećinu BDP-a u Crnoj Gori i sa najvećim razvojnim potencijalom u državi, potrebno je da se osiguraju uslovi za konkurentnost, čime se osigurava dalji ekonomski rast, ne samo turizma već i povezanih djelatnosti - poentira naša sagovornica.

N.M.

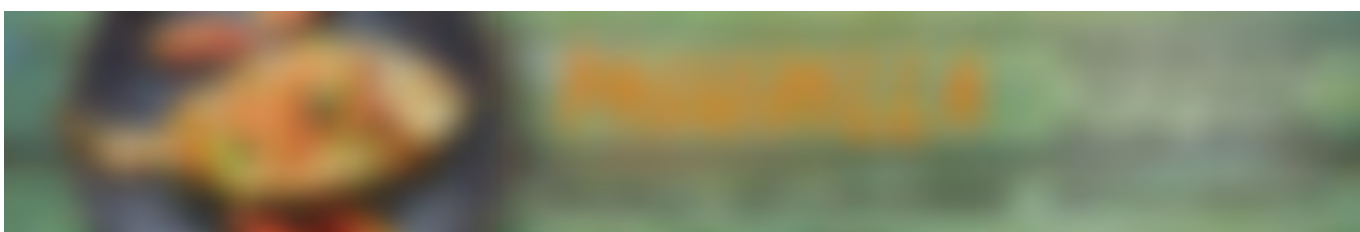
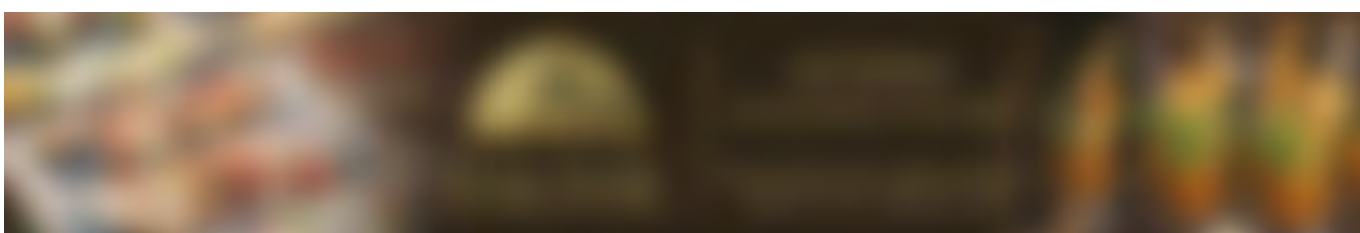
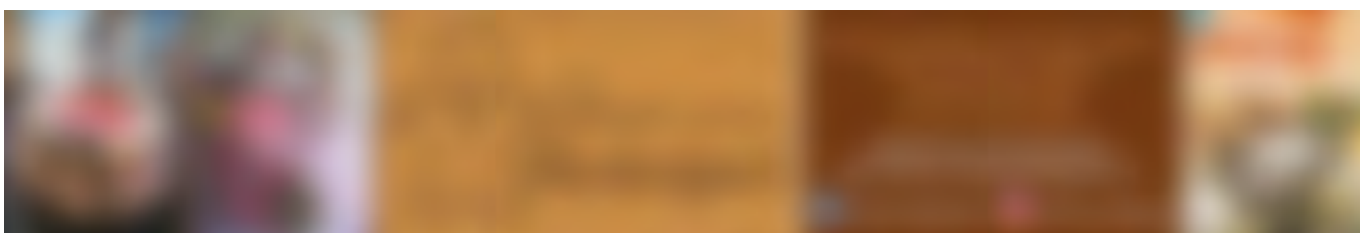
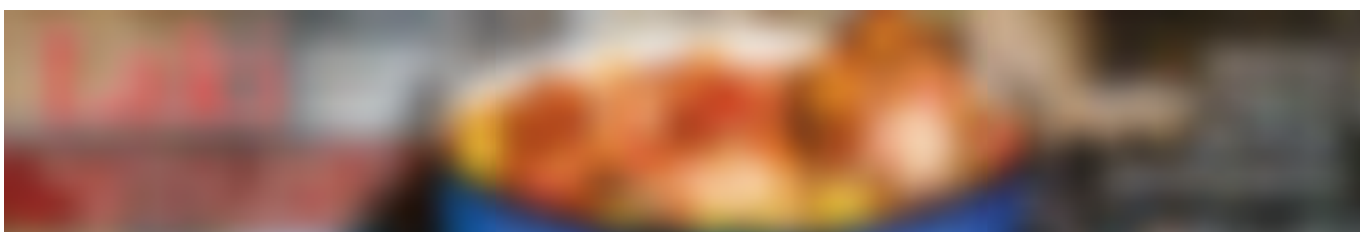
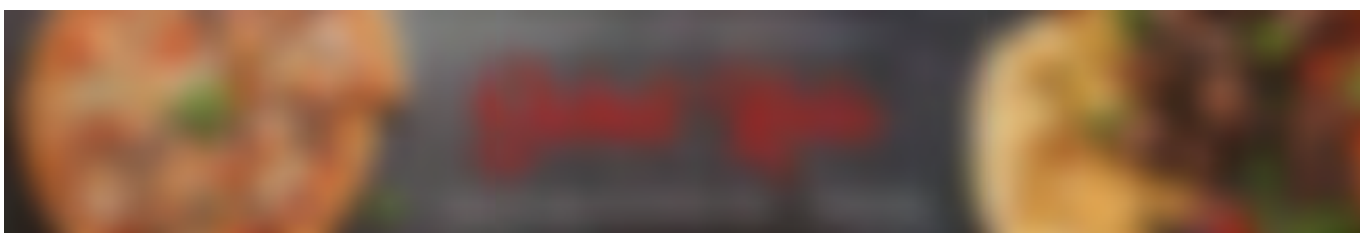
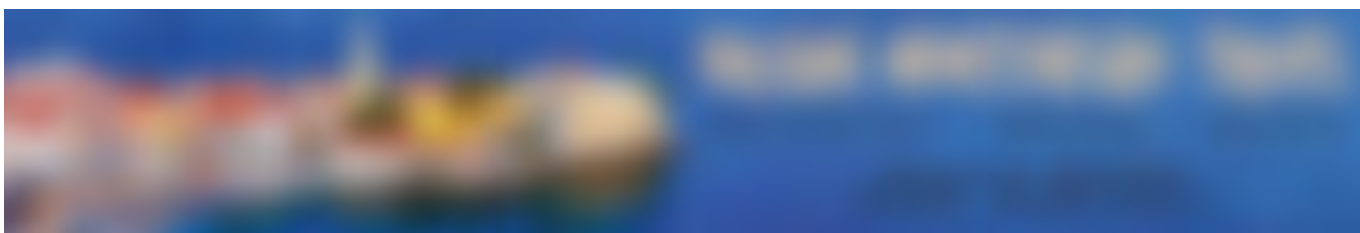
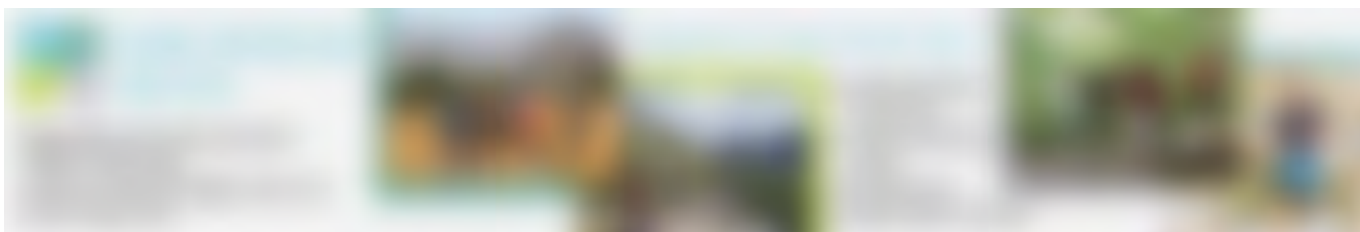

FOTO: FREEPIK

Diverzifikacija turističke ponude i razvoj ruralnog i događajnog turizma

Crna Gora se decenijama prepoznaje kao zemlja mora, sunca i planina – destinacija koja na malom prostoru objedinjuje raznovrsne pejzaže i kulture. Ipak, njena turistička ponuda dugo je bila koncentrisana na primorski pojas i kratku ljetnju sezonu.

U posljednjih nekoliko godina, kako globalni trendovi pokazuju rast interesovanja za održivi, autentični i lokalno ukorijenjen turizam, Crna Gora je započela proces strateške transformacije. Cilj je jasan – produžiti sezonu, ravnomjerno rasporediti turiste na cijelu teritoriju zemlje i stvoriti otporniji, održiviji turistički sistem.

Diverzifikacija turističke ponude, naročito kroz razvoj ruralnog, seoskog, događajnog i kulturnog turizma, postaje ključan instrument za jačanje ekonomije i revitalizaciju unutrašnjih područja. Vlada Crne Gore i Nacionalna turistička organizacija Crne

Gore u saradnji sa međunarodnim partnerima, sve više ulažu u programe podsticaja, digitalizaciju i promociju sadržaja koji prevazilaze granice tradicionalnog morskog turizma.

Od masovnog ka održivom turizmu

Masovni turizam koji se oslanja na julsko-avgustovsku sezonu donosi kratkoročne prihode, ali i značajne izazove – prenaseljenost obale, pritisak na infrastrukturu, rast cijena i sezonsku nezaposlenost u ostatku godine.

Zato Crna Gora, u skladu sa Strategijom razvoja turizma do 2025. godine, prepoznaje održivi i diverzifikovani turizam kao put ka dugoročnoj stabilnosti. Fokus se pomjera sa količine turista na kvalitet ponude i iskustva.

Razvijaju se destinacije koje kombinuju prirodne resurse i kulturno naslijeđe – od Žabljaka, Plužina i Mojkovca, preko Plava i Andrijevica, do Kuča, Katunske nahije i sela u zaleđu Bud-

ve i Bara. Sve više stranih i domaćih turista bira autentične doživljaje – planinarenje, degustacije domaćih proizvoda, radionice zanata, pa čak i učešće u lokalnim poljoprivrednim aktivnostima.

Seoski i ruralni turizam kao čuvar identiteta i generator razvoja

Ruralni turizam u Crnoj Gori više nije tek prateća grana, on dobija status strateškog segmenta u razvoju zemlje – ne samo zbog turističke potražnje za autentičnim iskustvima, nego i zbog svoje uloge u očuvanju kulturnog identiteta, sprečavanju depopulacije i otvaranju novih mogućnosti u unutrašnjosti zemlje. Tradicionalne seoske kuće, stare zanatske vještine, lokalna gastronomija i način života koji su decenijama bili uglavnom privatna svakodnevnica – danas postaju osnovni sadržaji koje posjetioci traže, jer im omogućavaju susret sa nepreglednom prirodom i duhom Crne Gore.

Upravo je država prepoznala ovaj trend i ozbiljno pristupa podršci ruralnom turizmu kroz niz instrumenata. Kroz IPARD II i IPARD III programe, Crna Gora je obezbijedila značajna bespovratna sredstva za poljoprivrednike i preduzetnike koji žele da investiraju u infrastrukturu ruralnog turizma – od rekonstrukcije i opremanja smeštajnih objekata, preko uređenja pratećih sadržaja kao što su restorani tradicionalne hrane, do ugradnje solarnih panela i unapređenja turističke infrastrukture.

Na primjer, početkom ove godine potpisano je 67 ugovora kroz IPARD III, ukupne vrijednosti od sedam miliona eura, od čega je pet miliona stiglo iz EU fondova. Ti ugovori se odnose na projekte u opštinama Nikšić, Žabljak i Mojkovac, i uključuju izgradnju ili rekonstrukciju ugostiteljskih objekata, smeštaja, pripremnih objekata za hranu i piće, kao i turističke infrastrukture. Podrška za pojedinačne projekte kreće se u rasponu od 10.000 do 200.000 eura.

Osim grantova za investicije, veliko značenje ima i pokretanje javnih poziva specifičnih za ruralni turizam. Podmera 7.1 IPARD III programa je tako definisana da obuhvata podršku investicijama za razvoj smeštaja, pripreme hrane, uređenja turističke infrastrukture u ruralnim oblastima poput Plužina, Šavnika, Andrijevice, Plava i Gusinja. Pravilnici jasno propisuju da objekti moraju biti registrovani prema važećem Zakonu o turizmu i ugostiteljstvu, kao i da se investicije odnose i na obnovljive izvore energije i objekte komplementarne usluge hrane i smeštaja.

Ključni pokazatelj uspjeha ovih mjera je i prosečan odziv lokalnih domaćinstava – broj registrovanih seoskih domaćinstava raste iz godine u godinu. Prema podacima Ministarstva turizma, ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera, do kraja 2024. registrovano je 327 seoskih domaćinstava koja pružaju usluge smeštaja i pripreme hrane, što je povećanje u odnosu na prethodne godine. Ovaj rast ne znači samo veći broj objekata, već i širenje usluga koje nude – mnoga domaćinstva uključuju lokalne zanate, kuhinju, aktivnosti u prirodi i kulturne doživljaje, čime se turistička ponuda obogaćuje i dobija multiplikativni efekat u lokalnoj zajednici.

Kada je riječ o identitetu, vidljivo je da se kroz ove projekte mnogo ulaže

u očuvanje autentičnih elemenata – od arhitekture seoskih kuća i pejzaža sela, do upotrebe lokalnih materijala, tradicionalnih ukusa i priča. Primjeri kao što je projekat „Kulturno pejzažiranje“ na sjeveru zemlje pokazuju koliko je važno usaglasiti turističke investicije sa očuvanjem kulturne baštine. Ne radi se samo o ulaganju, već i o poštovanju specifičnosti kraja.

U tom smislu, riječ je ne samo o finansijskoj podršci, već i o institucionalnom osnaživanju – kroz akcione planove, javne pozive, zakonske okvire i javne kampanje. Program za ruralni turizam za period od 2019. do 2021. godine uspostavio je konkretne operativne ciljeve, među kojima su prioriteti bili poboljšanje kapaciteta seoskih domaćinstava, diverzifikacija ponude i zaustavljanje depopulacije sela. Do kraja 2021. godine realizovano je više od polovine tih aktivnosti, uz djelimično ili nepotpuno sprovođenje preostalih, što ukazuje na to da su institucionalni okvir i resursi prisutni, ali da postoje izazovi u implementaciji.

Događajni turizam tokom cijele godine

Paralelno sa razvojem ruralnog turizma, događajni turizam postao je jedan od najznačajnijih pokretača produženja sezone u Crnoj Gori. Tokom posljednje decenije zemlja je izgradila prepoznatljiv imidž destinacije koja živi u ritmu festivala i kulturnih manifestacija, nudeći raznovrsne događaje koji privlače posjetioce i van tradicionalnih ljetnjih mjeseci. Umjesto da se turistički život zemlje završava krajem avgusta, sve više manifestacija tokom jeseni, zime i proljeća doprinosi tome da Crna Gora postane atraktivna tokom cijele godine.

U unutrašnjosti zemlje, posebno se ističe "Lake Fest" u Nikšiću, koji već godinama okuplja desetine hiljada posjetilaca i promoviše ovaj grad kao značajno kulturno i muzičko središte. Sličnu ulogu u planinskom regionu ima "Wild Beauty Art Fest" na Žabljaku, gdje se umjetnost i priroda prepliću u jedinstvenoj atmosferi koja podstiče kulturni turizam sjevera. U Kolašinu, "Korifej teatar fest" donosi pozorišne predstave i performanse iz regiona, dok "Festival vina i ukleve" u Virpazaru njeguje tradiciju i gastronomiju Skadarskog kraja, spajajući lokalnu kulturu sa turističkom ponudom.

Na primorju, "Sea Dance Festival" u Buljarici predstavlja jedan od najpoznatijih muzičkih događaja koji je Crnu Goru pozicionirao na svjetskoj festivalskoj mapi. Iako se održava na obali, ovaj festival doprinosi produženju sezone jer privlači posjetioce tokom septembra, perioda koji je nekada bio izvan glavne turističke dinamike. Pored njega, manifestacije poput "Podgoričkog proljeća", "Barskog ljetopisa" i "City Groove festivala" daju snažan doprinos kulturnom životu glavnog grada i obale, stvarajući dinamičnu atmosferu i van uobičajenih turističkih epicentara.

Država je prepoznala značaj ovakvih događaja za decentralizaciju turizma i kroz Program za razvoj kulturnog i događajnog turizma pruža podršku manifestacijama koje doprinose ravnomjernoj raspodjeli posjetilaca po regionima. Cilj je da svaka lokalna zajednica, bez obzira na blizinu mora, ima priliku da razvije prepoznatljiv kulturni brend i privuče goste svojom autentičnošću.

Festivali su tako postali mnogo više od zabavnih događaja – događajni turizam u Crnoj Gori nije samo zabava, već i ekonomski generator koji donosi prihod ugostiteljima, proizvođačima i zanatlijama. Istovremeno, on je i instrument kulturne diplomatije, jer festivali promoviraju lokalne vrijednosti i stvaraju emocionalnu vezu između posjetilaca i mjesta koje po-

sjećuju. Kao takav, ovaj segment turizma prerasta u važan dio nacionalne strategije održivog razvoja, što znači da ima i institucionalnu i finansijsku podršku. Na taj način, događajni turizam doprinosi produženju sezone, jačanju imidža zemlje i razvoju kulturne raznolikosti koja sve više postaje njen globalni adut.

Digitalizacija turizma – novi alati za novu publiku

Digitalna transformacija postala je jedan od ključnih stubova modernizacije crnogorskog turizma. Savremeni putnici danas gotovo u potpunosti planiraju svoja putovanja putem interneta, oslanjajući se na društvene mreže, online platforme za rezervacije i digitalne vodiče koji oblikuju njihove izbore i očekivanja. Prepoznajući taj trend, Nacionalna turistička organizacija Crne Gore pokrenula je niz inicijativa koje povezuju savremene tehnologije sa bogatom i raznovrsnom ponudom zemlje.

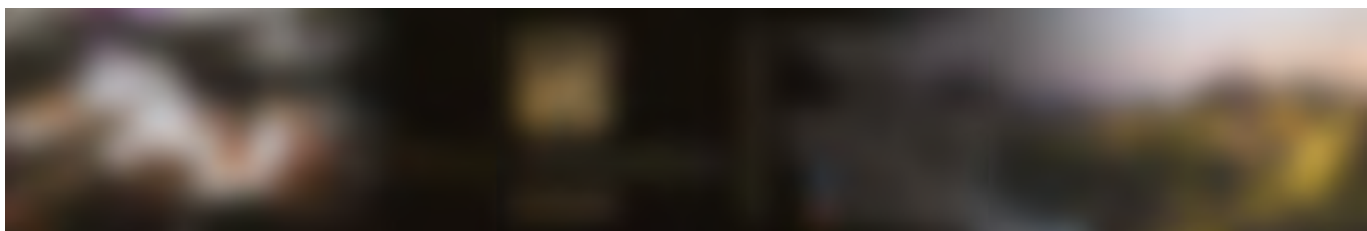
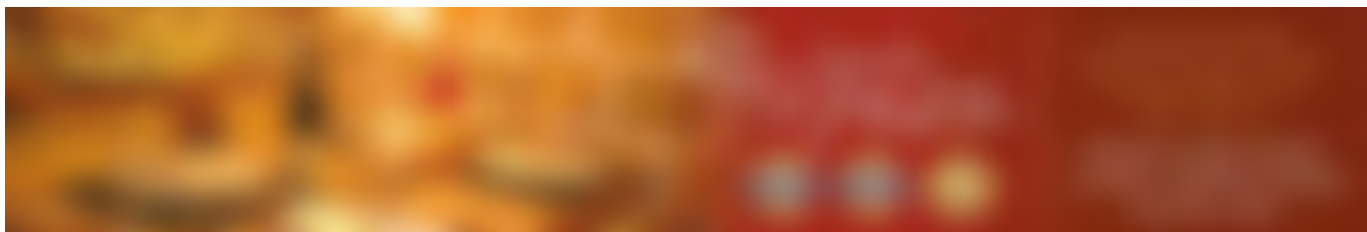
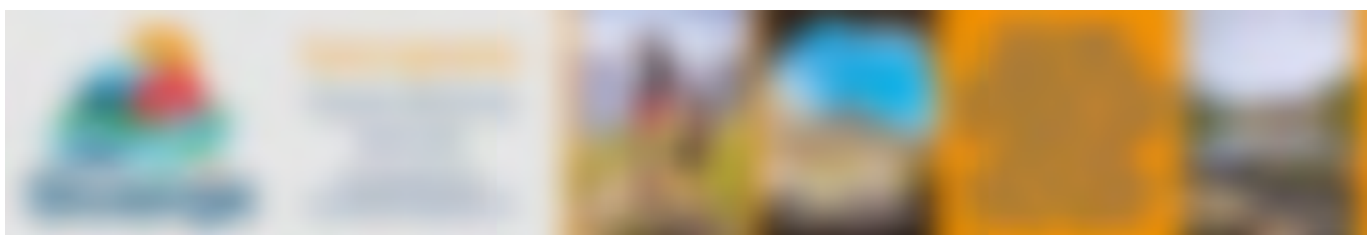
U cilju unapređenja turističkog iskustva, uvedeni su QR kodovi i sadržaji proširene stvarnosti (AR) na kulturnim spomenicima i prirodnim lokalitetima, što posjetiocima omogućava interaktivno upoznavanje sa destinacijama. Posebna pažnja posvećena je i podršci startup-ovima koji razvijaju digitalne alate za rezervacije, mapiranje i digitalno kreiranje priče, čime se podstiče inovacija u sektoru.

Konkretno strategije za produžetak turističke sezone

Crna Gora već nekoliko godina sistematski radi na tome da izgradi imidž cjelogodišnje destinacije, u kojoj turistički život ne prestaje sa krajem avgusta. Cilj je da se sezona produži na proljeće i jesen, ali i da se sjever zemlje prepoznata kao atraktivna zimska regija. Takav pristup ne samo da donosi veću stabilnost i ravnomjerniji prihod tokom godine, već i podstiče održiv razvoj, jer se rasterećuje primorska zona i oživljavaju manje razvijeni krajevi.

Jedan od stubova te strategije jeste razvoj zimske i avanturističke ponude. Ski-centri poput Kolašina 1600, Žabljaka i Hajle ulažu u modernizaciju infrastrukture, nove žičare i dodatne hotelske kapacitete, čime Crna Gora postepeno gradi reputaciju ozbiljne planinske destinacije. Paralelno s tim, jača se i segment gastronomskog i vinskog turizma – projekti poput "Vinske rute Crne Gore" i kampanje "Okusi Crne Gore" promoviraju autentične proizvode, lokalne vinare i tradicionalnu kuhinju kao integralni dio turističkog doživljaja.

Značajnu ulogu u produženju sezone ima i razvoj ekološkog i sportskog turizma. Planinske i biciklističke staze, rafting na Tari, paraglajding i programi u eko-selima postaju sve traženiji sadržaji među turistima koji žele aktivan odmor i boravak u prirodi. Time

se stvaraju novi razlozi za posjetu Crnoj Gori van ljetnjih mjeseci, uz istovremeno očuvanje prirodnih resursa i promociju održivih praksi.

Država, zajedno sa lokalnim samoupravama i privatnim sektorom, podstiče i kongresni i zdravstveni turizam. Izgradnja kongresnih centara u Podgorici i Tivtu, kao i širenje wellness ponude u planinskim regionima, privlače novu kategoriju posjetilaca – poslovne putnike, sportiste i goste koji traže mir i revitalizaciju.

Važan dio ovog procesa je i edukacija, jer bez stručnog kadra i lokalnih preduzetnika koji razumiju potrebe savremenog turista, razvoj ne može biti održiv. Zato su partnerstva između države i privatnih biznisa sve intenzivnija, posebno

u promociji destinacija van glavne sezone. Poseban fokus i dalje je na sjeveru i unutrašnjim regijama, koje imaju potencijal da postanu "nova lica Crne Gore". Kroz ravnomjernu raspodjelu turističkih tokova, ruralne zajednice dobijaju priliku da ožive, a lokalna privreda jača.

Izazovi i perspektive

Iako su rezultati vidljivi i pomaci nesporni, proces diverzifikacije crnogorskog turizma i dalje je složen i višeslojan. Napredak na terenu često koči nedovoljno razvijena infrastruktura, naročito u udaljenijim krajevima, gdje su pristupni putevi, kvalitet smještaja i stabilna internet konekcija osnovni preduslovi za razvoj, a istovremeno i najve-

ći izazovi. Paralelno sa infrastrukturnim ulaganjima, jednako važan zadatak predstavlja i obrazovanje – potrebno je kontinuirano jačati stručni kadar, od turističkih vodiča i domaćina u seoskim domaćinstvima do menadžera i promotera koji razumiju principe održivog turizma i savremene trendove u industriji.

Još jedan od izazova odnosi se na koordinaciju između lokalnih i nacionalnih institucija. Često se dešava da pojedine opštine razvijaju programe nezavisno od državne strategije, pa sinergija izostaje, a potencijali ostaju neiskorišćeni. Da bi se postigla ravnoteža između centralizovanog planiranja i lokalne autentičnosti, neophodno je bolje usklađivanje politika

i otvoreniji dijalog između svih nivoa upravljanja.

U eri globalne konkurencije Crna Gora kao destinacija mora da nastupi sa jasnijim i dugoročnijim marketinškim strategijama koje će promijeniti percepciju zemlje kao isključivo ljetnje destinacije. Potrebne su kampanje koje će promovisati Crnu Goru kao prostor raznovrsnih iskustava – mjesto gdje se more i planina spajaju sa kulturom, gastronomijom i tradicijom, tokom cijele godine. Tek kada se ti elementi objedine u konzistentnu i prepoznatljivu priču, zemlja će u potpunosti iskoristiti svoj turistički potencijal.

Crna Gora danas stoji na prekretnici između starog modela sezonskog turizma i novog, održivog sistema koji povezuje obalu, planine i sela u jednu cjelinu. Ruralni i događajni turizam, digitalizacija i strateško planiranje predstavljaju stubove nove vizije – Crne Gore kao zemlje koja živi od turizma, ali ne po cijenu svoje prirode, kulture i zajednica. Klimatske promjene, pritisak na prirodu i migracije iz sela u gradove takođe predstavljaju izazove. Ipak, upravo turizam koji je zasnovan na održivosti, autentičnosti i lokalnom identitetu može biti rješenje i za ove probleme.

Put ka produženju sezone nije samo ekonomski, već i društveni proces – proces u kojem Crna Gora uči da vrednuje sebe, svoje ljude i svoje različitosti tokom svih 12 mjeseci u godini.

J.V.

Veći broj posjetilaca u hotelima, privatni smještaj posustao i u regionu

Licitiranje sa brojem gostiju obilježilo ljetnju turističku sezonu u Crnoj Gori

Statistički podaci za prvih sedam mjeseci ove godine pokazali su rast broja turista u Crnoj Gori u svim vidovima smještaja od 4,28 odsto u odnosu na isti period prošle godine

Turistička sezona u Crnoj Gori ove godine može se posmatrati iz dva ugla. Ako je suditi prema zvaničnim podacima i izjavama, ona je uspješna, i broj turista je zabilježio rast u odnosu na prošlu godinu. Ako je suditi prema riječima posjetilaca, primijetili su manji broj gostiju, jer oni koji redovno posjećuju ovu destinaciju smatraju da je broj ljudi na plaži bio prilično manji ove u odnosu na prošlu godinu, što bi mogao da bude reper za procjenu posjete, ali se mora uzeti sa izvesnom dozom rezerve.

Uprkos brojnim izazovima, statistički podaci za prvih sedam mjeseci ove godine pokazali su rast broja turista u Crnoj Gori u svim vidovima smještaja od 4,28 odsto u odnosu na isti period prošle godine, saopštila je ministarka turizma Simonida Kordić.

- U odnosu na rekordnu 2019. godinu bilo je 14 odsto više posjetilaca, dok je broj noćenja bio 16 odsto veći, što jasno pokazuje da je ova sezona bila veoma uspješna – rekla je Kordić za TV Prva, prenijela je agencija Mina.

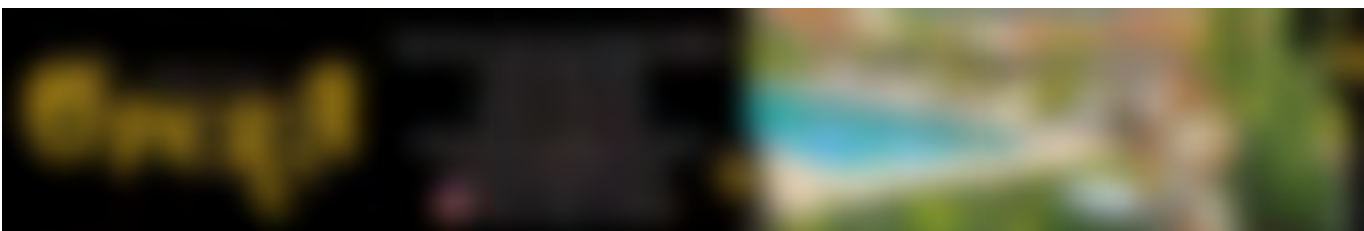
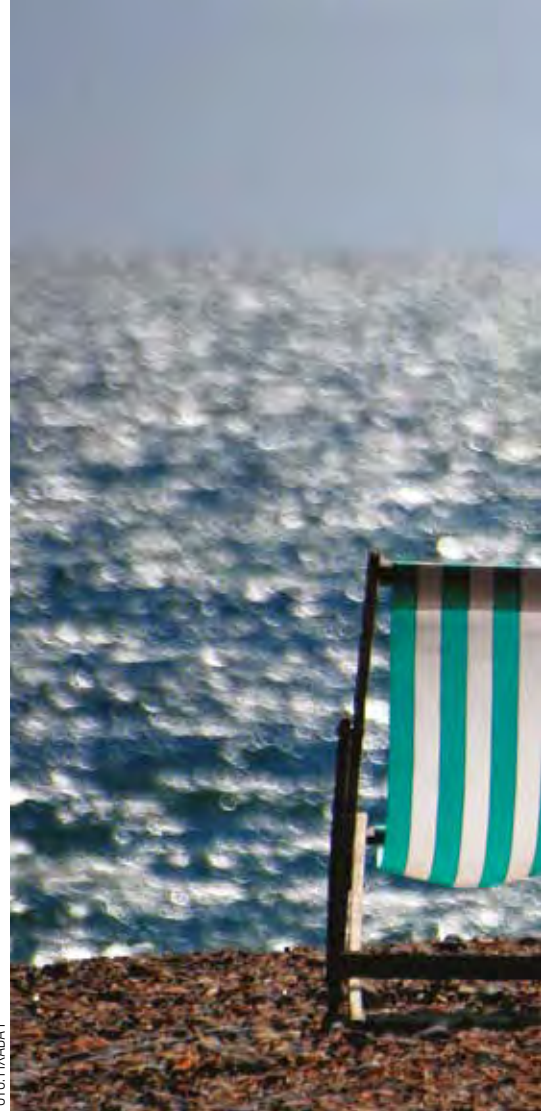
U strukturi stranih gostiju najviše noćenja u svim vidovima smještaja ostvarili su turisti iz Srbije, Rusije i Bosne i Hercegovine, ali je primjetan i značajan rast broja gostiju sa udaljenih tržišta poput Kine 49,42 odsto, Azerbejdžana 77,97 odsto ili Izraela za 47,1 odsto.

S druge strane, agencija Mina je prenijela podatke koje je saopštio poslanik Demokratske partije socijalista (DPS), Nikola Milović, i prema njima „u periodu od januara do jula u Crnoj Gori ukupan broj noćenja 370.000 manji nego za istih sedam mjeseci prošle godine“, on je takođe dodao

da Crna Gora gubi turiste i prihode (i da domaći turisti sve više idu u Albaniju). Iz Nacionalne organizacije Crne Gore nismo dobili komentar na tvrdnje poslanika Milovića.

Podatak koji takođe ne ide u korist crnogorskom turizmu je i pad turističkog prometa u 2024. godini u odnosu na godinu ranije. Prema podacima iz marta ove godine, Crna Gora je prošle godine prihodovala od turizma 1,46 milijardi eura, što je za 3,6 odsto manje nego u 2023. godini. Ova cifra predstavlja ukupan iznos novca za koji se procjenjuje da su ga turisti potrošili u Crnoj Gori, ali prihod glavne ekonomske grane ne može ni izbliza da pokrije trgovinski deficit (razliku između uvoza i izvoza) koji je lani iznosio 3,4 milijardi eura i povećan je za 8,6 odsto ili skoro 300 miliona, prenijela je eKapija.

FOTO: PIXABAY

Budva ne posustaje, beleži pozitivne rezultate

Jedna od najposećenijih destinacija na crnogorskom primorju je Budva, te iz Turističke organizacije opštine Budva kažu za Moju djelatnost da uprkos promjenama u ponašanju putnika, geopolitičkim neizvjesnostima i brojnim internim faktorima koji su usporavali intenzitet sezone, ljetnju turističku sezonu mogu smatrati zadovoljavajućom.

U prilog tome govore statistički podaci koji za prvih sedam mjeseci ukazuju na porast broja dolazaka za pet odsto u hotelskom smještaju. Do izvjesnog pada posjećenosti je došlo u privatnom smještaju, ali na bazi statistike nacionalnih organizacija, gotovo u svim ljetovalištima u regionu došlo je do pada posjećenosti u odnosu na 2024. godinu. Prema trenutnom

stanju i najavama privrede, u Budvi se očekuje nastavak sezone koja će ove godine duže trajati. Jesen u Budvi obilovaće sunčanim danima i toplim morem, a turiste očekuju povoljnije cijene u hotelima i individualnom smještaju, kao i bogat kalendar manifestacija lokalnog karaktera.

I u Budvu najviše turista dolazi iz Srbije, Njemačke, Izraela, Ujedinjenog Kraljevstva, Bosne i Hercegovine i drugih zemalja regiona i Evrope, i oni najčešće koriste hotelski smještaj. Gostiju iz Srbije takođe ima i u privatnom smještaju, ali i turista iz Bosne i Hercegovine, Ruske Federacije, Ukrajine, Turske, Izraela, a smjenjuju se povremeno i zemlje Zapadne Evrope i Balkana.

Prema preliminarnom podatku Uprave za statistiku – Monstat, u kolektivnom smještaju, za sedam mjeseci, evidentirano je 339.143 dolazaka i

1.277.888 noćenja gostiju. Upoređujući sa istim periodom prošle godine, zabilježen je rast u dolascima za pet odsto, dok je u noćenjima zabilježen pad od jedan odsto. Učešće opštine Budva u ukupnom turističkom prometu u Crnoj Gori, u kolektivnom smještaju, za period januar-jul iznosi 40 odsto u dolascima i 44 odsto u noćenjima. Svakako treba imati u vidu i da se, iz godine u godinu, broj smještajnih kapaciteta uvećava. Na osnovu ovih rezultata teško se može izvući zaključak da je prisutan pad zainteresovanosti za Budvu kao destinaciju. Shodno novokreiranim putničkim navikama, koje diktiraju brojni globalni faktori, turisti se odlučuju na dolazak, ali uz kraća zadržavanja - navode iz TO Budva.

Menjaju se i navike, odnosno želje turista, te je tako Crna Gora proteklih

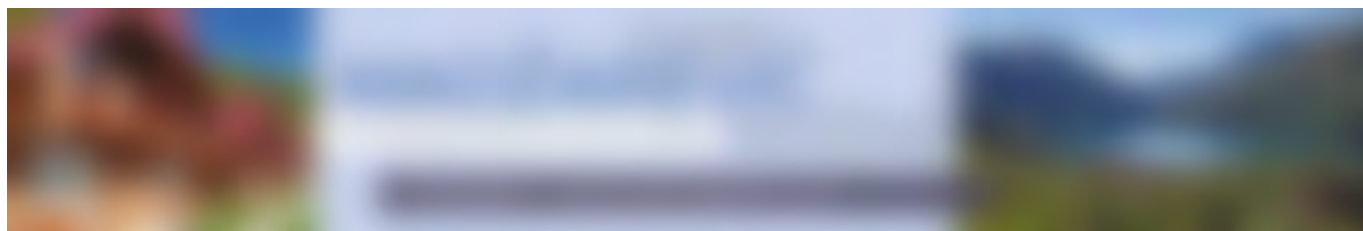

FOTO: PIXABAY

godina dobila novog konkurenta – Albaniju. Ova zemlja beleži sve veći broj turista, ali i čini trku za privlačenjem gostiju zanimljivijom.

Analizirajući susjednu Albaniju, iz ugla konkurenta kada je turizam u pitanju, uspjeh i prosperitet bilo koje destinacije definiše se kao konkurentska prednost koja podstiče ostale učesnike na zdravu utakmicu. U skladu sa tim, njen uspjeh kao destinacije treba doživjeti kao izazov u razmišlja-

nju kako unaprijediti turistički proizvod i kreirati jači brend. Uprkos činjenici da je ove godine buking prema brojnim ljetnjim destinacijama u padu, potrebno je imati u vidu i da je Albanija trenutno avio najpristupačnija destinacija na Balkanu. Informacija koju su albanski mediji takođe pustili u javnost jeste da, iako je albanski turistički sektor zabilježio blagi porast stranih posjetilaca tokom prve polovine 2025. godine, on se ne odnosi na

priobalne destinacije – smatraju iz TO Budva.

Inflacija poremetila planove turističkih radnika

Ove godine je letovanje bilo skuplje, ne samo u Crnoj Gori, već na skoro svim destinacijama u regionu, ali i Evropi i svijetu. Rast cijena nije zaobišao ni sektor turizma, te su odmor na nekoj od ljetnjih turističkih destinacija bili viši u rasponu od 10 do 20 odsto. Inflacija je poremetila planove turističkih radnika, ali i onih koji su željeli da par dana provedu na moru, ali im to nije uspjelo zbog većih izdataka. Iz TO Budva navode da cijene u Budvi nisu mnogo drugačije nego u bilo kojoj drugoj ljetnjoj destinaciji koja nudi zavidan sadržaj turistima.

Primjera radi, u hotelima sa 5* tokom septembra i oktobra cijena noćenja u dvokrevetnoj sobi sa uključenim doručkom može se naći već od 118 eura, a ide sve do 617 eura; u hotelima sa 4* od 85 do 162 eura, dok se u hotelima sa 3* cijene kreću od 60 do 104 eura. Cijene u privatnom smještaju se za dvokrevetnu sobu kreću od 20 do 40 eura, u zavisnosti od lokacije, za apartman 2+2 od 30 do 60 eura itd. Budva kao destinacija nudi usluge različitog stepena kvaliteta i luksuza, pa su u skladu sa tim formirane i cijene. U svakom slučaju, turisti sami, u skladu sa svojim kupovnim mogućnostima i stilom života, biraju vrstu usluge. Standardizacija kvaliteta usluge je aspekt na kojem će u narednom periodu biti fokus, kako do značajnih varijacija u odnosu cijena – kvalitet ne bi bilo – kažu naši sagovornici.

Iz TO Budva dodaju da su spremni na izazove koje donosi konkurencija, nova sezona i na sve ono što je potrebno uraditi da bi se privukao još veći broj turista i da bi oni bili zadovoljni ponudom.

Suočeni sa činjenicom da susjedne ljetnje destinacije veoma brzo postaju i cjenovno i kvalitativno konkurentne Budvi, izazov je u narednom periodu zadržati poziciju jednog od najomiljenijih ljetovališta na Jadranskoj obali. Pored rada na unapređenju kvaliteta kompletnog turističkog proizvoda, kreiranje novih sadržaja, realizacija različitih projekata po mjeri građana i turista, osmišljavanje drugačijih manifestacija, pojačana promotivna kampanja svakako je jedan

od koraka koji ćemo realizovati u narednom periodu. Mediji, influencersi i turističke agencije biće nam u fokusu kao ključna spona sa emitivnim tržištima - navode oni.

Svaka nova sezona donosi nove izazove

Iz TO Budva kažu da uprkos cjelogodišnjim pripremama i radu na unapređenju svih aspekata turističkog proizvoda, sa svakom novom sezonom dolaze novi izazovi.

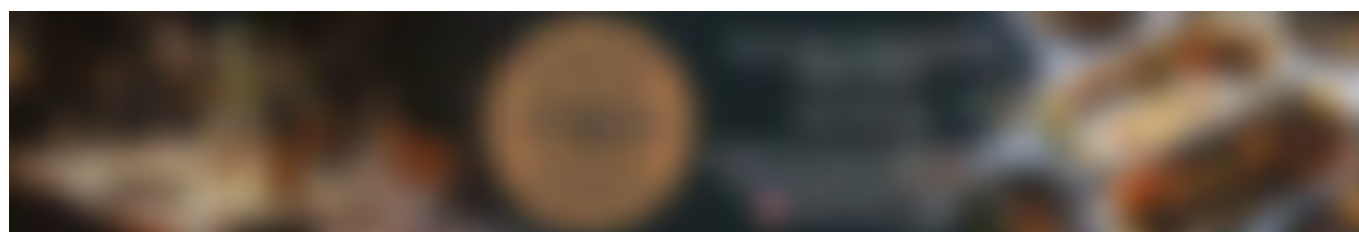
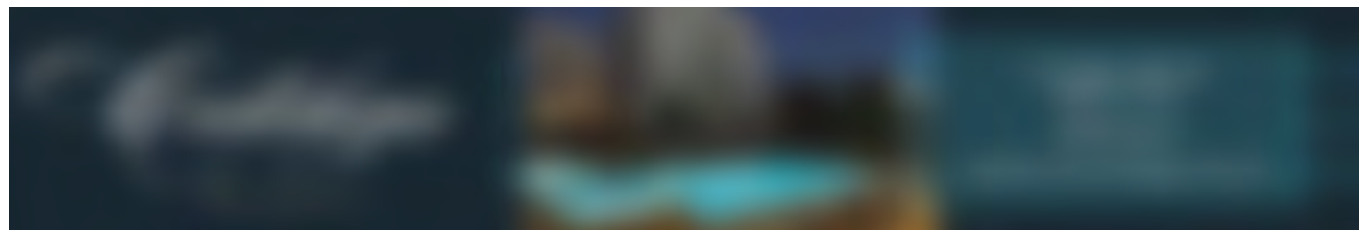
- Ukoliko brojne prepreke, a bilo ih je, ostavimo sa strane, Budva ove godine u ponudi ima 146 kupališta namijenjenih različitim preferencijama

kada su u pitanju odmor i rekreacija, pa u Budvi plažu po svojoj mjeri može pronaći kamper, nautičar, party ljubitelj ili nudista. Bogat kalendar ljetnjih manifestacija pretvorio je Budvu u svjetsku kulturnu scenu, pa je i ove godine potvrdila poziciju destinacije koja nudi sadržajan program i provod. Pored započetih brojnih projekata koji u perspektivi nude veću udobnost boravka na našoj obali, kakvi su infrastrukturni i projekti koji će značajno unaprijediti komunalni red, u ponudi je novoootvoreni tržišni centar koji život u gradu čini bržim, zanimljivijim i modernijim – poručuju iz ove organizacije.

Ističu da preferencije turista gravitiraju ka budvanskom zaleđu sa još uvijek sačuvanim prirodnim resursima, autohtonim mikrolokacijama, manastirima i crkvicama, izletištima i brojnim pješačkim stazama u koje iz godine u godinu ulažemo sve značajnija sredstva.

Nacionalni okvir za razvoj turizma do 2030.

Crna Gora je izradila i Nacionalnu strategiju održivog razvoja do 2030. godine, i kako se u dokumentu navodi, ona je „krovna, horizontalna i dugoročna razvojna strategija, koja se ne odnosi samo na životnu sredi-

nu i ekonomiju, već i na ljudske resurse i društveni kapital koji treba da omoguće prosperitetan razvoj Crne Gore“.

U njoj su projektne aktivnosti u sektoru turizma bazirane prije svega na poštovanju principa održivosti koji su definisani Nacionalnom strategijom održivog razvoja Crne Gore do 2030. godine.

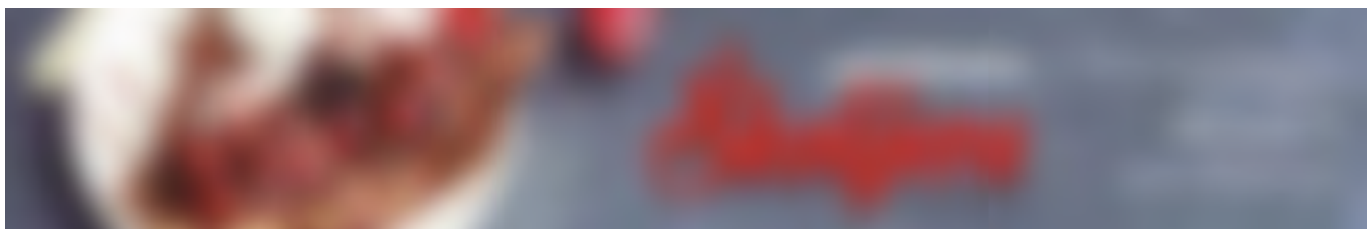
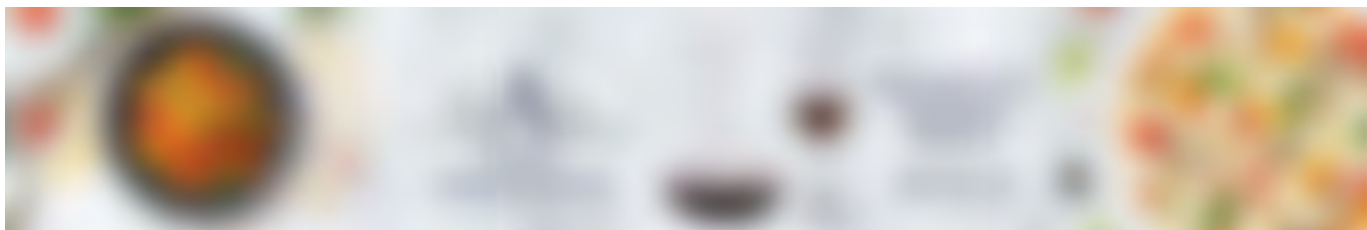
U smislu sprovođenja ove Nacionalne strategije, koja je usklađena sa ciljevima održivog razvoja Agende UN do 2030., kao i krovnog dokumenta za održivi razvoj, Crna Gora se oba-

vezala da „unapređuje lokalnu preduzetničku infrastrukturu i poslovni ambijent za razvoj preduzetništva i malih i srednjih preduzeća u cilju stavljanja u funkciju nacionalnih, lokalnih i turističkih biznis zona, kroz finansijsku podršku za infrastrukturno opremanje, unaprijeđenje programa promocije, uvođenje poreskih i administrativnih olakšica na državnom i lokalnom nivou, kao i porasta investicija u turizam podstaknutih mjerama fiskalizacije“.

Kako se dalje navodi, cilj će se ostvariti i kroz dodatne olakšice za

investitore koji ulažu u turizam u sjevernom i središnjem regionu Crne Gore, a kroz model turističkih razvojnih zona (zelene investicije u turizmu) koje će se urediti posebnim propisima i kroz model uspostavljanja, upravljanja i funkcionisanja zona od nacionalnog interesa, poreske olakšice u turizmu, promociju kulturnog turizma, poboljšanjem efikasnosti resursa kroz podršku zelenim investicijama u hotelske i ugostiteljske kapacitete.

M.P.

A photograph of a shopping cart filled with various groceries, including a bottle of wine, a bag of bread, lemons, and other produce. The cart is positioned in a supermarket aisle, with shelves of products visible in the background. The image is overlaid with a semi-transparent yellow filter. A yellow rectangular box is placed over the text.

TRGOVINA I USLUGE

Istorijski visok trgovinski deficit

FOTO: PIXABAY

Trgovinski bilans predstavlja jedan od ključnih indikatora spoljne ekonomije, jer odražava sposobnost zemlje da iz svojih resursa, proizvodnje i izvozne strukture obezbijedi finansiranje za uvozne potrebe. U 2025. godini Crna Gora se susrijeće sa izazovom koji u svom obimu postaje istorijski – trgovinski deficit dostiže rekordne vrijednosti u samo nekoliko mjeseci, pokazujući da postoje fundamentalni problemi u ekonomskim strukturama, konkurentnosti domaće proizvodnje, zavisnosti od uvoza sirovina, hrane, energije, kao i u pitanju izvoza.

Samo nekoliko godina ranije, 2023. godine, ukupan trgovinski deficit iznosio je oko 1,4 milijarde eura, dok je 2024. godine već premašio 1,9 milijardi, što jasno ukazuje na to da se rastući disbalans nije pojavio iznenada, već je posljedica dugotrajnog trenda u kojem je rast uvoza kontinuirano nadmašivao izvoz.

Podaci za prvi kvartal 2025. godine jasno pokazuju da je trgovinski deficit značajno porastao u odnosu na ranije periode. Uvoz Crne Gore u tom periodu iznosio je oko 934,1 milion eura, što je rast od otprilike 8,1 odsto u odnosu na isto razdoblje 2024. godine. Istovremeno, izvoz je iznosio 150,1

milion eura – što pokazuje stagnaciju ili blagi pad (oko -0,5 odsto) u odnosu na prethodnu godinu. Rezultat je da je pokrivenost uvoza izvozom pala na svega 16,1 odsto, sa 17,5 odsto u istom periodu godinu ranije. U martu 2025. godine trgovinski deficit iznosio je čak 313,9 miliona eura, što je rast u odnosu na februarske vrijednosti.

Prema zvaničnim podacima Monstata, u periodu januar–april 2025. godine Crna Gora je izvezla robe u vrijednosti od svega 200,8 miliona eura, dok je uvoz iznosio čak 1,305 milijardi eura, čime je pokrivenost uvoza izvozom pala na 15,4 odsto. To je najniži nivo u posljednjih deset

godina i jasan pokazatelj da domaća proizvodnja ne uspijeva da održi korak sa potrebama tržišta i rastu potrošnje.

Analiza spoljne robne razmjene potvrđuje da uvoz raste ne samo u jednom segmentu, već da su najzastupljeniji uvozni artikli mašine i transportni uređaji, kao i drumska vozila, dok je izvoz uveliko zavisian od mineralnih goriva i maziva, posebno električne energije.

Tokom prvih šest mjeseci 2025. godine, prema Monstatu, Crna Gora je ostvarila izvoz u vrijednosti od 282,3 miliona eura, dok je uvoz iznosio 2,078 milijardi. To predstavlja rast uvoza od sedam odsto u odnosu na isti period prošle godine, uz istovremeni pad izvoza od 2,2 procenta, što dodatno pogoršava već izražen disbalans.

U prvoj polovini ove godine najveći dio izvoza činili su proizvodi iz kategorije mineralnih goriva i maziva, sa udelom od oko 28 odsto u ukupnom izvozu, dok su aluminijum, hrana i piće činili dodatnih 25 procenata.

Istovremeno, uvoz je predvodila mašinska i transportna oprema, sa udelom od oko 31 odsto, a zatim energenti i prehrambeni proizvodi, što jasno potvrđuje da Crna Gora i dalje zavisi od uvoza osnovnih roba

potrebnih za funkcionisanje privrede i domaćinstava.

Ovi podaci ukazuju na sistemske izazove, a prvi i najočigledniji je slabost i nedovoljno raznovrsna domaća proizvodnja. Industrija visoke dodate vrijednosti je slabo razvijena, a mnogi sektori su uvozno zavisni – bilo da je riječ o sirovinama, komponentama ili gotovim proizvodima. Crna Gora izvozi relativno malu količinu proizvoda koji su finalizovani, dok se većina izvoza svodi na energiju, sirovine, osnovne robe. To znači da domaći privrednici ne učestvuju dovoljno u globalnim i regionalnim lancima vrijednosti.

Drugi izazov je zavisnost od uvoza ključnih dobara i resursa – hrane, energije, transportnih sredstava. Na primjer, uvoz hrane, pića i farmaceutskih proizvoda bilježi rast, što pokazuje da domaća poljoprivreda i prehrambeni sektor nijesu u stanju da pokriju potražnju ili nude konkurentne alternative u odnosu na uvozne proizvode. Energetika, posebno električna energija, ima dvostruku ulogu – s jedne strane, izvoz električne energije značajno doprinosi izvozu, ali s druge strane zavisnost od energenata izvan zemlje ili tehnologija i infrastruktura za proizvodnju energije ograničava širu energetska samodostatnost.

Posebno zabrinjava činjenica da Crna Gora čak i u ljetnjim mjesecima, kada bilježi rast turizma, ne uspijeva da smanji deficit, već on u julu i avgustu dodatno raste zbog povećanog uvoza hrane, pića i goriva. U avgustu 2025. godine deficit je iznosio 351,9 miliona eura, što je najviši mjesečni nivo ikada zabilježen, i potvrđuje da se ni sezonski prihodi od turizma ne prelivaju u realni izvoz domaćih proizvoda.

Treći izazov je struktura uvoza. Dominiraju proizvodi visoke vrijednosti – mašine, vozila, transportna oprema – što znači da se mnogo novca iz ekonomije Crne Gore iznosi u obliku uvoznih troškova, bez povratka u vidu tehnološkog transfera, domaće dodate vrijednosti ili jačanja domaće industrije.

Četvrti izazov je u vezi sa konkurentnošću – domaći proizvodi često imaju veće troškove proizvodnje, slabiju logističku podršku, administrativne prepreke, slabiju pristupačnost finansiranju, zatim je tu i nepostojanje dovoljnog podsticaja za izvoz, kao i česte razlike u standardima i sertifikacijama. Osim toga, geografska i tržišna struktura – zavisnost od uvezenih ulaznih materijala – otežava da domaći proizvođači postanu konkurentni na evropskom i globalnom tržištu.

FOTO: PIXABAY

Spoljni faktori kao što su globalni šokovi, rast cijena energenata, prekid u lancima snabdijevanja, inflacija – takođe imaju veliki uticaj. Na primjer, globalne promjene u cijenama nafte, uvozne tarife i transportni troškovi doprinose dodatnom rastu uvoza i troškova u ekonomiji.

Ključno pitanje ostaje kako stvoriti konkurentne domaće proizvode koji mogu zamijeniti makar dio uvoza. Fokus ekonomskih politika mogao bi biti usmjeren na smanjenje uvoza luksuznih i potrošnih dobara koja nijesu od suštinskog značaja za funkcionisanje tržišta, uz istovremeno jačanje domaćih alternativa kroz subvencije, poreske olakšice i podršku inovacijama u proizvodnji. Paralelno, neophodno je povećati efikasnost izvoza kroz logističke reforme i niže troškove transporta, jer sadašnji nivoi troškova često anuliraju konkurentne prednosti domaćih proizvođača.

Posljedice deficita

Snažan i konstantan trgovinski deficit nosi sa sobom više rizika. Prvo, iscrpljuje devizne rezerve, ako se ne pokriva odgovarajućim tokovima kapitala (turizam, strane investicije, doznake). Svaki pad u tim tokovima može dovesti do problema u likvidnosti, povećanja kursnog rizika, inflacionih pritisaka.

Drugo, deficit može obeshrabrili domaću industriju, jer uvoz postaje privlačniji – dostupniji, često sa višim kvalitetom ili nižom cijenom – što dodatno smanjuje lokalnu proizvodnju. Time se stvara začarani krug: slab izvoz – veći uvoz – slabija domaća proizvodnja – još veći deficit.

Treće, veća zavisnost od uvoza osnovnih životnih potrepština znači i veći rizik u slučaju prekida snabdijevanja, uvećanih globalnih troškova ili carinskih barijera. Takođe, to može imati socijalne posljedice: rast cijena hrane, energenata, potrošačkih proizvoda, što direktno utiče na standard građana.

Četvrto, međunarodni kredibilitet i mogućnost finansiranja spolja mogu biti ugroženi – deficit često zahtijeva strani kapital, zajmove, što može voditi ka većem zaduženju države ili privatnog sektora.

Ovakav razvoj događaja već ima konkretne makroekonomske posljedice. Devizne rezerve Centralne banke su se u junu 2025. godine smanjile za

FOTO: FREEPK

oko šest odsto u odnosu na kraj prethodne godine, dok je spoljni dug ponovo premašio nivo od četiri milijarde eura, što stvara dodatni pritisak na fiskalnu politiku.

Iako Crna Gora nema sopstvenu valutu, što eliminiše rizik od deprecijacije, povećava se rizik likvidnosti i potreba za novim zaduživanjem radi pokrivanja uvoznih obaveza.

Da bi se preokrenuo ovaj trend, potrebno je djelovati na više frontova, kombinovati kratkoročne i dugoročne strategije, uključujući državne i privatne inicijative. Na prvom mjestu je jačanje domaće proizvodnje i industrije.

Prije svega je potrebno strateški podržati sektore u kojima Crna Gora ima komparativne prednosti – po-

la zavisnost od uvoza sirovina i poluproizvoda. Ako domaći proizvođači mogu uvesti elemente inovacije, uređenja, saradnje s univerzitetima i istraživačkim institucijama, mogu se stvoriti proizvodi s većom dodatnom vrijednošću.

Politike za stimulaciju izvoza

Potrebno je unaprijediti izvoznju infrastrukturu – carinske procedure, logistiku, transportne veze, granične prelaze, digitalizaciju procesa, standardizaciju proizvoda. To može značajno da smanji troškove izvoznika i da ih učini konkurentnijim.

Ministarstvo ekonomije može razmotriti subvencije ili poreske olakšice za izvoznike, posebno za one koji uvoze sirovine, prerade ih, i izvoze gotov proizvod. Državne institucije mogu pomoći u pokrivanju troškova sertifikacije, marketinga, učešća na međunarodnim sajmovima.

Iako je uvoz osnovnih materija i energije neophodan, postoje načini da se smanji nepotreban uvoz gotovih proizvoda koji mogu da se proizvedu lokalno. To može uključiti zaštitne mjere kao što su carinske barijere, kvote, standardi kvaliteta, ali pametno postavljene, kako ne bi ugrozile potrošače ili izazvale trgovinske sporove.

Prioritet može biti ograničavanje uvoza robe koja nije od suštinskog značaja za potrošače, naročito luksuznih artikala i proizvoda čija proizvodnja ili potrošnja donosi negativne posljedice po ekonomiju i životnu sredinu, uz istovremenu podršku razvoju domaćih alternativa.

Povećanje konkurentnosti

Da bi domaći proizvodi bili konkurentni u cijeni i kvalitetu, moraju se smanjiti troškovi proizvodnje. To zavisi od ulaganja u tehnologiju, obrazovanje radne snage, efikasnosti u potrošnji energije, distribuciji, pristupu finansijama po povoljnijim uslovima.

Transparentnost, smanjenje birokratije, poboljšanje poslovnog ambijenta i smanjivanje korupcije su faktori koji u velikoj mjeri utiču na to kako proizvođači mogu brzo i efikasno reagovati na tržišne šokove.

Vlada Crne Gore je prepoznala konkurentnost kao prioritet i pokrenula je Program za unapređenje konkurentnosti privrede za 2025. godinu, sa linijama finansijske i nefinan-

sijske podrške za mikro, mala i srednja preduzeća. Takva podrška mora biti adekvatno osmišljena, ciljano primjenjivana, uz evaluaciju i adaptaciju.

Državne strategije moraju uključiti širu koordinaciju – ministarstva ekonomije, poljoprivrede, energetike, transporta, obrazovanja – kako bi se međusektorski uklonile barijere koje onemogućavaju rast izvoza i smanjenje deficita.

Promocija zelenih i održivih resursa

Obnovljiva energija, racionalno korišćenje prirodnih resursa, energetska efikasnost – sve su to polja koja mogu smanjiti zavisnost od uvoza energenata, uvesti nove izvozne kapacitete (npr. električnu energiju, tehnologiju obnovljive energije, agregirane usluge), pa tako smanjiti troškove za industriju.

Potrebno je da državne subvencije i regulacije budu pogodne za investitore u zelenim sektorima, da infrastruktura za obnovljive izvore energije bude razvijena i da se poveže sa regionalnim tržištima.

Istorijski visoki trgovinski deficit Crne Gore u 2025. godini nije samo ekonomski statistički pokazatelj – on je alarm da postoji duboka potreba za reformom ekonomskog modela. Samo kombinacija jačanja domaće proizvodnje, stimulacije izvoza, racionalizacije uvoza, unapređenja konkurentnosti i uloge države kroz pametne politike može da promijeni pravac.

Ukoliko se trend rasta uvoza od oko šest do sedam procenata godišnje nastavi, a izvoz ostane na sadašnjem nivou, trgovinski deficit bi do kraja 2025. godine mogao da premaši 2,5 milijarde eura, što je gotovo 40 procenata bruto domaćeg proizvoda.

Svi pokazatelji potvrđuju da bez strateške promjene u strukturi privrede Crna Gora rizikuje da uđe u dugoročnu zavisnost od uvoza, što ograničava i fiskalni i razvojni prostor zemlje. Ukoliko se ne djeluje odlučno, rizici su značajni – rast spoljnog duga, inflacioni pritisci, smanjeni ekonomski suverenitet, niži standard građana.

Ali prilika postoji – Crna Gora ima prirodne resurse, turizam, potencijale u energetici i poljoprivredi, blizinu Evropskoj uniji i regionalne tržišne veze – ako se iskoriste strateški i planski.

J.V.

ljoprivredu, prehrambenu industriju, energetiku (posebno obnovljivu energiju), turizam. To znači ulaganja u infrastrukturu, pristup zemlji, navodnjavanje, hladne lance, tehnologiju pakovanja i prerade, kako bi domaća proizvodnja mogla da konkuriše u cijeni i kvalitetu.

Zatim podsticanje klastera i lokalnih lanaca vrijednosti kako bi se smanji-

Uticaj povećanog uvoza i visokih cijena domaćih poljoprivrednih proizvoda na potrošače i lokalne proizvođače

FOTO: PIXABAY

Značajan dio trgovinskog deficita naše zemlje otpada na uvoz hrane, posebno voća, povrća, mliječnih proizvoda i mesa. Podaci Monstata pokazuju da je u 2023. godini vrijednost uvoza hrane i živih životinja iznosila oko 744,5 miliona evra, što je povećanje od 17 odsto u odnosu na 2022. godinu. Prije svega, uvoz mesa i prerađevina mesa je porastao na 172,6 miliona evra, a uvoz voća i povrća u istoj godini je bio skoro 113 miliona evra, što je za približno 23 miliona više nego prethodne godine.

Takođe, prema preliminarnim podacima Monstata, u prvih pet mjeseci ove godine Crna Gora je uvezla prehrambenih proizvoda u vrijednosti od 313,46 miliona evra, što je rast u odnosu na isti period prethodne godine, kada je uvoz iznosio 289,31 milion evra. U okviru toga, najveći udeo imaju uvoz mesa i mesnih prerađevina (65,18 miliona), zatim voća i povrća (oko 52,43 miliona), mliječnih proizvoda i jaja (36,79 miliona) itd.

U isto vrijeme, izvoz hrane je u odnosu na uvoz izrazito mali. Studija Instituta za strateške studije i projekcije navodi da je u prosjeku uvoz hrane šesnaest puta veći od izvoza u periodu od 2018. do 2022. godine, a pokri-

venost uvoza izvozom u 2022. iznosila je samo oko 6,8 procenata. To znači da Crna Gora za velikim dijelom zavisi od uvoza kako bi zadovoljila domaću potražnju za osnovnim prehrambenim proizvodima.

Visoke cijene domaćih proizvoda i inflacioni pritisci

Namirnice koje se proizvode u Crnoj Gori – mlijeko, jaja, povrće, mliječni proizvodi – bilježe stalni rast cijena. Indeksi potrošačkih cijena (CPI) pokazuju da su u julu ove godine cijene proizvoda i usluga lične potrošnje porasle u prosjeku za 4,5 odsto u odnosu na isti mjesec prethodne godine.

Najveći doprinos inflaciji dali su rast cijena mesa, voća, mlijeka, sira i jaja, hljeba i žitarica. Takođe, u februaru ove godine u odnosu na januar, potrošačke cijene su u prosjeku više za 0,4 odsto, a u odnosu na februar 2024. godine porasle su za 2,8 odsto, pri čemu su značajan uticaj imali upravo proizvodi iz prehrambene grupe. Minimalna potrošačka korpa, koja uključuje troškove za hranu i bezalkoholna pića, značajno je porasla. Za četvoročlanu porodicu u septembru 2023. godine vrijednost te korpe iznosila je više od 847 evra, što je rast u odnosu na prethodne godine.

Visoke cijene domaće hrane često

su proizašle ne samo iz uvoznog pritiska, nego i iz povećanih troškova proizvodnje – gorivo, đubrivo, transport, radna snaga. Kada se domaći proizvođači suočavaju sa ovim rastom troškova, često ne mogu da konkurišu u cijenama uvoznim proizvodima, posebno onima iz zemalja sa većim subvencijama ili nižim troškovima proizvodnje.

Uticaj klimatskih izazova na domaću proizvodnju

Jedan od ključnih faktora koji dodatno pogoršavaju situaciju jeste nepovoljna klimatska situacija. Suša je u 2025. godini značajno uticala na poljoprivredne proizvođače žitarica. Izveštaji pokazuju da su prinosi kod žitarica (heljda, ječam, raž) značajno manji nego prethodnih godina, iako je kvalitet useva ponegdje i bolji, što znači da je bruto količina rodova opala. Ovaj pad u poljoprivrednom sektoru smanjuje mogućnost domaće proizvodnje da zadovolji domaće potrebe, što vodi povećanju uvoza.

Osim žitarica, uslovi su otežani i za voće i povrće – zbog promjene padavina, nepravilne distribucije kiša, vrućine i nedostatka sistematskog navodnjavanja. To utiče ne samo na količinu roda nego i na rokove sazrijevanja, što može povećati troškove

(za zaštitu useva, za hladnjače, transport brže jer plod može brže propasti) i na kraju dovesti do skupljih cijena za potrošače.

Posljedice za potrošače i lokalne proizvođače

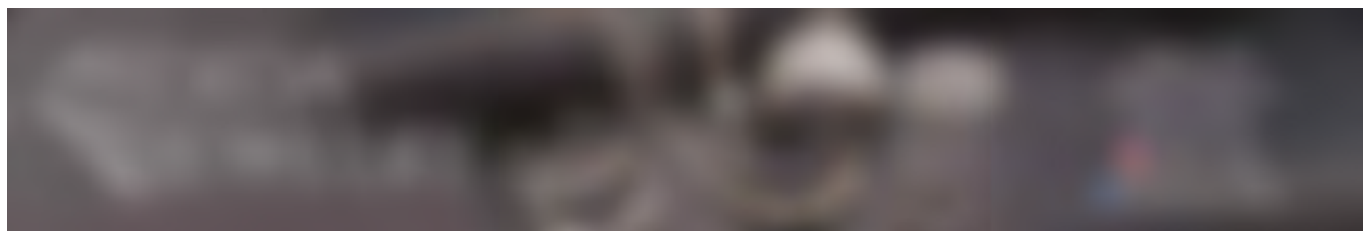
Kod potrošača, najdirektnija posljedica je smanjenje kupovne moći. Kada cijene osnovnih prehrambenih proizvoda rastu, građanima sa nižim primanjima sve teže je da obezbijede istu količinu i raznovrsnost hrane kao ranije. Minimalna potrošačka korpa, koja se koristi kao pokazatelj potrebnih troškova za osnovne životne potrebe, svedoči o tome – kako rastu cijene, tako i korpa postaje sve skuplja.

Osim smanjenja kupovne moći, potrošači se suočavaju i sa ograničenijim izborom, kao i sa potencijalno nižim kvalitetom hrane. Uvozni proizvodi, često jeftiniji, ne moraju uvijek da zadovoljavaju iste standarde svježine ili nutritivne vrijednosti kao lokalno proizvedena hrana. Iako uvoz ublažava nestašice, oslanjanje na uvoz može dovesti do manje raznovrsne ponude, posebno tradicionalnih crnogorskih proizvoda. Psihološki, ovo može uticati na percepciju sigurnosti hrane kod građana, naročito kod onih koji preferuju domaće proizvode zbog povjerenja u njihov kvalitet i porijeklo.

Lokalni proizvođači se bore sa višestrukim otežavajućim okolnostima. Oni se suočavaju sa nestabilnim prinosima usljed suša, većim ulaznim troškovima (đubrivo, gorivo, sjeme, zaštita useva), slabijom infrastrukturom (nedostatak skladišnih kapaciteta i hladnjača), i ograničenim pristupom tržištu. Često, domaći proizvođači ne mogu proizvesti u velikim količinama, niti imaju ekonomiju obima koju imaju uvoznici ili oni koji uvoze iz velikih poljoprivrednih zemalja. Akumulacija troškova čini domaću proizvodnju skupljom i time manje konkurentnom.

Dodatni problem za lokalne proizvođače leži u slaboj integraciji i neefikasnoj logistici unutar samog tržišta. Mnogi manji proizvođači nemaju pristup savremenim kanalima distribucije, što ih čini zavisnim od posrednika koji snižavaju cijene. Nedostatak adekvatnih hladnjača i skladišnih kapaciteta rezultira gubitkom proizvoda nakon žetve, što dodatno povećava troškove i umanjuje profit. Često se dešava da domaći proizvodi ne uspijevaju da dođu do velikih trgovačkih lanaca, koji preferiraju veće i stabilnije isporuke od uvoznika, što dodatno slabi konkurentnost domaće ponude.

Iako je uvoz ključan za zadovoljavanje potražnje za proizvodima koji se ne mogu proizvoditi lokalno, poput tropskog voća ili određenih vrsta žitarica, značajan problem nastaje kod proizvoda za koje Crna Gora ima potencijal. Trenutne trgovinske politike, uključujući carinske stope i sporazume, često ne pružaju dovoljnu zaštitu domaćim proizvođačima. Na primjer, subvencije koje dobijaju poljoprivrednici iz drugih zemalja, često znatno veće nego u Crnoj Gori, omogućavaju im da prodaju svoje proizvode po cijenama koje su van

domašaja lokalnih konkurenata. Ovo stvara nefer tržišne uslove i dodatno destimuliše domaću proizvodnju.

Još jedan problem je da uvoz često ublažava nestašice, ali po cijenu da velik dio novca izlazi iz države umjesto da ostane unutar lokalne ekonomije – uplate, zarade, investicije ostaju skromne kod domaćih proizvođača. To utiče na regionalni razvoj, posebno na sjeverne i ruralne oblasti Crne Gore, gdje je poljoprivreda jedna od osnovnih privrednih djelatnosti.

Na kraju, dugoročne posljedice ovog trenda prevazilaze puke ekonomske pokazatelje. Propast domaće poljoprivrede ugrožava ekonomsku vitalnost ruralnih područja, posebno na sjeveru Crne Gore, dovodeći do depopulacije sela, gubitka radnih mjesta i osipanja ruralne kulture. Mladi poljoprivrednici se sve teže odlučuju da nastave tradiciju, jer ne vide ekonomsku perspektivu u nekonkurentnom okruženju. Stoga je podrška domaćoj proizvodnji ne samo ekonomska, već i strateška, demografska i socijalna neophodnost.

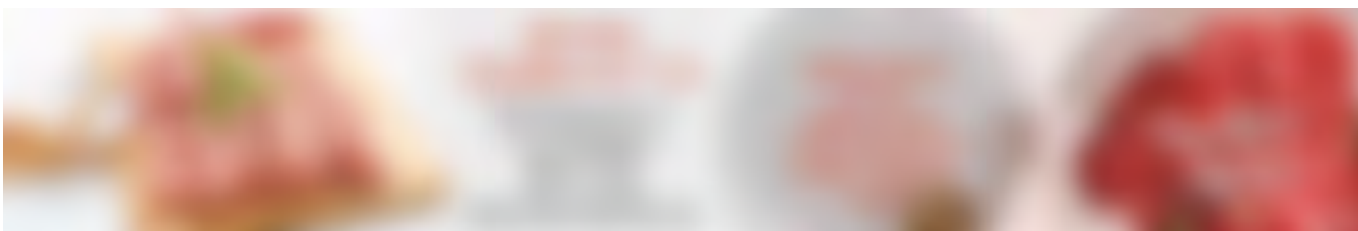
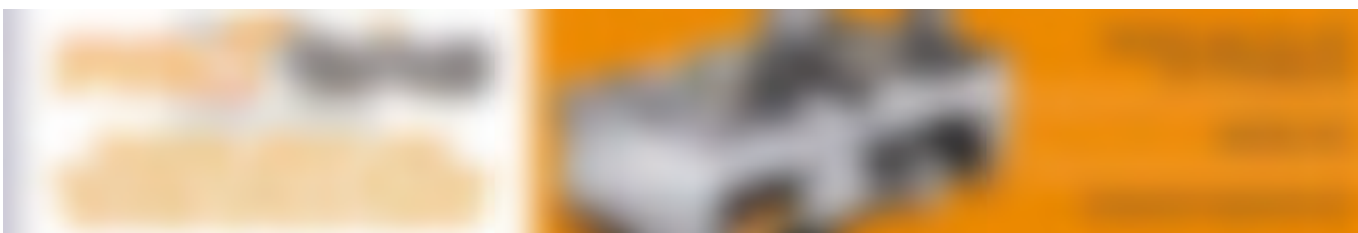

FOTO: PIXABAY

Moguća rješenja i preporuke politika

Dodatna i efikasnija državna podrška domaćim proizvođačima kroz subvencije, olakšice ili kredite za ulaganja u navodnjavanje, skladišne kapacitete (hladnjače), bolju logistiku i transport mogla bi smanjiti troškove i povećati produktivnost. Potrebne su mjere koje bi zaštitile

domaće proizvođače od nelojalne konkurencije uvoznih proizvoda, ili bar standardi koji osiguravaju da uvozni proizvodi ne budu favorizovani carinskim olakšicama dok domaći snose visoke troškove. Edukacija potrošača – da favorizuju domaće proizvode, čak i ako su cijene nešto više, smatra se važnim dijelom strategije.

Takođe, monitoring klimatskih promjena i unapređenje sistema za navodnjavanje i otpornije sorte biljaka, kao i diversifikacija u poljoprivrednoj proizvodnji, mogu pomoći da se rizik smanji. Poljoprivrednici očekuju hitnu pomoć države u uslovima suše, ali i dugoročne politike koje predviđaju i ublažavaju klimatske rizike.

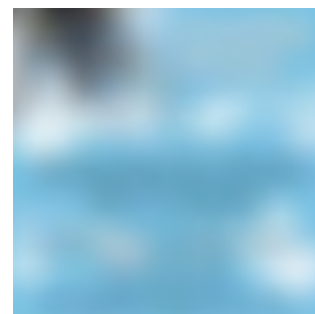
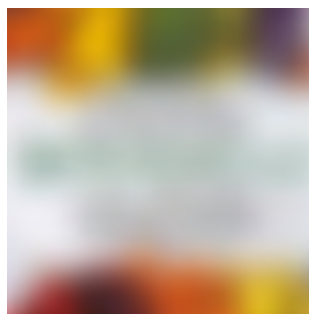
Pored već navedenih faktora, globalna energetska kriza značajno je doprinijela rastu troškova u poljoprivredi. Povećane cijene energenata, posebno goriva i električne energije, direktno su uticale na troškove tran-

sporta, navodnjavanja i skladištenja. Poljoprivrednici su bili primorani da prenesu ove povećane troškove na cijene svojih proizvoda, što je doprinijelo inflatornim pritiscima i poskupljenju domaće hrane.

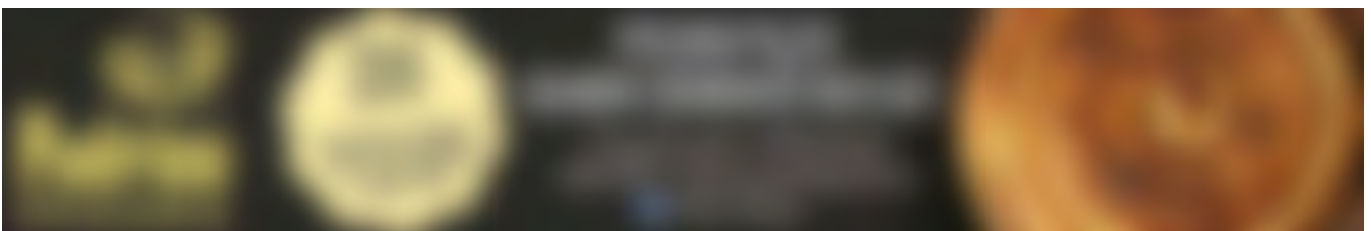
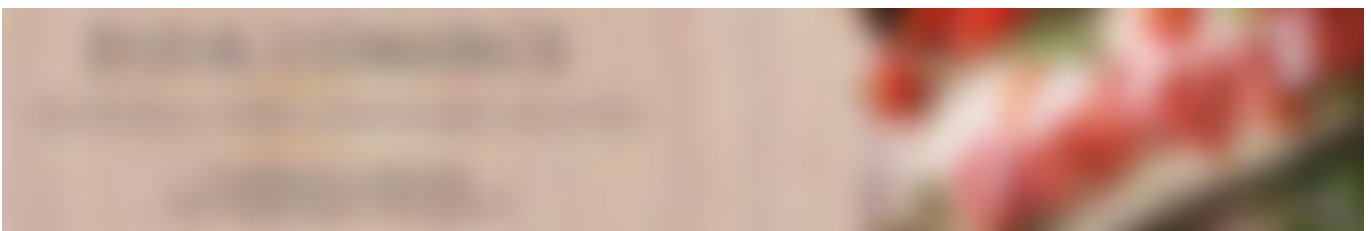
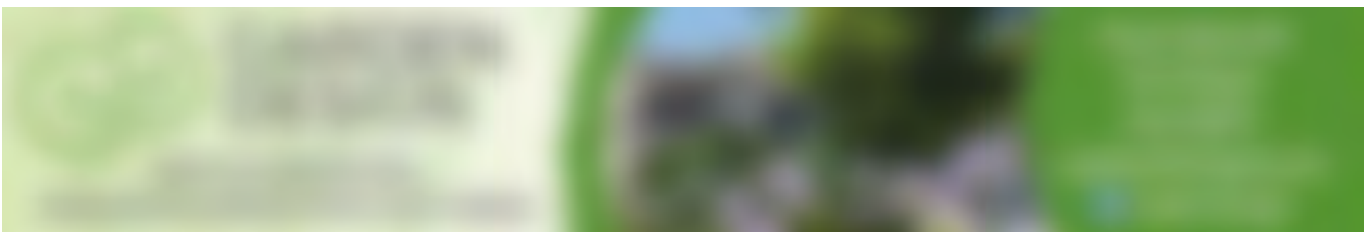
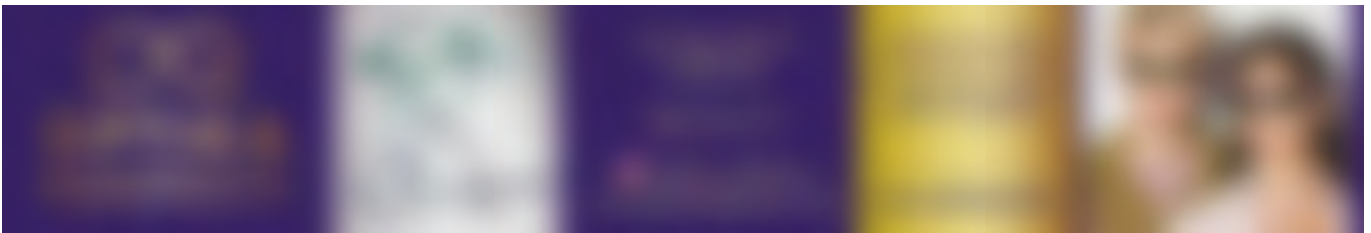
Analiza uticaja povećanog uvoza i visokih cijena na crnogorsku poljoprivredu otkriva kompleksan splet ekonomskih, klimatskih i socijalnih problema. Iako uvoz privremeno ublažava nestašice, on stvara dublju zavisnost od stranih tržišta, dok visoki troškovi proizvodnje, nepovoljni klimatski uslovi i neefikasna logistika otežavaju položaj domaćih

proizvođača. Dugoročno, ovakav trend ugrožava ruralni razvoj, povećava pritisak na kupovnu moć građana i doprinosi depopulaciji sela. Suštinsko rješenje leži u sistemskom pristupu – kombinaciji ciljane državne podrške, prilagođavanju klimatskim promjenama i podizanju svijesti potrošača o važnosti domaće proizvodnje. Samo integrisanim i dugoročnim politikama Crna Gora može izgraditi održiviju poljoprivredu koja će osigurati ekonomsku stabilnost, sigurnost hrane i vitalnost ruralnih zajednica.

J.V.

ZDRAVLJE I MEDICINA

Nacionalni elektronski karton pacijenata kao temelj modernog sistema

Crna Gora je tokom 2025. godine pokrenula jednu od najznačajnijih reformi u sektoru javnog zdravstva — uvođenje nacionalnog elektronskog kartona pacijenata. Ova inicijativa predstavlja ključni korak ka digitalizaciji zdravstvenog sistema i ima za cilj da objedini sve relevantne medicinske podatke građana u jedinstvenoj, bezbjednoj i lako dostupnoj elektronskoj formi. Time se ne samo unapređuje kvaliteta zdravstvene zaštite, već se i sistem čini efikasnijim, transparentnijim i otpornijim na izazove savremenog doba.

Elektronski karton pacijenta omogućava ljekarima da u realnom vremenu pristupe kompletnim informacijama o zdravstvenom stanju pacijenta — uključujući istoriju bolesti, laboratorijske nalaze, rendgenske snimke, terapije, alergije, vakcinacije i druge ključne podatke relevantne za anamnezu.

Ova funkcionalnost trebalo bi da značajno skрати vrijeme potrebno za postavljanje dijagnoze, smanjuje rizik od grešaka u liječenju i omogućava bolje praćenje hroničnih stanja. Građani više neće morati da čuvaju i prenose medicinsku dokumentaciju od jedne ustanove do druge, niti da ponavljaju već obavljene preglede zbog nedostupnosti prethodnih nalaza.

Uvođenje elektronskog kartona dio je šire strategije razvoja e-zdravstva u Crnoj Gori, koja uključuje digitalno

zakazivanje pregleda, elektronske recepte, telemedicinske konsultacije i mobilne aplikacije za praćenje zdravstvenog stanja. Ovakav pristup ne samo da povećava dostupnost i brzinu usluga, već i gradi povjerenje građana u zdravstveni sistem, jer se procesi postaju predvidljiviji, personalizovaniji i orijentisani na potrebe pacijenata.

Očekivano, implementacija ovakvog sistema nije bez izazova. Jedan od ključnih problema jeste nedostatak kvalifikovanih IT stručnjaka u javnom sektoru. Zdravstvene ustanove, naročito u manjim sredinama, često nemaju dovoljno obučenog osoblja za rad sa kompleksnim digitalnim platformama, što može usporiti proces integracije i povećati rizik od tehničkih problema. Pored toga, pitanje zaštite podataka nameće se kao prioritet. Elektronski karton sadrži osjetljive informacije koje moraju biti zaštićene najvišim standardima sajber bezbjednosti, uključujući enkripciju, kontrolu pristupa i praćenje upotrebe podataka.

Neophodna je i sveobuhvatna obuka medicinskog osoblja, kako bi se osigurala pravilna upotreba sistema i izbjegle greške u unosu i interpretaciji podataka. U tom cilju, Ministarstvo zdravlja planira sprovođenje edukativnih programa i radionica u svim zdravstvenim ustanovama, uz podršku domaćih i međunarodnih partnera.

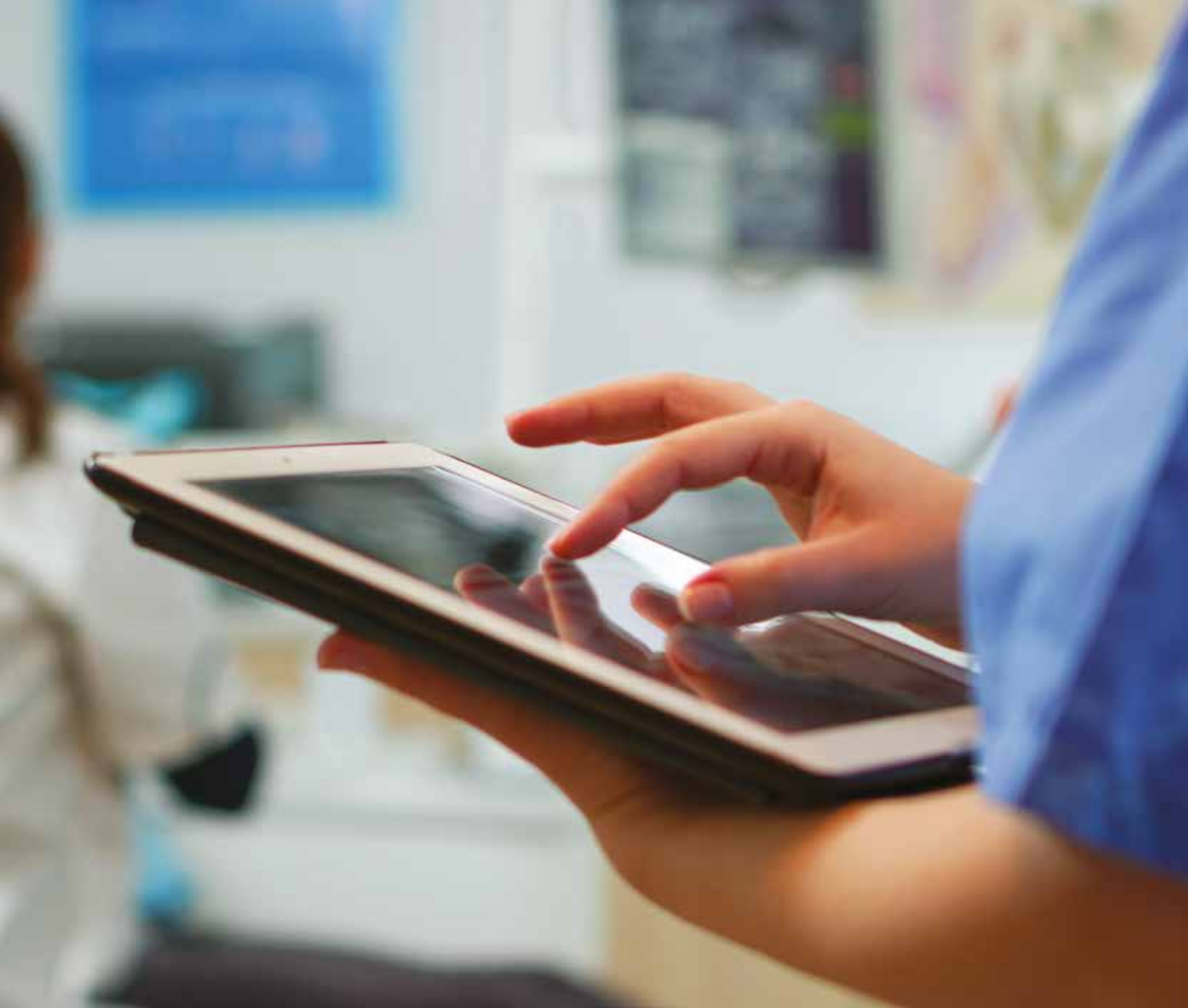
Dodatni izazov predstavlja standardizacija postojećih podataka iz

različitih ustanova, koje često koriste različite softverske sisteme i formate. Povezivanje svih tih izvora u jedinstvenu bazu zahtijeva tehničku i administrativnu koordinaciju, kao i jasno definisane protokole za razmjenu informacija.

Finansijska konstrukcija projekta oslanja se na kombinaciju sredstava iz državnog budžeta i međunarodnih fondova. Evropska unija pruža značajnu podršku kroz instrumente pretpriprustvene pomoći (IPA), dok se dodatna sredstva obezbjeđuju kroz bilateralne donacije i partnerstva sa međunarodnim organizacijama koje se bave razvojem digitalne infrastrukture i reformom javne uprave. Ova podrška nije samo finansijska, već uključuje i tehničku pomoć, konsultantske usluge i obuku kadrova.

Planirano je da sistem bude u potpunosti operativan do kraja 2026.

godine, uz fazno uvođenje u domovima zdravlja, opštim i specijalističkim bolnicama, kao i u privatnim zdravstvenim ustanovama koje se uključe u sistem. Pilot-faze već su započete u nekoliko opština, gdje se testira funkcionalnost sistema, interoperabilnost sa postojećim bazama podataka i korisničko iskustvo kako za ljekare, tako i za pacijente.

Uvođenje elektronskog kartona pacijenata ne treba posmatrati isključivo kao tehničku inovaciju. Ova reforma ima potencijal da transformiše zdravstvo u platformu u kojoj se prevencija i rana dijagnostika stavljaju u prvi plan. Takođe, omogućava bolje planiranje zdravstvenih strategija, jer objedinjeni podaci pružaju uvid u epidemiološke trendove, efikasnost terapija i potrebe stanovništva.

U širem kontekstu, Crna Gora se ovom reformom pozicionira kao lider u regionu kada je riječ o digitalizaciji javnih usluga. U vremenu kada se zdravstveni sistemi širom svijeta suočavaju sa izazovima poput starenja populacije, nedostatka kadrova i rastućih troškova, digitalna rješenja postaju ključna za održivost i otpornost. Elektronski karton pacijenata, kao dio šire digitalne transformacije, predstavlja alat koji može doprinijeti unapređenju kvaliteta zdravstvene zaštite.

U narednim mjesecima očekuje se intenziviranje aktivnosti na terenu, uključujući proširenje pilot-projekata, dodatne obuke, kampanje informisanja građana i uspostavljanje pravnog okvira koji će regulisati upotrebu, pristup i zaštitu podataka. Ključno će biti da se proces vodi uz učešće svih relevantnih aktera — od zdravstvenih radnika i IT sektora, do pacijenata, regulatornih tijela i građana, kako bi elektronski karton pacijenata postao ne samo tehnički alat, već platforma na koju se građani sa povjerenjem oslanjaju i kojoj vjeruju.

M.V.A.

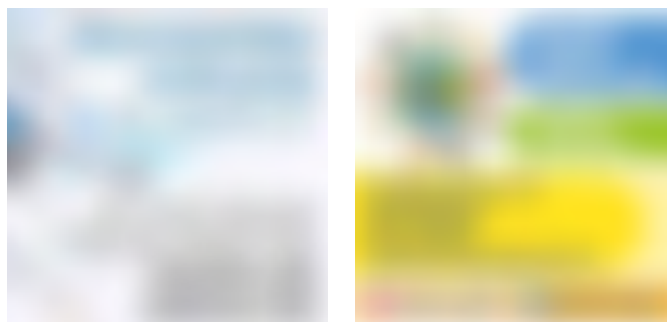

FOTO: FREEPIK

AUTO-MOTO I TRANSPORT

Sezonska ograničenja kretanja po pojedinim dionicama puteva, novi izazov za transportna preduzeća

Nove odluke o ograničenju kretanja za autobuse, kamione preko 7,5 tona i kampere na određenim dionicama crnogorskih puteva, poput Kotor – Trojica ili Podgorica – Cetinje – Budva, imaju višestruke implikacije kako za privatna, tako i za javna transportna preduzeća, ali i za vozače kamiona koji svakodnevno prevoze robu ili putnike. Ove mjere, koje se primjenjuju u vremenskim intervalima

kada je saobraćaj pojačan zbog turističke sezone, direktno utiču na logistiku, troškove i planiranje ruta, ali i na bezbjednost u saobraćaju.

Za privatna transportna preduzeća, ograničenja znače potrebu za značajnom reorganizacijom rasporeda vožnji. Kamioni koji prevoze robu ka primorskim gradovima moraju ranije ili kasnije da krenu kako bi izbjegli zabrane, što produžava vrijeme dostave i povećava operativne troškove. Osim toga, dodatni troškovi mogu

nastati zbog korišćenja alternativnih, često dužih ili zahtjevnijih ruta. Privatni prevoznici takođe moraju da ulažu u dodatnu komunikaciju sa klijentima i partnerima kako bi pravovremeno obavijestili o promjenama u planu isporuka.

Javna transportna preduzeća, poput autobuskih firmi, suočavaju se s izazovom prilagođavanja redova vožnje i kapaciteta putničkih linija. Zabrane kretanja u intervalima kada je saobraćaj najgušći mogu dovesti

do potrebe za ranijim polascima ili alternativnim rutama koje nisu uobičajene, što zahtijeva dodatnu koordinaciju osoblja i operativnog tima. Pored toga, povećava se rizik od kašnjenja, što može negativno uticati na zadovoljstvo putnika, naročito turista koji planiraju dnevne izlete ili transfer između aerodroma i primorskih destinacija.

Vozači kamiona i autobusa osjećaju direktan uticaj na fizičko i psihičko opterećenje. Moraju da prate nove saobraćajne znakove, planiraju pauze i rute kako bi poštovali vremenska ograničenja, a istovremeno održavali sigurnost i efikasnost prevoza. Promjene u uobičajenim rutama takođe povećavaju rizik od saobraćajnih nezgoda zbog nepoznatih putnih dionica ili prometnijih alternativnih pravaca. Takođe, produženo vrijeme na putu dovodi do povećanih troškova goriva i veće potrošnje vozila, što direktno smanjuje profitabilnost prevoznika.

Ekonomsku implikaciju ovih zabrana osjete i lokalni distributeri i trgovci. Kašnjenje dostava može uticati na snabdijevanje tržišta, posebno u sezoni kada turistička potražnja za hranom, pićem i potrošnim materijalom rapidno raste. U slučaju kampova, hotela i restorana, kašnjenje robe može dovesti do privremenog nedostatka ključnih proizvoda, što direktno pogađa poslovanje i reputaciju usluga.

S druge strane, cilj ovih mjera je smanjenje gužvi, povećanje bezbjednosti i zaštita turističkog iskustva na kritičnim dionicama. Smanjenje saobraćajnog opterećenja u periodima najvećeg protoka turista pomaže da se izbjegnu nesreće, rastereti gradska jezgra i primorski putevi te omogući lakše kretanje manjih vozila, biciklista i pješaka.

U narednim godinama očekuje se da će prevoznici investirati u bolje planiranje ruta, digitalne sisteme za praćenje vremena i alternative transporta kako bi smanjili negativne ekonomske posljedice, dok će država vjerovatno pratiti efikasnost ovih mjera i eventualno prilagođavati intervale zabrana prema sezonskim potrebama.

Reakcije prevoznika opravdane

Kašnjenja u isporukama mogu dovesti do nedostatka robe u prodajnim objektima, restoranskim i ugostiteljskim kapacitetima, posebno tokom

turističke sezone kada potražnja rapidno raste. Privrednici ističu da ova kva ograničenja, iako opravdana s aspekta sigurnosti i rasterećenja saobraćaja, direktno utiču na profitabilnost, planiranje zaliha i konkurentnost, posebno malih i srednjih preduzeća koja nemaju fleksibilnost za skladištenje velike količine robe.

Reakcije lokalnih prijevoznika i njihovih udruženja bile su intenzivne. Većina ističe da zabrane otežavaju svakodnevni rad i da, ukoliko se ne pruži adekvatna koordinacija i mogućnost fleksibilnih termina, dolazi do povećanih operativnih troškova i logističkih problema. Udruženja prevoznika predlažu da se razmotri uvođenje sistema dozvola za kretanje u periodima zabrane, kao i da se omoguće alternativne rute koje ne produžavaju znatno vrijeme transporta. Takođe, predlažu jasnu i pravovremenu komunikaciju o tačnim vremenskim intervalima zabrana kako bi planiranje transporta bilo preciznije i efikasnije.

FOTO: FREEPIK

Pored toga, udruženja naglašavaju potrebu za digitalnim sistemima praćenja saobraćaja i rute, koji bi omogućili vozačima i prevoznicima da unaprijed planiraju optimalne alternative i smanjuju kašnjenja. Prijedlozi uključuju i mogućnost fleksibilnih termina tokom turističkih pikova, gdje bi manji broj vozila uz dozvolu mogao prolaziti kroz kritične dionice, a sve u cilju balansiranja sigurnosti sa ekonomskim interesima.

I prevoznici i lokalni privrednici saglasni su da zabrane imaju pozitivan uticaj na smanjenje gužvi i povećanje bezbjednosti, ali da bez koordinacije, fleksibilnih rješenja i digitalne podrške, negativni efekti na troškove transporta i poslovanje mogu biti značajni. Većina aktera smatra da je saradnja države, transportnih udruženja i privrede ključna za postizanje optimalnog balansa između saobraćajne sigurnosti i ekonomske efikasnosti.

M.M.

Veliki infrastrukturni projekti za crnogorski saobraćaj

Milijardama eura Crna Gora probija puteve ka svim pravcima

AUTO-MOTO
I TRANSPORT

Crna Gora se pretvorila u veliko gradilište - na sve strane zemlje grade se novi putevi, saniraju stari, pripremaju novi pravci, čekaju tenderi, projekti... Novac stiže iz više izvora, dio kao donacija, a dio se mora vraćati. Cilj je da se zemlja premreži modernim putevima, savladaju do sada neosvojeni pravci preko planina, približe reljefom udaljena mjesta i povežu sa evropskim saobraćajnim žilama. Upravo Evropa i šalje najviše sredstava za ove poduhvate.

Milijarde eura koje su planirane da stignu od Evropske unije, kroz Investicioni okvir za Zapadni Balkan (WBIF), namijenjene su razvoju transportne infrastrukture u svim zemljama regiona. U Crnoj Gori se planiraju različite investicije čija bi ukupna vrijednost iznosila čak devet milijardi eura.

Novi kilometri auto-puta

Važna saobraćajnica koja će povezati luku Bar i Boljare, odnosno more i granicu sa Srbijom, predstavlja prioritet kad je riječ o drumskom saobraćaju. Prva dionica od Podgorice do Mateševa završena je 2022. godine, a naredna spaja Mateševo i Andrijevicu. Biće duga 22 kilometra i njena izgradnja je izuzetno zahtjevana, s obzirom na to da prolazi preko planinskog terena. Za izradu studije izvodljivosti za cijeli pravac auto-puta Bar-Boljare Evropska unija je ranije uložila 4,7 miliona eura.

Na tenderu za izbor projektanta i izvođača radova dionice Mateševo-Andrijevicu učestvovalo je deset

kompanija, a njih pet je odabrano da dostavi ponude u drugoj fazi tender-skog postupka. Iako je njihovo otvaranje bilo planirano za početak oktobra, kompanija Monteput je do 20. oktobra produžila rok za dostavljanje tehničkih i finansijskih ponuda.

Ovaj projekat finansira se kombinovanjem sredstava iz više izvora, tačnije bespovratnim sredstvima iz EU fondova, kreditima i novcem iz državnog budžeta. Kroz IPA III program Evropska komisija obezbijediće bespovratna sredstva u iznosu od 100 miliona eura, kreditno zaduženje kod EBRD-a biće 200 miliona eura, a ostatak će biti plaćen iz kapitalnog budžeta Crne Gore, tačnije Uprave za saobraćaj. Ugovor o kreditu za izgradnju ove dionice auto-puta potpisan je letos sa EBRD, jedna tranša od 100 miliona dostupna je ove, a druga za tri godine. Rok otplate je 18 godina, a grejs period četiri godine. Početak radova planiran je za kraj 2025, a radovi treba da traju ukupno pet godina.

Putari najuposleniji na sjeveru zemlje

Ovog ljeta počela je i rekonstrukcija čuvenog Mosta na Đurđevića Tari vrijedna 6,64 miliona eura. Radovi će trajati osam mjeseci, finansiraju se iz donacije Narodne Republike Kine i izvodi ih kineska kompanija Shandong Luqiao Group, u saradnji sa domaćim partnerima. Rekonstrukcija će obuhvatiti i pristupne saobraćajnice i novi parking. Ovaj most kao izuzetan graditeljski poduhvat predstavlja dio kulturno-istorijskog nasljeđa Crne Gore, a nalazi se na magistralnom

putu Pljevlja-Žabljak, iznad kanjona rijeke Tare.

Jedan od najvećih infrastrukturnih poduhvata u zemlji je i izgradnja obilaznice oko Budve, čime bi se riješilo saobraćajno usko grlo koje svakog ljeta otežava kretanje i turista i građana na ovom dijelu primorja. Tender za ovaj projekat je u fazi pripreme.

Trenutno su pri kraju radovi na putu Vrulja-Mijakovići koji povezuje regionalni put Slijepač most-Trlica sa magistralom Pljevlja-Đurđevića Tara, što će posebno unaprijediti saobraćaj između Pljevalja i gradova na sjeveru.

Rekonstrukcija puta Ribarevine-Poda-Berane, koja se finansira uz podršku Evropske investicione banke, ulazi u završnu fazu. Dionica je duga oko 30 kilometara, a radove izvodi konzorcijum firmi Strabag AG i Bemax doo.

I veliki posao na sanaciji klizišta u mjestu Sokolovina na magistralnom putu Mojkovac-Đurđevića Tara očekuje se do kraja ove godine. Ogromna mehanizacija i veliki broj radnika

izvode izuzetno zahtjevne radove na opasnom terenu kako bi saobraćaj na ovoj nezgodnoj dionici ubuduće bio što bezbjedniji.

Izgradnja bulevara Tivat-Jaz predstavlja jedan od najvećih infrastrukturnih projekata u Crnoj Gori, jer se uz saobraćajnicu gradi i novi cevovod za potrebe vodovoda. Vrijednost projekta iznosi 54 miliona eura, a sredstva su obezbijeđena iz kredita Evropske banke za obnovu i razvoj. Završetak radova očekuje se početkom 2026. godine.

Prostorni plan Crne Gore koji je letos usvojen predviđa da ukupna dužina planiranih auto-puteva u Crnoj Gori bude oko 270 kilometara, a da mre-

ža brzih saobraćajnica ukupno iznosi oko 353 kilometra. Te brze saobraćajnice trebalo bi da povežu Andrijevicu i granicu prema Peći, zatim Pljevlja, Bijelo Polje i Berane. Takođe, plan je da se saobraćajnicom tog tipa poveže pravac Pljevlja - Žabljak - Nikšić - Danilovgrad - Podgorica.

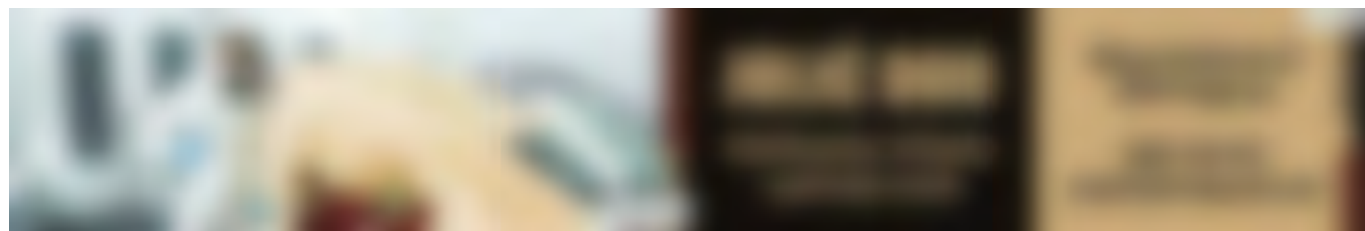
Uskoro koncesija za aerodrome, stiže i Wizz Air

Ministarka saobraćaja Maja Vukičević najavila je nedavno dolazak avio-kompanije Wizz Air u Crnu Goru. Kako je rekla, uskoro bi trebalo da bude potpisan ugovor o saradnji, a kompanija bi svoju bazu otvorila u Podgorici, što bi Crnu Goru povežalo

sa novim destinacijama tokom cijele godine.

Kad je riječ o modernizaciji crnogorskih aerodroma u Podgorici i Tivtu, proces za njihovo davanje u koncesiju je u toku. Kada je u julu Ministarstvo saobraćaja objavilo rang listu ponuđača završen je najduži tenderski postupak u istoriji Crne Gore, koji je trajao šest godina.

Najviše bodova na tenderu dobila je ponuda južnokorejske kompanije Incheon International Airport Corporation, dok je drugorangirana luksemburško-američka kompanija Corporation América Airports – CAAP. Ipak, uslijedile su nove komplikacije sa nepravilnostima u obrazloženju

bodovanja i rangiranja ponuda, potom zahtjev CAAP za obustavljanje tendera i tužba Upravnom sudu.

Dok Vlada Crne Gore ne riješi ovu situaciju, oba aerodroma ove godine beleže izuzetne uspjehe u poslovanju i očekuju istorijski uspjeh – tri miliona putnika u godini. Sindikati zaposlenih u AD Aerodromi Crne Gore protive se davanju aerodroma pod koncesiju smatrajući da to ugrožava nacionalne interese i razvoj države. Ističu da aktuelni uspjeh u poslovanju dokazuje da je ova kompanija sposobna da samostalno funkcioniše i prihoduje.

Obnova pruge u naredne tri godine

Pruga Beograd-Bar, jedna od najživopisnijih, ali i komplikovanijih u Evropi, biće rekonstruisana u dijelu od Bara do Golubovaca. Radovi su trebali da počnu ove godine, ali će ipak sačekati narednu, jer još nije završen glavni projekat, a nije raspisan ni ten-

ŠTA JE GLOBALNA KAPIJA?

Investicioni okvir za Zapadni Balkan (Western Balkan Investment Framework - WBIF) dio je Globalne kapije koja predstavlja evropsku strategiju za jačanje pametnih, čistih i bezbjednih veza u digitalnom, energetskom i transportnom sektoru. Takođe, strategija je posvećena i osnaživanju obrazovnih, zdravstvenih i istraživačkih sistema. Usklađena je sa Agendom UN 2030 i ciljevima održivog razvoja i sa Pariskim sporazumom, a predviđa ulaganja od nevjerojatnih 300 milijardi eura.

der za izvođača radova. Kako poručuju iz Željezničke infrastrukture Crne Gore, očekuje se da će glavni projekat biti završen do kraja ove godine, a tender za izvođača bi onda mogao biti raspisan krajem ove ili početkom 2026. godine. Rekonstrukcija ove dionice neće biti gotova prije 2029.

Ukupna vrijednost projekta iznosi oko 200 miliona eura, polovina se obezbjeđuje iz kredita Evropske investicione banke i Evropske banke za obnovu i razvoj, dok će polovina biti finansirana iz granta WBIF-a.

Projekat obnove ove pruge omogućava proširenje glavne trans-evrop-

ske železničke mreže i povezuje Luku Bar sa njenim koridorima i susjednim zemljama. Nakon obnove biće moguće postizanje brzine saobraćaja od 100 kilometara na čas i prihvatanje teretnih vozova koji su duži od 750 metara. Radovi će obuhvatiti oko 40 kilometara otvorene pruge od Golubovaca do Bara, šest kilometara ranižirnih koloseka i 17 kilometara staničnog koloseka. Takođe, rekonstruisaće se gornji stroj pruge, zamijeniti signalni uređaji, elektrovučna postrojenja, dijelovi kontaktne mreže, predviđa se sanacija klizišta Ratac i tunela Sozina.

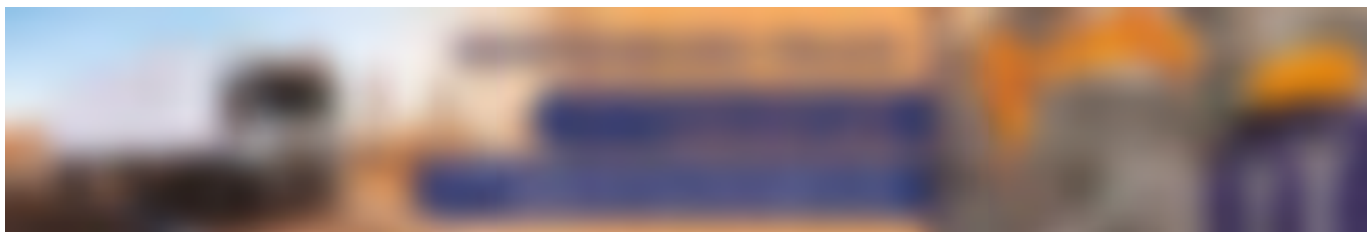
Crna Gora planira i rekonstrukciju pruge od Podgorice do granice sa Albanijom, u dužini od 25 kilometara. Ova pruga se od svog otvaranja 1986. godine koristi samo za teretni saobraćaj i dio je Mediteranskog železničkog koridora. Planira se elektrifikacija i modernizacija same pruge, koja je trenutno u lošem stanju i ne omogućava adekvatnu brzinu kretanja, zatim rekonstrukcija objekata duž trase, kao i izgradnja nove zgrade na železničkoj stanici u Tuzima.

Milioni eura za oporavak barske luke

Velike investicije u narednom periodu očekuju i barsku luku. Prošle godine neto profit Luke Bar AD bio je 1,1 miliona eura, što je za oko 300.000 eura više nego prethodne godine i

FOTO: FREEPIK

podaci pokazuju da se ova državna kompanija polako oporavlja od ranijih gubitaka. Tokom prošle godine investicije u Luku iznosile su 4,3 miliona eura, od čega je 1,9 miliona evra iz kredita, a 22.000 evra su donacija Evropske unije. Ukupna vrijednost investicija koje su pokrenute procjenjuje se na 8,5 miliona eura, od čega je skoro milion eura za lučku infrastrukturu, 2,9 miliona za lučku suprastrukturu, 4,5 miliona za mehanizaciju i 90.000 eura za zaštitu životne sredine.

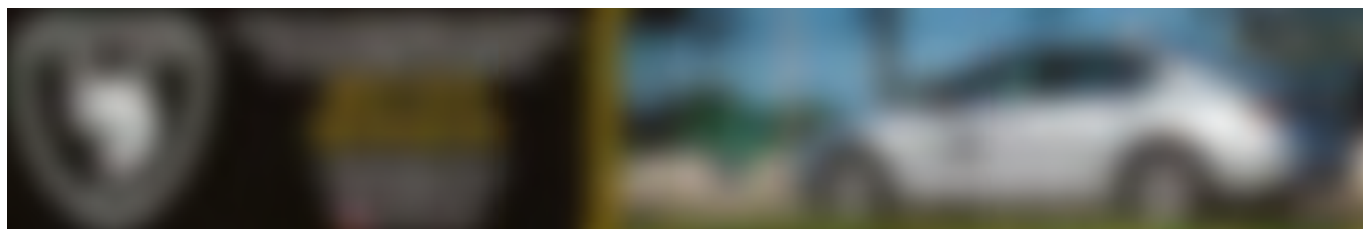
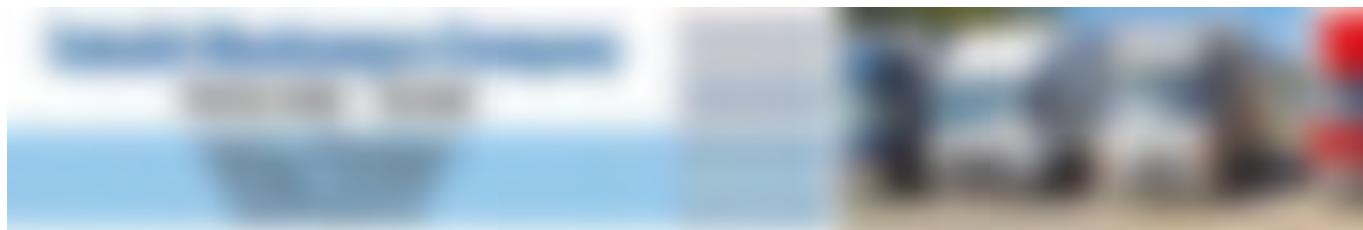
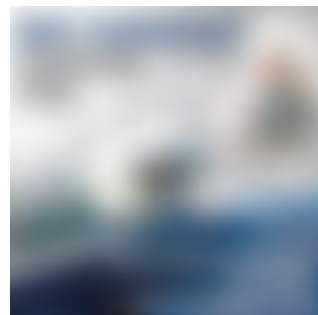
Ove jeseni počela je sa radom nova mobilna lučka dizalica nosivosti 144 tone i maksimalnog dohvata od 54 metra. Riječ je o savremenoj dizalici njemačke proizvodnje koja će se koristiti za pretovar različitih vrsta tereta. Dizalica je kupljena nakon ogromne havarije koja je barsku luku zadela prošle godine uslijed velikog nevremena kada su srušena sva tri pretovarna mosta.

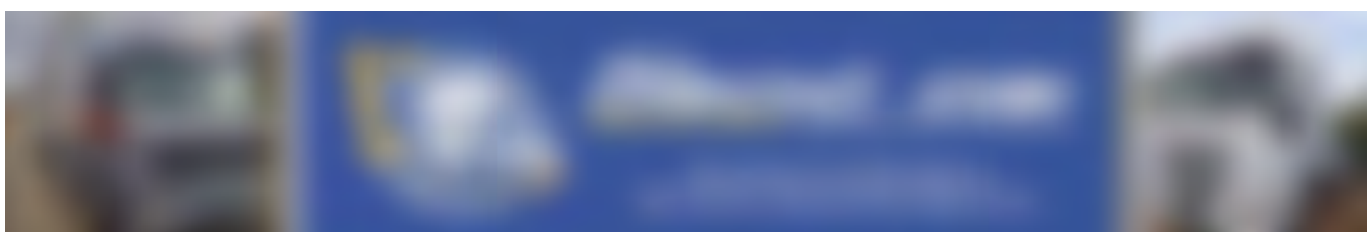
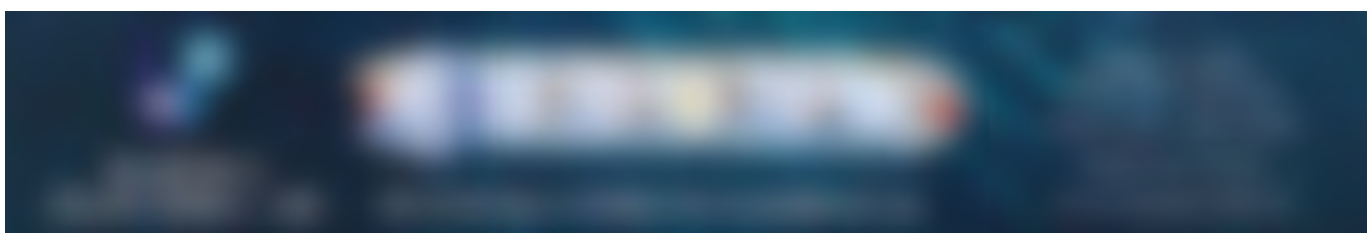
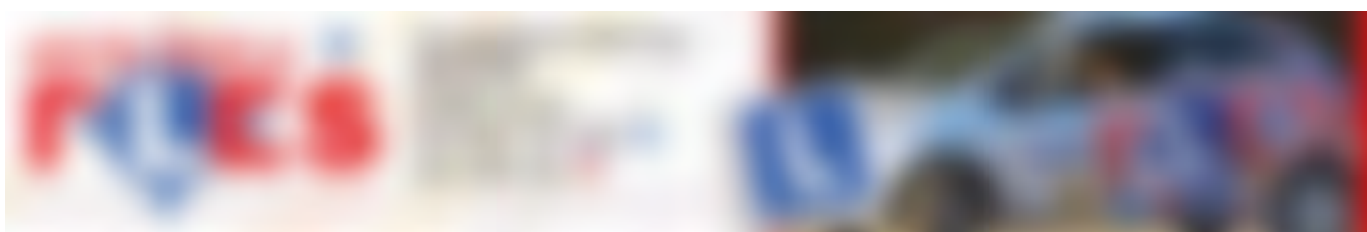
Luka Bar je aktivna u sprovođenju mjera za postizanje ekološki održivog

modela poslovanja. Godine 2018. krenulo se sa izradom Akcionog plana za održivu i niskokarbonsku luku i to je bio osnov za konkretne ekološke projekte - unapređenje energetske održivosti i prelazak na efikasnije i održive oblike korišćenja energije. Nabavljen je hibridni autobus za prevoz unutar lučkog područja, LED rasvjeta, što je obezbijedilo velike godišnje uštede i smanjene emisije ugljen-dioksida. Planirana je ugradnja solarnih panela, izgradnja novog

parkinga, a razmatraju se i mogućnosti upotrebe alternativnih goriva i električnog napajanja brodova sa obale.

V. Ž. V.

A construction site at sunset. A worker in silhouette stands on a steel framework, looking up at a large concrete bucket being lowered by a crane. The sky is a mix of orange, yellow, and blue. The right side of the image is overlaid with a green gradient.

GRAĐEVINA I NEKRETNINE

FOTO: PIXABAY

Građevinarstvo u Crnoj Gori – rast vrijednosti, pad realne aktivnosti i manjak investicija

Građevinarstvo u Crnoj Gori u drugom kvartalu 2025. godine pokazalo je paradoks – vrijednost radova porasla je za 4,5 odsto, dok realni doprinos sektora ukupnom bruto društvenom proizvodu (BDP) opada. Pad investicija, manji broj dozvola i rast troškova rada i materijala čine sektor ranjivim. Raste cijena gradnje, ali ne i obim.

Za menadžere, izvođače i investitore glavni izazov postaje prelazak sa ekstenzivnog rasta na kvalitet, tehnologiju i energetska efikasnost.

Prema podacima Monstata i Ministarstva prostornog planiranja, urbanizma i državne imovine, u drugom kvartalu 2025. godine vrijednost izvršenih građevinskih radova porasla je za

4,5 odsto u odnosu na isti period prethodne godine, dok je u poređenju sa prvim kvartalom rast iznosio 5,3 odsto. Istovremeno je građevinarstvo zabilježilo realni pad bruto dodate vrijednosti od 16,1 odsto, čime je potvrđeno da rast vrijednosti radova dolazi pre svega zbog skupljih materijala i radne snage, a ne zbog većeg obima posla.

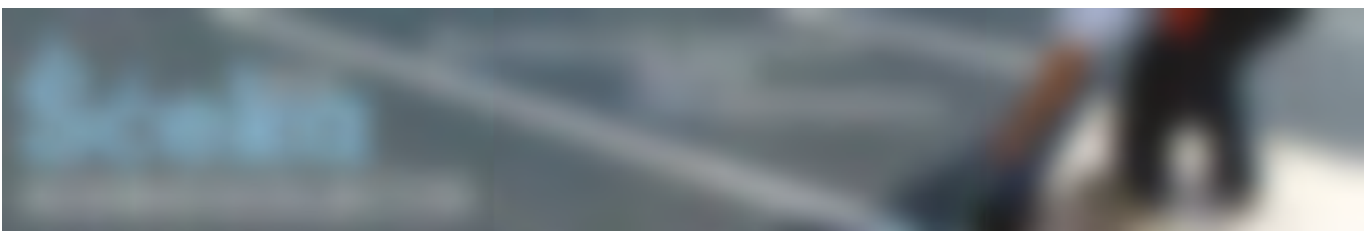
Efektivni sati rada porasli su za svega 2,3 odsto, što znači da su gradilišta aktivna otprilike na istom nivou kao i prošle godine. U praksi, veći promet ne znači i više kvadrata, već skuplje projekte.

Pad broja dozvola i stanogradnje

Prema podacima Ministarstva, u drugom kvartalu 2025. godine izdato je svega 10 građevinskih dozvola i prijava radova, što je jedan od naj-

nižih kvartalnih rezultata u posljednjih deset godina. Od tog broja, osam se odnosi na pravna lica, a dva na fizička, dok je predviđena gradnja 57 stanova ukupne površine 4.310 m². U poređenju sa prvim kvartalom, kada su izdate 33 dozvole, pad iznosi gotovo 70 odsto, što ukazuje na stagnaciju novih investicija.

Podaci Monstata potvrđuju da je broj novih projekata u padu još od početka 2024. godine, a prema pisanju portala Investitor, glavni razlozi su smanjeni priliv stranih direktnih investicija, rast troškova finansiranja i složene administrativne procedure. Zakon o planiranju prostora, koji je stupio na snagu krajem 2024, donio je strože standarde i duže rokove za izdavanje dozvola, što je kod mnogih investitora izazvalo zadržku.

Rast BDP-a, ali sporiji kapitalni ciklus

Prema podacima Ministarstva finansija Crne Gore, domaća ekonomija je u drugom kvartalu 2025. godine ostvarila realni rast BDP-a od 3,5 odsto, što je iznad prosjeka EU i evrozone. Glavni pokretači su privatna potrošnja (+7,5 odsto) i investicije u osnovna sredstva (+4,4 odsto). Međutim, rast investicija uglavnom se odnosi na energetske i javne infrastrukturne projekte, dok građevinski sektor ne bilježi proporcionalno učešće u tom talasu ulaganja.

Ukupan priliv stranih direktnih investicija (SDI) u periodu januar-jul 2025. iznosio je 536,6 miliona eura, što je rast od 6,8 odsto na godišnjem nivou.

Ipak, ulaganja u nekretnine, iako su porasla za 14,9 odsto, koncentrisana su uglavnom u većim turističkim centrima – Podgorici, Budvi i Tivtu – dok su ulaganja u sjeverne opštine i infrastrukturne projekte skromna. To potvrđuje i analiza Privredne komore Crne Gore („CG privreda 2024“) koja upozorava da se tržište gradnje u državi „polako polarizuje između obalnih luksuznih projekata i stagnirajućeg kontinentalnog tržišta“.

Cijene građevinskog materijala nastavile su rast: čelik je poskupio 10 odsto, cement i armatura između osam i 11 procenata, dok su troškovi rada u sektoru veći za oko 15 odsto u odnosu na 2024. godinu. S obzirom na to da građevinarstvo ima nizak stepen mehanizacije, rast cijena rada direktno smanjuje profitabilnost izvođača.

Udio troškova radne snage u ukupnim rashodima sektora premašio je 40 odsto, što je najviši nivo u posljednjih pet godina. Uz to, nedostatak kvalifikovanih radnika postaje hroničan problem – prema procjeni Privredne komore, više od 45 procenata radnika u građevinarstvu su stranci, većinom iz Albanije, Turske i Bosne i Hercegovine. Zbog toga firme sve češće angažuju podizvođače i radne agencije, što povećava troškove i produžava rokove.

Javni projekti drže sektor aktivnim

Sektor trenutno opstaje zahvaljujući javnim infrastrukturnim projektima ukupne vrijednosti oko 250 miliona eura. Među njima su rekonstrukcija puta Podgorica-Mateševo, moder-

nizacija lokalne infrastrukture u Pljevljima i Bijelom Polju, kao i više manjih komunalnih i energetskih projekata. Ovi radovi daju kratkoročni impuls, ali ne stvaraju stabilnu potražnju – jer su vezani za budžetski ciklus.

Istovremeno, kako prenose mediji, 18 planiranih kapitalnih projekata neće biti realizovano do kraja godine, dok sedam miliona eura iz kapitalnog budžeta ostaje neiskorišćeno. To znači da bi građevinski sektor, u slučaju fiskalne konsolidacije, mogao ući u novu fazu pada već početkom 2026.

Prema dostupnim podacima, prosječna cijena kvadrata u Podgorici trenutno iznosi između 1.750 i 2.100 eura, dok na obali, posebno u Budvi i Tivtu, prelazi 2.800 eura. Iako cijene i dalje rastu, broj prodatih stanova u prvoj polovini godine manji je za 12 odsto u odnosu na 2024, dok su stambeni krediti zbog viših kamata (5,9 odsto prosječno) postali manje dostupni domaćim kupcima. Tržište je sve više usmjereno na strane investitore, što povećava rizik od pregrijavanja u turističkim zonama i stagnacije u unutrašnjosti zemlje.

Digitalizacija i održivi modeli gradnje

Stručnjaci Privredne komore i Ministarstva ekologije ukazuju da bi prelazak na energetske efikasne zgrade i digitalizaciju procesa mogao postati ključ stabilizacije sektora. Prema planu Ministarstva, do kraja 2025. trebalo bi da bude uveden sistem poreskih olakšica za objekte sa A+ energetske sertifikatom i subvencija za zelenu gradnju.

Projekti poput Green Residence u Podgorici i Sun Gardens kod Budve već primjenjuju napredne standarde i koriste digitalne alate za praćenje troškova, što im omogućava da zadrže profita-

bilnost i u periodima rasta troškova.

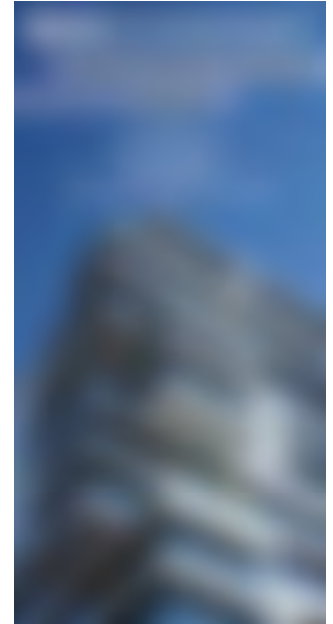
Građevinarstvo u Crnoj Gori našlo se u drugom kvartalu 2025. godine na prelomnoj tački. Vrijednost radova raste, ali realna aktivnost i investicije stagniraju. Sektor živi između javnih projekata i tržišta nekretnina, a oba su podložna spoljnim i fiskalnim šokovima.

Održivi rast u narednim godinama zahtijeva promjenu modela poslovanja – više tehnologije, manje improvizacije, više planiranja, manje oslanjanja na državu. Ako građevinski sektor u narednih 12 mjeseci ne pronađe novi investicioni ciklus i ne modernizuje

proces, rizikuje da postane samo još jedna statistička fusnota u izvještajima Monstata.

Crna Gora sada ima priliku da izgradi tržište koje ne mjeri uspjeh po kubicima betona, već po vrijednosti i održivosti svake nove zgrade. A u ekonomiji koja se sve više digitalizuje upravo to će odrediti ko će u bu-

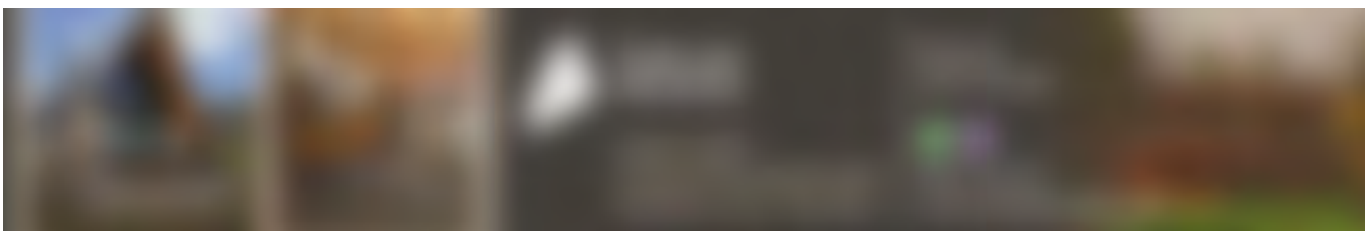
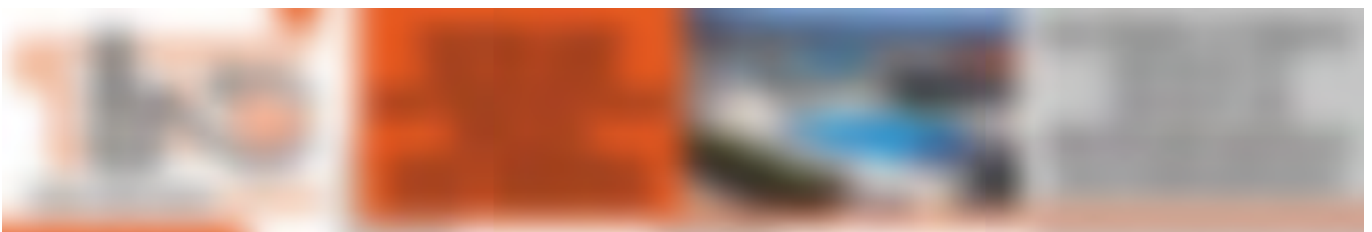

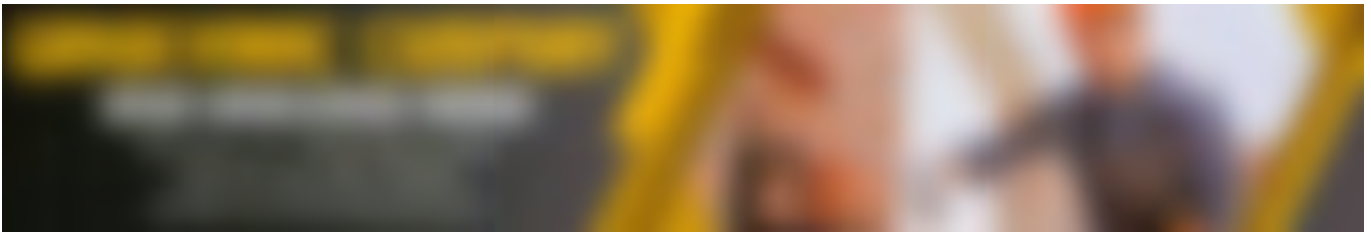
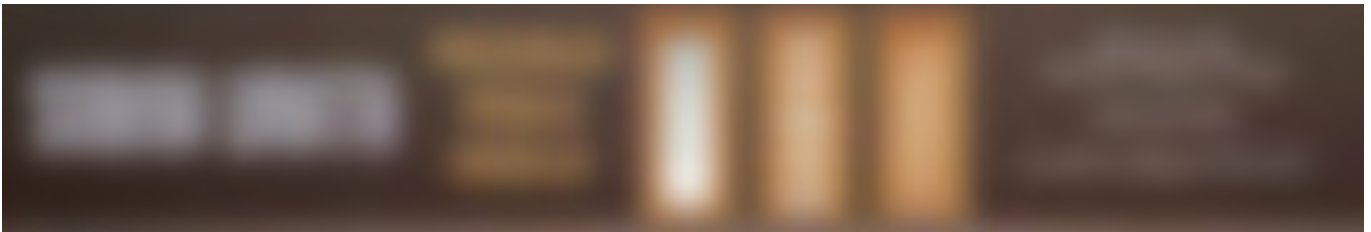
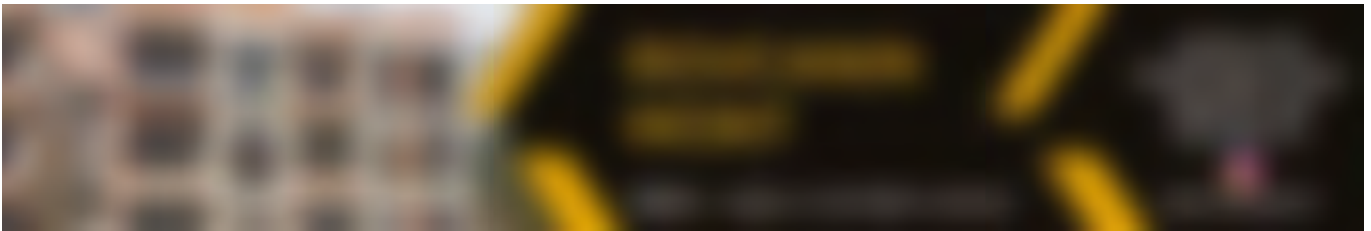
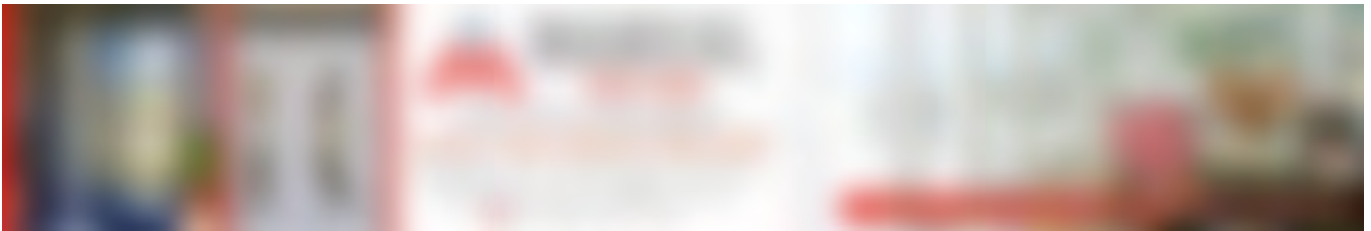
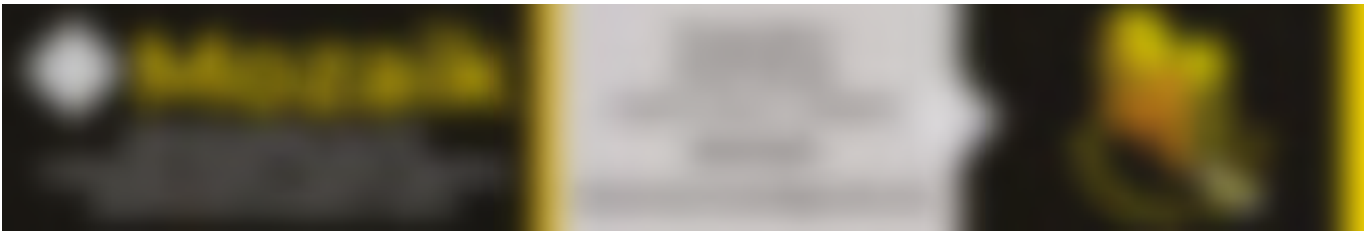
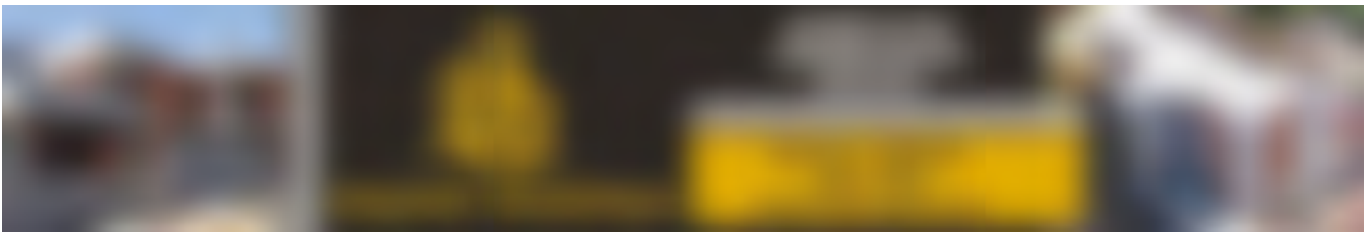
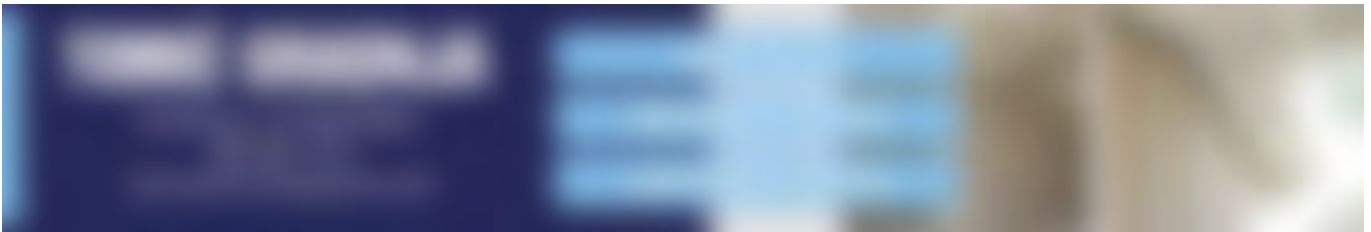
dućnosti graditi i ko će opstati.

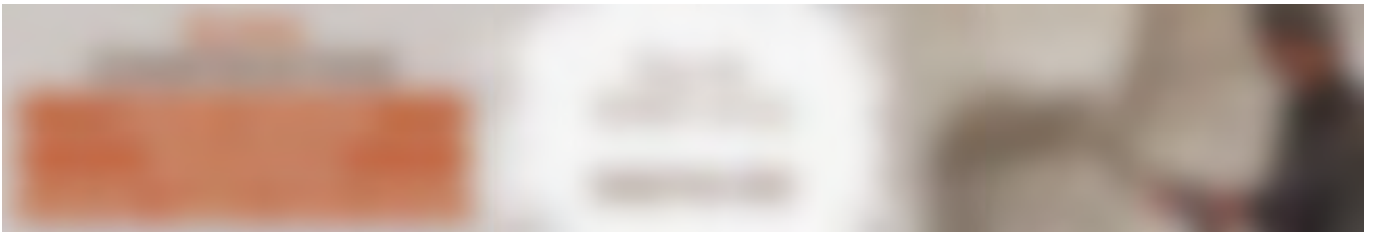
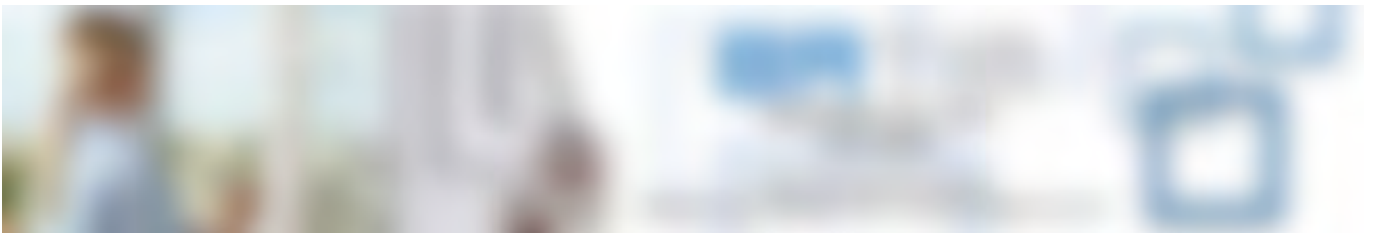
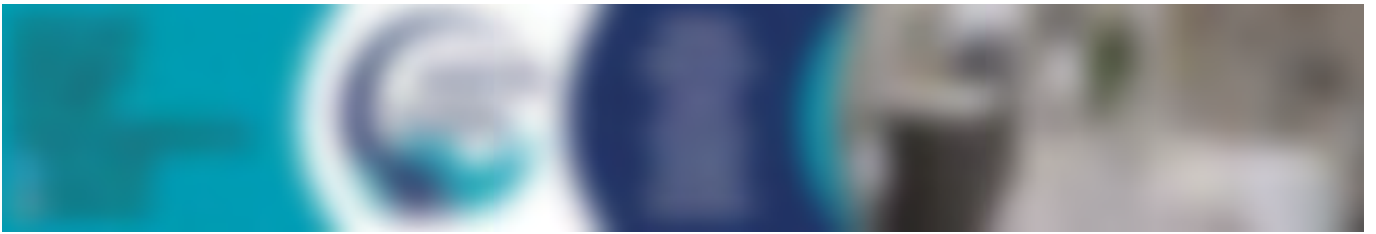
M.A.

FOTOPUBLICDOMAINPHOTOS - PLAK JACEK

KULTURA, UMJETNOST I OBRAZOVANJE

Digitalizacija kulturne baštine – nova faza modernizacije muzeja i arhiva

U Crnoj Gori pitanje zaštite, očuvanja i prezentacije kulturne baštine više nije samo zadatak stručnjaka u muzejima i arhivima — to je i državna politika čvrsto ukorijenjena u programima rada Ministarstva kulture i medija. Ministarstvo u svojim strateškim dokumentima naglašava da su razvoj kulturnog i umjetničkog stvaralaštva, kao i zaštita i prezentacija kulturne baštine, centralne nadležnosti njegovog djelovanja, što se prati i kroz godišnje programske dokumente. Ta institucionalna osnova omogućava da se digitalizacija, kao tehnološki i strateški pravac, tretira ne kao izolovana aktivnost, već kao dio šire politike upravljanja baštinom.

Finansijski okvir koji osigurava tu politiku postao je transparentniji kroz najnoviji Program zaštite i očuvanja kulturnih dobara za 2025. godinu. Vlada je usvojila prijedlog po kojem je planirano sufinansiranje 65 projekata u ukupnom iznosu od 929.000 eura, što predstavlja mjeru državne podrške i omogućava manjim i većim institucijama da konkurentnije pristupe konkretnim intervencijama – od konzervacije do digitalnih inicijativa. Ovaj program daje okvir u kome se mogu ostvarivati projekti digitalizacije, ali ne znači automatski da su svi ovi resursi namijenjeni isključivo tehnološkim ulaganjima – sredstva obuhvataju širok spektar mjera zaštite i valorizacije.

Spoljni izvori za kulturu i digitalizaciju

Pored državnog budžeta, značajan dio resursa za digitalizaciju i modernizaciju kulturnih institucija obezbjeđuje

se kroz evropske i prekogranične programe. Programi Interreg/IPA i specifične prekogranične inicijative predstavljaju kanale kroz koje EU finansira projekte koji povezuju institucije iz više država, podstiču međusobnu usklađenost i zajedničku promociju kulturnih sadržaja. Interreg VI-A i drugi pozivi namijenjeni Zapadnom Balkanu i susjednim regionima već omogućavaju programe za digitalnu transformaciju i zajedničke turističke proizvode, što stvara model finansiranja koji Crna Gora može da koristi.

Konkretan primjer prekogranične podrške je novija inicijativa koja povezuje muzeje u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori. Prema zvaničnom opisu projekta, Evropska unija je kroz program prekogranične saradnje (Bosna i Hercegovina – Crna Gora) finansirala projekat čija je ukupna vrijednost načelno oko 495.000 eura, pri čemu je EU obezbijedila značajan dio sredstava u obliku grantova; realizacija je, kako je navedeno, počela 1. marta 2025. i traje dvije godine. Ovakvi projekti su tipičan primjer kako međunarodna sredstva ciljaju istovremeno tehničku digitalizaciju i kreiranje zajedničkih turističkih kanala i platformi.

Prva faza u praksi

U Crnoj Gori je mreža muzeja i arhiva raznolika. Narodni muzej Crne Gore predstavlja kompleks institucija sa više odjeljenja i sa zbirkami koje su i same dio kulturno-istorijskog pejzaža, dok manje lokalne ustanove imaju zasebne izazove u pogledu finansija i stručnog kadra. Narodni muzej funkcionise kroz nekoliko organizacionih jedinica i posjeduje opsežan fond predmeta koji su interesantni za di-

FOTO: FREEPIK

gitalizaciju i prezentaciju. Iako javna dokumenta o programu za ovu godinu ne navode detaljne liste objekata koji će biti digitalizovani, sam okvir programa i ciljane linije podrške ukazuju da će ove institucije moći da konkurišu za sredstva.

Ipak, postoji razlika između planiranja i realizacije – državni programi i evropski projekti često definišu prioritete, ali konkretna lista predmeta koji će biti digitalizovani obično se formira na nivou pojedinačnih projekata i ugovora o sufinansiranju. Zato je važan dokument koji prati konkurs za dodjelu sredstava — u njemu su naznačena pravila ugovaranja, obaveze izvještavanja i rokovi za predaju izvještaja, što znači da će javnost dobiti jasnije podatke o tome šta je tačno digitalizovano kroz izvještaje korisnika sredstava.

Tehnički standardi i ljudski kapital

Digitalizacija muzejske i arhivske građe obuhvata više slojeva procedura i odluka. Na tehničkom nivou to znači izbor odgovarajućih rezolucija, formata i metapodataka (npr. standardi poput Dublin Core, METS/ALTO i slični okviri), kao i postavku sigurnih i redundantnih digitalnih depoa. Ključni izazov leži u planu dugoročne dostupnosti – fajlovi moraju biti čuvani u

formatima koji omogućavaju migraciju i kompatibilnost kako tehnologija napreduje, a instituti moraju planirati redovne kopije i sigurnosne politike.

Međutim, sama tehnologija je samo dio problema. Potrebni su obučeni kustosi, arhivisti i tehničko osoblje za digitalnu konzervaciju. Ministarstvo i međunarodni partneri često u okvirima projekata financiraju i treninge, edukativne radionice i razmjenu iskustava kako bi se stvorio lokalni kompetencijski okvir. To znači da su investicije u ljude jednako važne kao i kupovina opreme — bez obučenih kadrova, skenirani materijali ostaju nezaštićeni, loše katalogizovani ili nedovoljno prezentovani široj publici.

Ekonomski i obrazovni potencijal

Digitalne kolekcije mijenjaju način na koji se kulturni proizvodi koriste u turizmu i obrazovanju. Kada su zbirke dostupne online, to otvara prostor za kreiranje tematskih ruta, virtualnih tura i nastavnih materijala koji koriste autentične izvore. U regionu i šire, prekogranični projekti koji povezuju muzeje koriste upravo ovakav sinergijski pristup — digitalni katalozi se povezuju sa turističkim mapama, a zajednički sadržaji postaju atraktivniji za međunarodne posjetioce. Primjer projekta Bosna i Hercegovina — Crna Gora na-

glašava upravo tu dimenziju — cilj nije samo hronološko čuvanje predmeta, već i stvaranje zajedničke turističke karte i digitalne ponude.

S druge strane, obrazovni potencijal je višestruk. Digitalizovani izvori omogućavaju nastavnicima da direktno koriste rukopise, fotografije i druge artefakte u nastavi, što utiče na kvalitet istraživanja i angažman učenika. Dugoročno, veća dostupnost arhiva i muzeja može podstaći i lokalnu kreativnu industriju da razvija aplikacije, vodiče i multimedijalne projekte zasnovane na autentičnoj građi.

Pravni i etički izazovi

Otvaranje građe u digitalnom obliku nameće i pitanja prava korišćenja, intelektualne svojine i etike predstavljanja sadržaja. Mnoge zbirke uključuju predmete koji su u različitim pravnim režimima (donacije, transferi vlasništva, zaštićeni predmeti), pa reprodukcija i široka distribucija digitalnih kopija često zahtijevaju ugovorna rješenja i jasne smjernice. U sklopu državnih programa predviđaju se upravo takvi protokoli — ugovori o sufinansiranju predviđaju obaveze izvještavanja i poštovanje prava kako bi se izbjegli pravni problemi nakon objavljivanja digitalnog sadržaja.

Osim pravne strane, postoji i etičko

pitanje predstave osjetljivih predmeta i kontekstualizacije: prevodi, opisi i interpretacije mogu promijeniti percepciju izvornog objekta. Zato stručne smjernice i transparentno upravljanje metapodacima postaju važni koliko i sama digitalna datoteka.

Regionalno poređenje

Dok Crna Gora tek ulazi u novu fazu digitalizacije, susjedne zemlje već nude korisne primjere. Hrvatska je, kroz projekte Ministarstva kulture i EU fondove, razvila centralizovanu platformu "e-Kultura" koja objedinjuje digitalne zbirke muzeja, arhiva i biblioteka. Srbija je, s druge strane, kroz Narodnu biblioteku i projekat „Digitalna NBS“ uspostavila standardizovane procedure i otvorene baze podataka dostupne istraživačima i široj javnosti. Ova poređenja pokazuju da Crna Gora ima priliku da uči iz regionalnih iskustava i da izbjegne tipične prepreke — fragmentaciju podataka i povezanost institucija.

Jedan od potencijalno najvidljivijih primjera digitalizacije u Crnoj Gori mogao bi biti fond fotografija i rukopisa u okviru Narodnog muzeja na Cetinju. Ove zbirke, koje obuhvataju period od 19. vijeka do savremenih umjetničkih praksi, predstavljaju dragocjen materijal za istraživače i turiste. Lokalni

muzeji, poput onih u Kotoru ili Baru, mogli bi digitalizacijom svojih arheoloških i pomorskih zbirki da dobiju novu publiku kroz virtualne ture i online kataloge. Takvi konkretni primjeri daju javnosti jasniju predstavu o tome šta digitalizacija znači u praksi, a ne samo na nivou strategije.

Digitalizacija kulturne baštine nije samo kulturna, već i ekonomska investicija. Virtualne ture i online katalogi mogu postati dio turističke ponude, posebno u kombinaciji sa tematskim rutama koje povezuju više gradova i institucija. Prema procjenama Evropske komisije, digitalni kulturni sadržaji mogu povećati vidljivost destinacija i do 20 odsto u odnosu na klasične promotivne kampanje. Za Crnu Goru, koja već gradi imidž destinacije kulturnog i prirodnog turizma, digitalizacija može značiti produženje turističke sezone i privlačenje posjetilaca zainteresovanih za specifične kulturne narative.

Izazovi i rizici

Ipak, proces digitalizacije nosi i određene izazove. Najveći rizik je nedostatak obučenog kadra – bez kontinuirane edukacije kustosa i arhivista, digitalni materijali mogu ostati loše katalogizovani ili tehnički neodrživi.

Drugi problem je održivost – projekti finansirani

FOTO: PIXABAY

iz EU fondova često imaju ograničen rok trajanja, a nakon završetka finansiranja institucije ostaju bez resursa za dalji razvoj i održavanje sistema.

Konačno, postoji i rizik od digitalne nejednakosti – dok centralne institucije u Podgorici ili na Cetinju mogu pratiti standarde, manji muzeji u unutrašnjosti često nemaju ni osnovnu opremu, što može produbiti razlike umjesto da ih smanji.

Regionalna saradnja i izgradnja mreže znanja

Najefikasniji rezultati nastaju kad se lokalne inicijative povežu u regionalne mreže. Interreg i drugi prekogranični programi ne pružaju samo novac, već i pristup standardima, alatima i iskustvima drugih institucija. To je naročito važno za manje muzeje koji

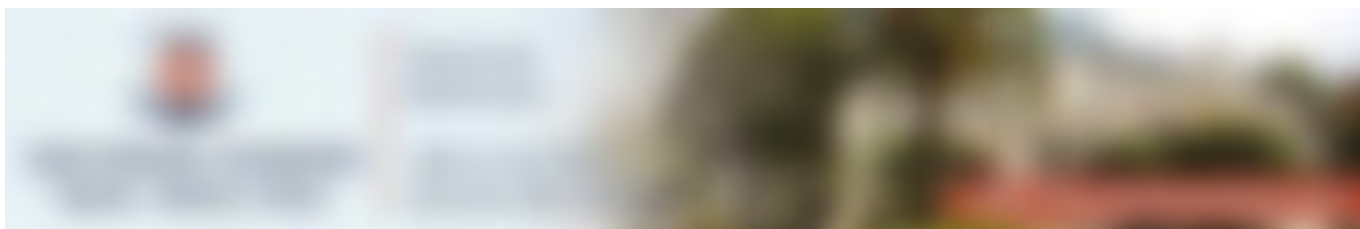
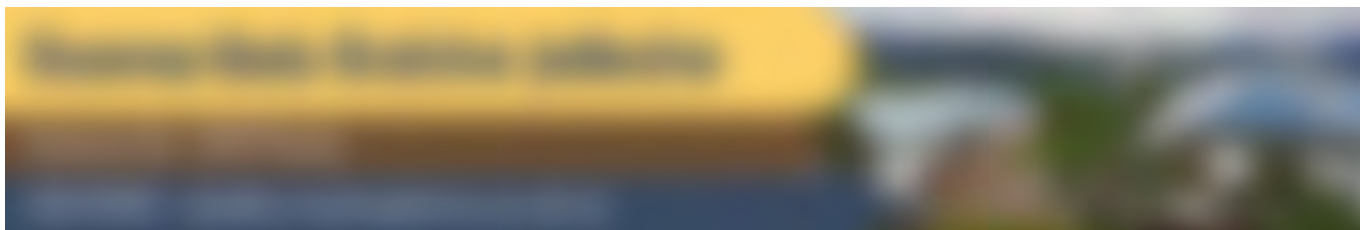
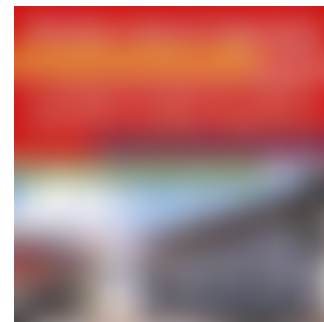
sami ne bi mogli da priušte skupu opremu ili obuke. Projekti koji saraduju na uspostavljanju jedinstvenih turističkih ruta i zajedničkih digitalnih platformi povećavaju ukupnu vidljivost i daju šansu da se manje poznate kolekcije uvrste u šire kulturne tokove.

Uspjeh digitalizacije treba mjeriti na više nivoa – kvantitativno kroz broj digitalizovanih predmeta i broj korisnika online arhiva, kroz obim sredstava uloženi u obuke i tehničku opremu, ali i kvalitativno – kroz povećanje angažmana lokalne publike, integraciju materijala u obrazovne programe i stvaranje održivih turističkih proizvoda. Ministarstvo je u svom programu predvidjelo obaveze izvještavanja korisnika sredstava, što znači da će rezultati biti javno dokumentovani kroz

godišnje izvještaje projektnih korisnika.

Za naredni period realno je očekivati da se kombinacijom državnih sredstava i projekata finansiranih iz EU programa pojave prve publikovane baze podataka i online katalogi, kao i da će precizniji podaci o digitalizovanim predmetima biti dostupni kroz izvještaje pojedinačnih institucija i kroz rezultate prekograničnih projekata koji traju do 2026. godine.

J.V.

PRAVO, FINANCIJE I SAVJETOVANJE

Novi Zakon o računovodstvu donosi veću usklađenost sa EU standardima

FOTO: PIXABAY

Ministarstvo finansija Crne Gore je početkom ove godine pokrenulo javnu raspravu o Nacrtu Zakona o računovodstvu, čiji je zvanični dokument dostupan od februara. Taj nacrt, zajedno s obrazloženjem, ima za cilj da unaprijedi postojeći zakonski okvir za računovodstvo u privatnom sektoru, da ojača transparentnost finansijskog izvještavanja i da obezbijedi bolju zaštitu korisnika finansijskih informacija.

Razlog za donošenje novog zakona leži u potrebi da se finansijski sistem Crne Gore modernizuje i uskladi sa zahtjevima tržišne ekonomije i evropskih integracija. Postojeći Zakon o računovodstvu, donijet prije više od decenije, više ne odgovara realnosti digitalnog poslovanja, rastućoj složenosti transakcija, niti potrebama međunarodnih partnera i investitora. Prema ocjeni Ministarstva finansija, u praksi se pokazalo da dio propisa nije bio dovoljno precizan, što je dovodilo do različitih tumačenja i neujednačene primjene.

U praksi je, na primjer, često dolazilo do razlika u načinu klasifikovanja rashoda i prihoda, kao i u procjeni vrijednosti imovine, što je otežavalo poređenje izvještaja između različitih kompanija. Nedostatak jedinstvenih standarda posebno se pokazao u sektorima poput građevine i turizma, đe su složene transakcije zahtijevale preciznije metodologije evidentiranja.

Zakon uređuje vođenje poslovnih knjiga, sastavljanje, prikazivanje, dostavljanje i objavljivanje finansijskih izvještaja, kategorizaciju preduzeća prema veličini, računovodstvene

usluge, kao i uslove za licenciranje i stručno usavršavanje računovođa i ovlašćenih procjenitelja. Uvođenje registra pružalaca računovodstvenih usluga, kao i mjera nadzora i sankcija za nedostatke u primjeni zakona takođe su predloženi.

Crna Gora je u pregovorima sa Evropskom unijom u okviru Poglavlja 6 – Privredno pravo, koje obuhvata i oblast računovodstva i revizije. Direktivama EU o računovodstvu (kao što su Direktiva o finansijskim izvještajima, Direktiva o reviziji, kao i novije regulative – npr. EU regulativa 537/2014 za reviziju i Direktiva 2006/43/EC) predviđene su jasne obaveze za javne interesne subjekte, propisi o nezavisnosti revizora, kvalitet revizorskih standarda, sankcije, nadzor nad revizorskim tijelima, kao i objavljivanje finansijskih izvještaja u skladu sa međunarodnim standardima.

Nacrt zakona o računovodstvu sastavljen je tako da se uklapa u ove zahtjeve, odnosno da implementira obaveze koje Crna Gora ima kao kandidat za članstvo u EU.

Usklađivanje sa evropskim računovodstvenim direktivama ima i širi ekonomski značaj: ono povećava kredibilitet crnogorskih preduzeća u očima stranih partnera i banaka. Kada finansijski izvještaji postanu uporedivi sa onima u EU, kompanije lakše privlače investicije, kredite i donacije. Posebno za sektor malih i srednjih preduzeća, transparentnost može biti ključni faktor za ulazak u regionalne lance snabdijevanja i međunarodne projekte.

Slične reforme već su sprovedene u zemljama regiona – u Hrvatskoj, Srbiji i Sloveniji – đe su usklađivanje sa EU direktivama i uvođenje međunarodnih

standarda finansijskog izvještavanja doprinijeli većem kredibilitetu nacionalnih tržišta. Crna Gora sada nastoji da uhvati taj korak, čime bi dodatno ojačala svoju konkurentnost u regionalnim ekonomskim integracijama.

Posljedice za mikro, mala i srednja preduzeća

Za mikro, mala i srednja preduzeća (MMSP) novi zakon donosi značajne promjene koje mogu imati i pozitivne i izazovne efekte. Mikro i mala preduzeća obično imaju jednostavnije finansijsko izvještavanje. U nacrtu su predviđene olakšice u obimu izvještaja, smanjenje nekih obaveza za manje subjekte, ali i nova pravila koja se tiču profesionalnog nivoa kadra, registra pružalaca računovodstvenih usluga i obaveznog usavršavanja. Ti elementi mogu povećati administrativni i finansijski teret za MMSP ako ne postoji podrška ili fazna primjena.

Na primjer, računovodstveni servis koji vodi knjige za desetak lokalnih preduzeća moraće da obezbijedi dodatne licence za softver i da pošalje zaposlene na obuku, što može značiti i do nekoliko hiljada eura dodatnih troškova godišnje. Za veće sisteme to nije problem, ali za mikro preduzeća sa dva do tri zaposlena, to može predstavljati ozbiljan finansijski pritisak.

Zbog toga će preduzeća morati da ulažu u podizanje stručnih kapaciteta – računovođe će morati da prate nove standarde, da budu sertifikovani ili registrovani u skladu sa zakonom, i da se kontinuirano usavršavaju. Osim toga, biće potrebno i da neka MMSP reorganizuju interne procese, možda promijene softver za vođenje knjiga ili finansijskih izvještaja, da obezbijede pravilne

evidencije, poštuju rokove, i da prilagode obavezu objavljivanja izvještaja, što može zahtijevati dodatne troškove.

Izazovi u primjeni novog zakona

Jedan od najznačajnijih izazova u primjeni novog zakona jeste troškovna komponenta. Osposobljavanje kadra, licenciranje, registracija u novim evidencijama, možda kupovina ili prilagođavanje softvera i sistema će zahtijevati ulaganja. Za preduzeća koja do sada imaju jednostavniji sistem, prelazak na standarde bliže EU i međunarodnim standardima može donijeti značajne troškove, kako u novcu, tako i u vremenu.

Drugi izazov je obrazovanje i dostupnost stručnog kadra. Nije dovoljno samo imati zakonske norme, potrebno je da postoje računovođe, revizori i drugi stručnjaci sa iskustvom u primjeni međunarodnih standarda, da razumiju razliku između gotovinskog i obračunskog principa, da znaju standarde IAS/IFRS i da su primjenjivi.

Dodatni izazov biće i digitalizacija računovodstvenih procesa. Novi zakon implicitno podrazumijeva prelazak na elektronske baze podataka, e-izvještavanje i digitalne potpise, što zahtijeva tehničku opremljenost i informatičku pismenost. Iako digitalizacija dugoročno smanjuje troškove i rizik od grešaka, u kratkom roku će zahtijevati ulaganja u IT infrastrukturu, što može biti teško ostvarivo za manja preduzeća. Stručnjaci ističu da bi prelazak na elektronsko izvještavanje mogao dugoročno da smanji birokratiju i ubrza postupke revizije. Time se otvara prostor i za razvoj novih usluga i IT rješenja namijenjenih malim biznisima.

Treći izazov tiče se kontrole i nadzora. Zakon može postaviti norme, ali

mehanizmi nadzora, institucije koje će ocjenjivati usklađenost, kvalitet revizorskog i računovodstvenog izvještavanja, kao i sankcije, moraju biti adekvatno osnaženi, finansijski i kadrovski.

Četvrti izazov je vremenski okvir. Kompanijama će biti potreban razuman prelazni period. Ako se primjena započne naglo ili sa strogim rokovima, mnoga MMSP bi mogla imati problema sa usklađenošću zbog manjka resursa.

Peta stvar je komunikacija i podrška. Vlada, Ministarstvo finansija, revizorski organi i udruženja računovođa moraju dobro koordinisati i obezbijediti da MMSP budu informisana, da imaju pristup seminarima, vodičima, savjetovanju, možda i subvencijama ili poreskim olakšicama da olakšaju tranziciju.

Nedorečenosti u nacrtu

Iako nacrt čini značajan korak naprijed, postoje oblasti koje su ostale nespecificirane ili se mogu dodatno poboljšati. Prvo, nije precizno definisan pojam javnog interesnog subjekta (Public Interest Entity, PIE), što je standard u EU, jer mnoge odredbe u revizorskim direktivama i regulativama zavise od toga da li subjekt spada u tu kategoriju.

Takođe, ostaje pitanje međusobne usklađenosti sa postojećim Zakonom o reviziji i Zakonom o privrednim društvima, jer su određene nadležnosti i definicije u tim propisima djelimično preklapajuće. Potrebno je precizirati odnose između revizorskih tijela i pružalaca računovodstvenih usluga kako bi se izbjegla pravna praznina ili dupliranje nadležnosti.

Drugo, iako postoje odredbe o stručnom osposobljavanju, nije sasvim jasno kakvi će biti minimalni standardi za obrazovanje i iskustvo kadra koji pruža računovodstvene usluge, niti su konačno utvrđeni kriterijumi za licenciranje i koliko će njihova primjena biti stroga.

Treće, sistem sankcija i nadzora je opisan u nacrtu, ali ostaje da se vidi koliko su mehanizmi za inspekciju i reviziju efektivni, da li institucije imaju resurse (ljudske i finansijske) da izvrše kontrolu na terenu, reviziju izvještaja, i da kažnjavaju nepoštovanje standarda.

Četvrto, prelazni rokovi i fazna primjena. Dok nacrt daje pravni okvir, nije sasvim jasno kako će se odrediti

rok kada će se nove odredbe početi primjenjivati za različite veličine preduzeća, odnosno da li će MMSP imati duži prelazni period ili će biti uvedene olakšice u toku tog perioda.

Peto, pitanje publikovanja i transparentnosti finansijskih izvještaja. Iako se predviđa objavljivanje izvještaja, nije u svakom slučaju jasno kakvi će biti zahtjevi za objavljivanje – da li elektronski, u javnim registrima, standardizovani obrasci – i kako će se osigurati njihova dostupnost i razumljivost za različite korisnike, a ne samo stručnjake.

Šesto, nije precizirano u potpunosti kako će se tretirati neprofitne organizacije i javni sektor u okviru ovog zakona – da li će imati izuzetke, posebne standarde, ili isti režim kao privatne kompanije, što može dovesti do nejasnoća.

Ekonomija i institucionalna uloga

Uvođenje novog zakona ima potencijal da ojača povjerenje u poslovno okruženje, što može privući investitore koji zahtijevaju visoku transparentnost i kvalitet finansijskih izvještaja. Dugoročno, transparentno i pouzdano finansijsko izvještavanje može doprineti smanjenju sive ekonomije i povećanju poreskih prihoda države. Prema procjenama ekonomskih analitičara, usklađivanje sa međunarodnim standardima u računovodstvu i reviziji može povećati privlačnost Crne Gore kao investicione destinacije, što se indirektno odražava i na rast bruto domaćeg proizvoda.

Kada korisnici (banke, donatori, partneri iz EU) vide da je finansijsko izvještavanje u Crnoj Gori u skladu sa međunarodnim i EU standardima, to može smanjiti troškove kapitala, omogućiti bolji pristup finansiranju, i olakšati uključivanje u lance vrijednosti širom EU.

Institucije poput Ministarstva finansija, Savjeta za reviziju, revizorskih komora i udruženja računovođa imaju značajnu ulogu. Potrebno je da se institucionalni kapaciteti ojačaju – to znači zapošljavanje, obrazovanje, izgradnja nadzornih tijela, uvođenje rutine inspekcija i revizija, definisanje standardnih vodiča i priručnika, redovna obuka. Pored toga, potrebno je osigurati da mali i srednji preduzetnici nisu preopterećeni zakonom bez odgovarajuće podrške, jer preveliki administrativni i finansijski teret može

imati suprotan efekat – neki bi mogli odložiti formalizaciju poslovanja, ili čak izaći iz registra, što bi remetilo ciljeve transparentnosti.

Ovaj zakon je strateški važan za proces EU integracija Crne Gore. Njegova puna vrijednost će se manifestovati ako implementacija bude pažljivo planirana, uz fazine rokove, sa podrškom za MMSP, uz adekvatne resurse institucija nadzora i jak sistem stručne obuke. Takođe, monitoring – praćenje efekata zakona, evaluacija troškova i koristi – biće ključan da se zakonske norme ne pretvore u samo još jedan administrativni teret, nego u instrument ekonomskog razvoja i jačanja povjerenja domaćih i stranih investitora.

U narednim godinama, važno će biti i uključivanje Crne Gore u evropske mreže regulatora i tijela koja prate kvalitet finansijskog izvještavanja, kao što su European Financial Reporting Advisory Group (EFRAG) i Accountancy Europe. Takva saradnja može omogućiti razmjenu iskustava, tehničku podršku i brže usvajanje no-

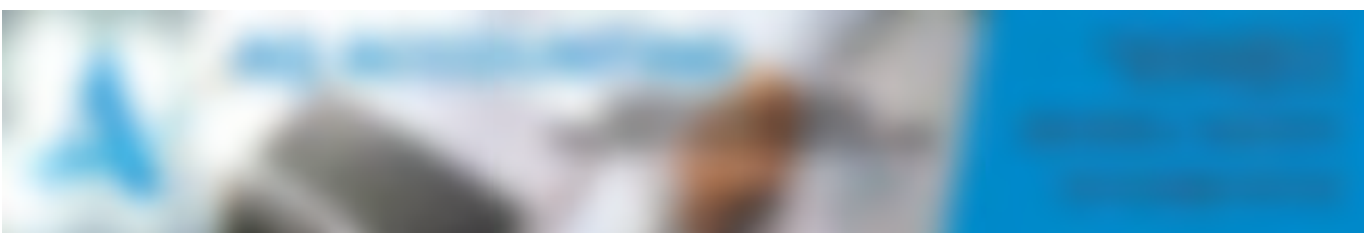
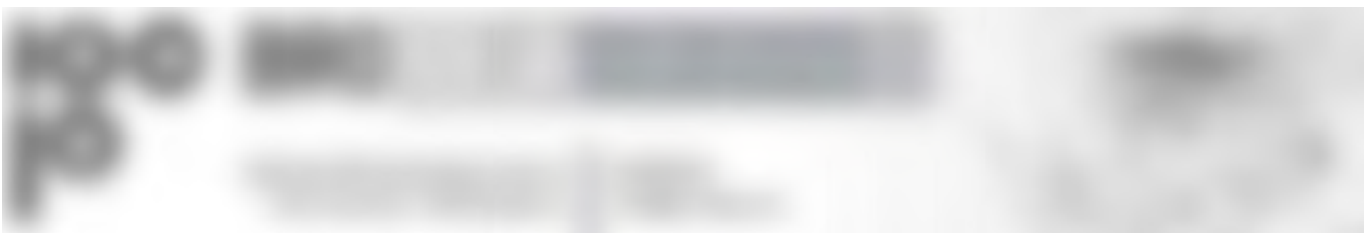
FOTO: PIXABAY

vih standarda, čime se dodatno jača institucionalni kapacitet i povjerenje investitora.

Sledeći korak bi mogao biti razvoj nacionalne strategije finansijskog izvještavanja koja bi povezala zakonodavne reforme sa edukacijom, digi-

talizacijom i razvojem tržišta kapitala. Samo integrisanim pristupom moguće je ostvariti puni efekat – stabilan, transparentan i konkurentan privredni sistem u skladu sa standardima Evropske unije.

J.V.

USTANOVE I ORGANIZACIJE

FOTO: PIXABAY

Ima li kraja finansijskoj krizi u komunalnim vodovodnim preduzećima?

USTANOVE I ORGANIZACIJE

U 2023. godini čak 11 od ukupno 24 opštinska vodovodna preduzeća u Crnoj Gori poslovalo je sa gubitkom, koji je premašio šest miliona eura, a negativan trend nastavljen je i tokom 2024. godine. Razlozi za to su višeslojni i ukazuju na duboke strukturne probleme u sektoru komunalnih usluga, prije svega u upravljanju, investicionom održavanju i naplati potraživanja.

Prvi i najvažniji uzrok leži u zastarjeloj infrastrukturi. U mnogim opštinama, naročito u unutrašnjosti i manjim sredinama, cjevovodi su stari više od tri decenije. Zbog toga se bilježe ogromni gubici vode na mreži — procjene pokazuju da u pojedinim gradovima nestaje i do 60 odsto proizvedene vode prije nego što stigne do potrošača. Ti gubici nijesu samo tehnički, već i finansijski: troškovi pumpanja, hlorisanja i održavanja rastu, dok prihod ostaje isti ili opada.

Jako bitan razlog je i niska naplata usluga. U pojedinim opštinama procenat naplate ne prelazi 70 odsto, što znači da se gotovo trećina isporučene vode nikada ne naplati. Razlozi su socijalni — mnogi građani imaju ograničene mogućnosti da redovno plaćaju račune — ali i institucionalni, jer su naplata i kontrola često nedovoljno efikasne.

Takođe, cijene električne energije za javna preduzeća znatno su porasle u protekle dvije godine, što direk-

tno utiče na vodovode, jer su pumpe i sistemi za preradu vode među najvećim potrošačima struje u javnom sektoru. Kod nekih preduzeća trošak električne energije sada čini i do 40 odsto ukupnih rashoda.

Pored toga, lokalne samouprave često kasne sa subvencijama, dok su cijene vode nerealno niske i ne pokrivaju ni osnovne troškove održavanja. U mnogim sredinama nije izvršena revizija cijena više od deset godina, a odluke o poskupljenju su politički osjetljive i rijetko se donose, naročito uoči izbora.

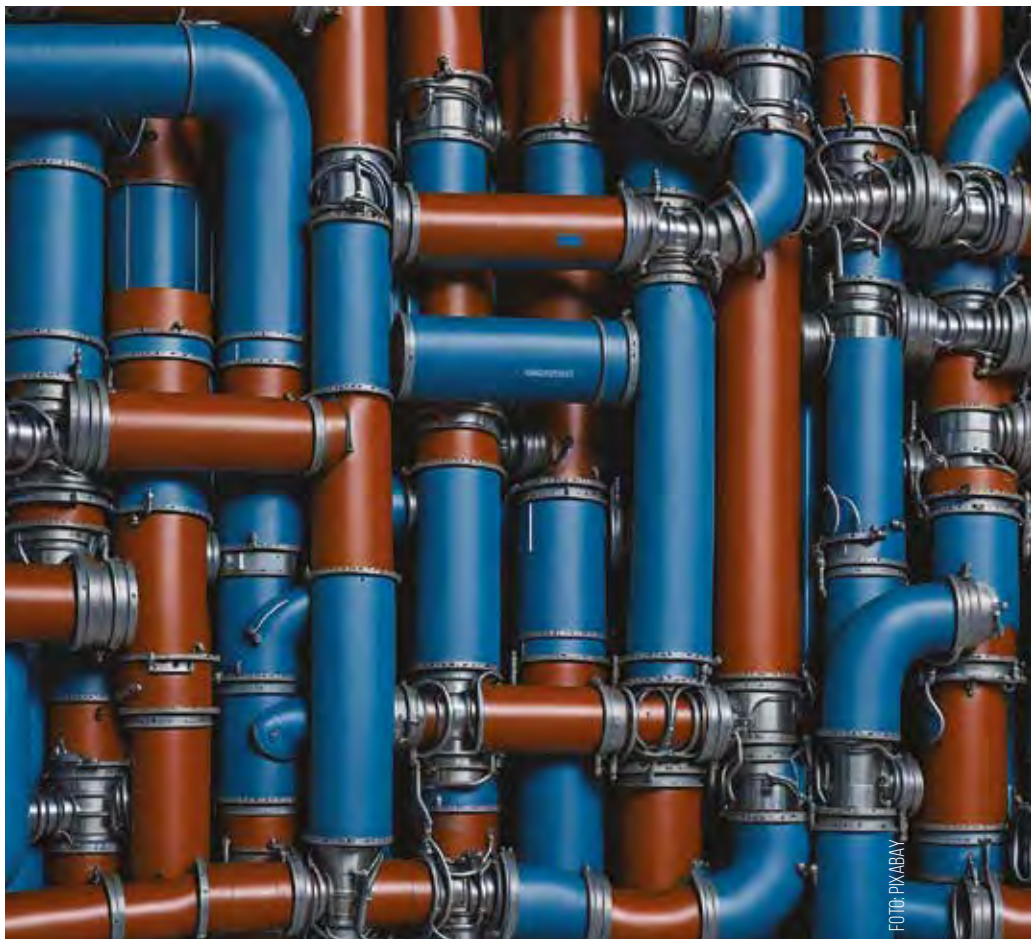
Na kraju, nedostatak kvalifikovanog kadra i nedovoljna digitalizacija dodatno usporavaju modernizaciju sistema. Bez uvođenja pametnih vodomjera, nadzora nad gubicima i jasne finansijske kontrole, vodovodna preduzeća ostaju opterećena dugovima i neefikasnošću.

Ukoliko se ne sprovedu reforme — objedinjavanje manjih preduzeća, povećanje investicija u mrežu i uvođenje realnih cijena vode — gubici će se i dalje gomilati, a održivost vodosnabdijevanja postajace sve ozbiljniji izazov za lokalne zajednice.

Trenutne cijene vode neodržive

Trenutne cijene vode u Crnoj Gori, prema ocjenama stručnjaka i izvještajima opštinskih vodovodnih preduzeća, nijesu održive na duži rok. U mnogim lokalnim zajednicama, tarifa za vodu je više decenija ostala praktično nepromijenjena, dok su troškovi proizvodnje i distribucije kontinuirano rasli. Posljedica toga je da prihodi većine opštinskih vodovodnih preduzeća pokrivaju tek osnovne operativne troškove, dok ulaganja u održavanje, modernizaciju i proširenje mreže ostaju neadekvatna. Takvo stanje direktno ugrožava finansijsku stabilnost preduzeća, jer se ne mogu formirati rezervni fondovi za hitne intervencije ili planirane investicije.

Regulativa i Zakon o komunalnim uslugama imaju ključnu ulogu u ovom kontekstu, ali njihova primjena je često nedovoljna ili nedosljedna.

Zakon propisuje obavezu lokalnih samouprava da odrede cijene koje omogućavaju pokrivanje troškova i minimalnu rentabilnost preduzeća, ali u praksi politički faktori često diktiraju tarife, naročito u predizbornim periodima. Regulativa predviđa i metodologiju obračuna troškova, uključujući amortizaciju, troškove energenata, održavanja i rada, ali implementacija tih smjernica je varijabilna među opštinama, što dovodi do velike razlike u finansijskoj održivosti. Pored toga, Zakon o komunalnim uslugama predviđa i mogućnost subvencija za korisnike, što dodatno opterećuje budžet preduzeća ako se subvencije ne nadoknade kroz transfere iz lokalnog budžeta.

Inflacija i rast troškova inputa imaju izrazito veliki uticaj na komunalne firme. Cijene energenata, hemikalija za prečišćavanje vode, dijelova za pumpe i opremu za distribuciju konti-

nuirano rastu, što direktno povećava operativne troškove. Istovremeno, inflacija smanjuje realnu vrijednost naplaćenih tarifa, posebno kada one nijesu revidirane nekoliko godina, pa prihodi gube kupovnu moć. Troškovi održavanja stare i dotrajale mreže, koja u pojedinim gradovima datira i po nekoliko decenija, dodatno opterećuju bilanse preduzeća. Pojedine procjene govore da u nekim lokalnim sistemima gubici vode iznose i do 50-60 odsto ukupne isporučene količine, što ne samo da povećava troškove, već i smanjuje prihode jer se veliki dio vode nikada ne naplati.

Kao što je već napomenuto, sanacija cjevovoda, kanalizacije i postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda zahtijeva ogromna ulaganja, koja nijedno preduzeće ne može samostalno obezbijediti. Da bi se osigurao kontinuitet investicija, neophodna je kombinacija državnih, lokalnih i

privatnih izvora finansiranja. Državni fondovi i međunarodne finansijske institucije mogu ponuditi povoljne kredite, grantove ili garancije za dugoročne projekte modernizacije mreže. Paralelno, lokalne samouprave mogu osigurati subvencije

ili specijalne tarife za kapitalne investicije, čime se rasterećuje operativni budžet preduzeća.

Još jedan model je javno-privatno partnerstvo, gdje privatni investitor ulaže u modernizaciju infrastrukture uz dugoročno pravo

na naplatu dijela prihoda, dok država i opštine obezbjeđuju regulatorni okvir i nadzor nad kvalitetom usluge. Uvođenje modernih tehnologija, poput pametnih vodomjera i sistema za detekciju curenja, može smanjiti gubitke i poboljšati finansijsku efikasnost. Digitalizacija procesa naplate i praćenja potrošnje dodatno doprinosi održivosti, jer smanjuje administrativne troškove i omogućava preciznije planiranje investicija.

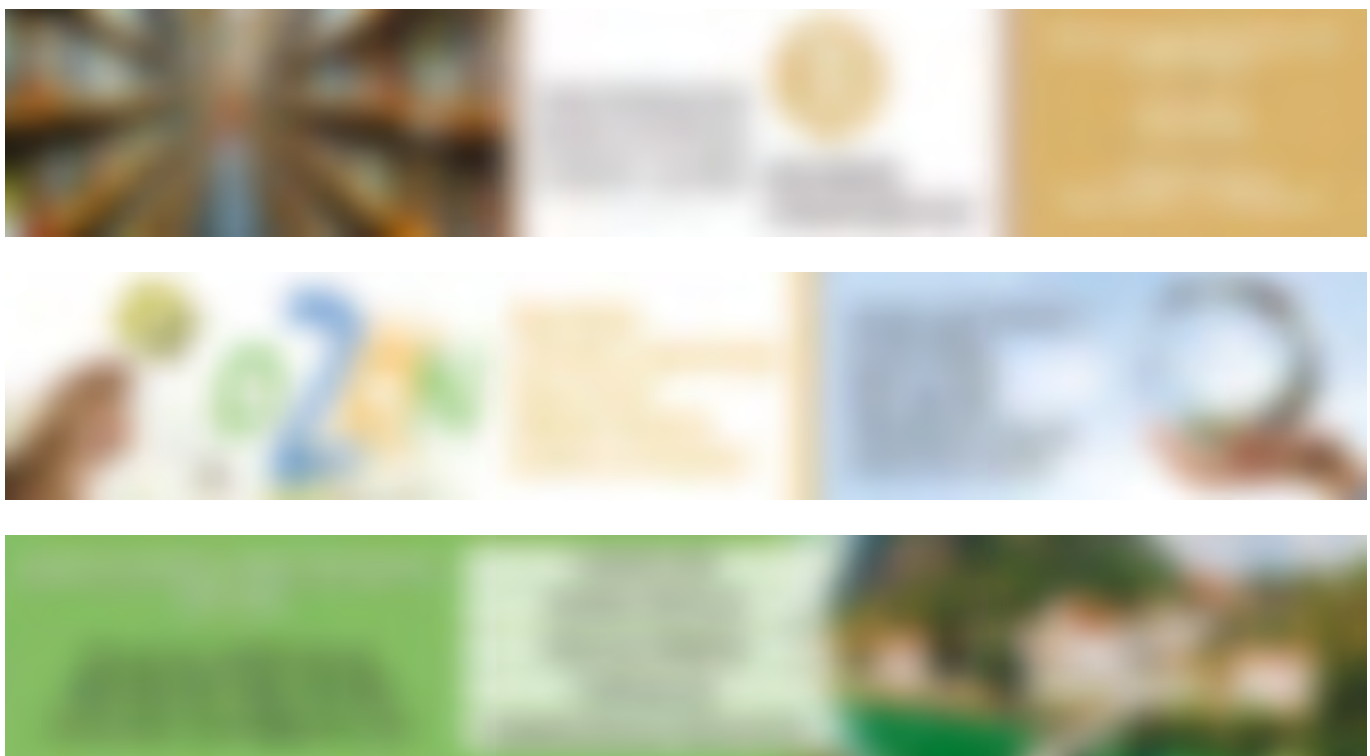
Važno je, takođe, kontinuirano prilagođavati cijene vode realnim troškovima proizvodnje i distribucije. Fiksna tarifa koja ne prati inflaciju i rast inputa dugoročno vodi ka finansijskom kolapsu preduzeća i povećava rizik od prekida snabdijevanja. Transparentna komunikacija sa građanima o troškovima, investicijama i koristi modernizacije može pomoći u prihvatanju realnijih cijena, smanjujući pritisak na lokalne vlasti.

Ukratko, održivost vodovodnih preduzeća u Crnoj Gori zavisi od kombinacije realnih tarifa, efikasnog

upravljanja, ulaganja u infrastrukturu, modernizacije sistema i podrške države kroz strateške investicije i regulativu. Bez toga, gubici će se povećavati, kvaliteta usluge će opadati, a investicije za sanaciju mreže i postrojenja ostajace nedovoljne. Samo koordinisani pristup, koji uključuje sve nivoe vlasti i zainteresovane strane, može osigurati dugoročnu finansijsku i tehničku održivost komunalnih firmi.

M.M.

POLJOPRIVREDA

FOTO: PIXABAY

„Poštenih pet“ – kampanja poljoprivrednika za veći agrobudžet

Borba za proizvođače hrane i opstanak sela u Crnoj Gori

Već godinu dana crnogorski poljoprivrednici ističu da je neophodno više ulaganja od strane države kako bi ova grana privrede stala na noge.

Poljoprivrednici u Crnoj Gori pokrenuli su prošle jeseni kampanju „Five fair – Poštenih pet“ kojom od vlasti zahtijevaju da za poljoprivredu izdvoji najmanje pet odsto državnog budžeta. Kako to nije ispunjeno u državnoj kasi za 2025. godinu, kampanja se nastavila i tokom ove godine, a 9. oktobra su predstavnici Poljoprivrednog klastera Crne Gore u znak protesta traktorima blokirali saobraćajnicu u Nikšiću.

Predsjednik Klastera Boško Miličić poručio je tada da sa ovakvim agrobudžetom crnogorska poljoprivreda nema dugu budućnost.

- Minut do 12 jel! Poljoprivreda zaslužuje više. Proizvođači hrane zaslužuju poštovanje. Građani zaslužuju sigur-

nost, zdravu i domaću hranu, a ne zavisnost od uvoza. I zato, ljudi okupljeni ovdje danas – neka ovaj dan bude prekretnica. Ne tražimo milostinju, tražimo pravednu raspodjelu – istakao je Miličić najavljujući novu kampanju „Kupuj domaće“ koju pokreće taj klaster.

Pozvao je sve građane Crne Gore da kupuju domaće proizvode i tako podrže svoje proizvođače, komšije, jer dok ulažu u domaću ekonomiju ulažu u opstanak sela i budućnost Crne Gore.

Šta kaže ministar?

Braneći trenutni raspored u budžetu, odnosno aktuelnih dva odsto za agrobudžet, ministar poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Vladimir Joković isticao je da nijedna razvijena zemlja Evropske unije nema procentualno veći agrobudžet od Crne Gore.

- Potpuno sam saglasan da u poljoprivredu treba više ulagati, jer nije to izdvajanje, to je zaista investicija

za budućnost. Znam kako je vrijeme bilo nekad u poljoprivredi, sigurno nikad nije bilo bolje i povoljnije baviti se agrarom – rekao je nedavno za nikšićku RTNK.

A kad je riječ o dosadašnjoj potrošnji ovogodišnjih sredstava u agrobudžetu, ministar je objasnio da je u prvom dijelu godine njihova realizacija bila manja pošto su rađene terenske kontrole, pa da će se najveći dio tih sredstava isplatiti u posljednjem kvartalu godine.

Tokom ljeta je za sedam crnogorskih opština resorno ministarstvo, kroz podršku projektima, dodelilo 1.277.588,60 eura iz agrobudžeta za unapređenje lokalne infrastrukture i razvoj sela. To je dio aktivnosti u okviru mjere Razvoj sela i izgradnja infrastrukture i svi projekti bi trebalo da budu realizovani tokom ove godine. Sredstva su dodeljena opštinama Andrijevića, Petnjica, Podgorica, Rožaje, Berane, Nikšić i Plužine.

Šta o stanju u poljoprivredi pokazuju brojevi?

U budžetu Crne Gore za 2025. godinu, koji je projektovan na četiri milijarde eura, suma za poljoprivredu iznosi oko 77 miliona, dakle nešto manje od dva procenta, od čega je oko 11 miliona eura donacija. Posmatrajući spoljnotrgovinske rezultate, u prvoj polovini ove godine produbljena je zavisnost od uvoza hrane, što govore zvanični podaci Monstata, dok istovremeno potvrđuju i pad izvoza.

Prema podacima te institucije, u prvih sedam mjeseci ove godine Crna Gora je uvezla hrane i pića u vrijednosti od 553 miliona eura. To je 47,5 miliona eura više u odnosu na prošlu godinu. Drugim riječima, svakodnevno se na uvoznu hranu i piće troši 2,6 miliona eura, a cjelokupan izvoz za isti period ove godine iznosi 327 miliona eura i manji je u odnosu na prošlogodišnji. Ove godine najviše se trošilo na uvoz vode i pića, mesa, jaja, mlijeka, i u skoro svim kategorijama hrane uvoz raste.

I prošle godine je uvoz hrane bio veći za oko 30 miliona eura u odnosu na godinu ranije i iznosio je 772 miliona eura. U 2024. godini saznali smo

i konkretno stanje na terenu kada su objavljeni podaci Popisa poljoprivrede koji pokazuju da je ukupan broj poljoprivrednih gazdinstava u Crnoj Gori za oko 30 odsto manji nego što je bio 14 godina ranije. Sa blizu 39.000 koliko ih je bilo 2010. godine, taj broj se smanjio na 26.711 poljoprivrednih gazdinstava.

Pad se bilježi i kod dijela stočnog fonda – ukupan broj goveda na poljoprivrednim gazdinstvima na popisu iz 2010. godine iznosio je 80.134, dok je prošle godine u Crnoj Gori zabilježeno 14,5 odsto manje grla goveda. Pozitivan primjer je uvećan broj ovaca kojih je lane bilo 167.344.

Ako posmatramo još jednu godinu ranije, tokom 2023. je uvezena hrana u vrijednosti od 744 miliona eura i tada je uvoz hrane bio veći od cjelokupnog izvoza iz Crne Gore koji je te godine iznosio 674 miliona eura. Primjera radi, podaci govore da se krompir uvezao iz čak 20 država, a luk iz neverovatnih 30 zemalja.

Ogroman potencijal za razvoj

Naravno, ovaj silni uvoz ne hrani samo domaće stanovništvo, već i

oko dva miliona turista koji se u Crnu Goru sliju svake godine. S obzirom na prirodne odlike, životnu sredinu i potrebe turističkog sektora, kao i modernog tržišta, potencijal za razvoj poljoprivrede u ovoj balkanskoj zemlji je veliki. Sve veća potražnja za organskim proizvodima mogla bi da pogura razvoj ovakve proizvodnje u predjelima očuvanim od zagađenja i loših uticaja drugih grana privrede. Takođe, velika šansa su i proizvodi sa zaštićenim geografskim porijeklom – nadaleko su čuveni njeguški pršut, crnogorsko vino, med, maslinovo ulje...

Agroturizam je u svijetu sve popularniji – u Španiji se turistima nudi posjeta farmama, gdje čak mogu hraniti životinje, šišati ovce, praviti sir, vino, džem... Sve to bi mogli i turisti u Crnoj Gori, u koju se godišnje slije i više od dva miliona turista, ne samo na obalu i ljetovanje. I stari načini pripreme hrane mogli bi biti dovoljno atraktivni da privuku prave ljubitelje gurmanskih užitaka.

Ulaganje u poljoprivredu, bolju organizaciju, održivo raspolaganje resursima, edukaciju, razvoj konkurentnosti moglo bi da dovede do značajnih re-

zultata na ovom polju, jer poljoprivreda ne znači samo proizvodnju hrane, nego sa sobom vuče i sve ostalo. Važna je za održivi razvoj i nezamjenjiva u očuvanju seoskih područja, a to onda vodi ka boljem održavanju i poboljšanju infrastrukture u krajevima koje stanovništvo još nije napustilo.

Očuvanjem sela čuva se i dio crnogorskog kulturnog nasljeđa. Nije potrebno posebno isticati koliko je poljoprivreda važna zbog zapošljavanja ljudi i prihoda koje donosi, bilo da su im to glavni ili dodatni poslovi. A značajna je i zbog očuvanja samog zemljišta – da ga zaštiti od erozije, nebrige, zarastanja, degradacije, ali i sve češćeg pretvaranja u građevinsko.

Poljoprivrednici su se tokom svojih konsultacija i organizovanja daljih aktivnosti u borbi za veći agrobudžet pozivali na pozitivan primjer Opštine Pljevlja, koja je prije dvije godine propisala da njen budžet za poljoprivre-

DO 2030. GODINE STIŽE JOŠ 80 MILIONA EURA IZ IPARD FONDOVA

Crna Gora je tokom 2024. godine iskoristila oko 90 odsto sredstava, odnosno oko 35 miliona eura, kojima raspolaže u okviru IPARD II programa koji sadrži bespovratni novac za podršku razvoju poljoprivrede. Za sprovođenje programa zaduženo je Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede. Ipak, kako nisu realizovani svi planirani projekti, neiskorišćeno je ostalo nešto više od dva i po miliona eura, što je moralo biti vraćeno Evropskoj uniji.

U ukupnoj sumi iz IPARD II programa EU učestvuje sa 39 miliona eura (75 odsto), dok je 12,74 miliona (25 odsto) iz državnog budžeta. Iz resornog ministarstva je saopšteno da je najviše sredstava potrošeno na mehanizaciju i opremu, izgradnju ili rekonstrukciju objekata, nove zasade, kao i modernizaciju poljoprivrednih gazdinstava i prilagođavanje pogona standardima EU za proizvodnju kvalitetne i bezbjedne hrane.

Najveći problem tokom realizacije investicija bilo je uslovljavanje korisnika da investiciju realizuje iz sopstvenih sredstava, pa tek onda ostvari pravo na dobijanje bespovratne podrške, poručili su iz ovog ministarstva.

Sa završetkom IPARD II programa, prošle godine krenuo je i aktuelni IPARD III program koji poljoprivrednicima do 2030. godine otvara kasu sa ukupno 81,97 miliona eura, od čega je podrška EU 63 miliona eura, a udeo države Crne Gore 18,97 miliona eura.

du ne može biti manji od pet odsto ukupnog budžeta. To u praksi znači više od milion eura godišnje. Ipak,

druge lokalne samouprave nisu slijedile ovaj primjer.

V.Ž.V.

Modernizacija proizvodnje stočne hrane i kapaciteta malih poljoprivrednih domaćinstava

Poljoprivreda je i dalje jedan od ključnih stubova ruralne ekonomije Crne Gore, ali uprkos tome mali proizvođači suočavaju se sa izazovom modernizacije proizvodnje u uslovima rastućih troškova, klimatskih promjena i postepenog usklađivanja sa evropskim standardima. Preliminarni podaci popisa poljoprivrede za 2024. godinu pokazuju da zemlja raspolaže

sa oko 248.000 hektara obradivog zemljišta, uključujući pašnjake i zajednička zemljišta, dok 26.710 domaćinstava aktivno učestvuje u poljoprivrednoj proizvodnji. Ta domaćinstva čine osnovu lokalne prehrambene sigurnosti, ali i važan dio ekonomskog sistema koji se sada nalazi na prekretnici između tradicionalne proizvodnje i potrebe za modernizacijom.

Broj goveda se smanjuje, naime, po podacima Monstata, stanje goveda na dan 1. decembar 2024. godine bilo je 67.496 grla, što je za oko 1,9 odsto manje nego prethodne godine, a došlo je i do pada u broju ovaca i koza. Nasuprot tome, svinjarstvo i živinarstvo beleže rast. Broj svinja povećao se za oko 20,8 odsto, a živine za 24,9 odsto. Ovi trendovi, uz neujednačen razvoj po regionima, uka-

FOTO: PIXABAY

zuju na promjene u strukturi stočarske proizvodnje. Govedarstvo stagnira ili opada, dok intenzivniji sektori poput svinjarstva i živinarstva beleže rast zahvaljujući kraćim proizvodnim ciklusima i nižim ulaznim troškovima.

Ovi podaci pokazuju da Crna Gora prolazi kroz suptilnu transformaciju stočarstva. Smanjenje broja goveda znači manju proizvodnju mlijeka i sve manju dostupnost domaćih derivata, dok sektori svinja i živine postaju potencijalni pokretači rasta – ali samo ako im se obezbijedi kvalitetna, bezbjedna i cenovno dostupna stočna hrana. Upravo kvalitet hrane za životinje postaje presudan faktor produktivnosti i opstanka malih farmi.

Međutim, domaćinstva se suočavaju sa višestrukim izazovima. Mnogi

proizvođači i dalje koriste zastarjele sorte i metode uzgoja koje ne daju optimalne prinose. Nedostatak lokalnih laboratorija za kontrolu kvaliteta hrane i sjemena dodatno otežava situaciju, dok neredovni ciklusi subvencija i birokratske procedure otežavaju ulaganja. Klimatski pritisci – sve češće suše, erozija zemljišta i nestašica vode u pojedinim regionima – dodatno ograničavaju razvoj stočne proizvodnje. Nedostatak kvalitetnih sjemena za stočnu hranu, loša upotreba agrotehničkih metoda, nedostatak sistematske edukacije, oskudica demonstracionih parcela i slaba saradnja među farmerima otežavaju da se proizvodnja hrane unutar zemlje podigne na nivo koji može zadovoljiti potrebu industrije, lokalnog tržišta, ali i standarda Evropske unije.

Problem nesigurne stočne hrane u Crnoj Gori nije zanemarljiv. Pojedine analize pokazuju prisustvo pesticida, teških metala i ostataka veterinarskih lekova u uzorcima hrane koja se koristi u stočarstvu. Zakon o bezbjednosti hrane jasno definiše šta se smatra „nesigurnom hranom“ – bilo da se radi o mikrobiološkoj kontaminaciji, hemijskim reziduumima ili neadekvatnim uslovima skladištenja. Međutim, sprovođenje zakona zavisi od jačanja inspekcijских službi i bolje koordinacije između lokalnih samouprava i Ministarstva poljoprivrede.

Inovacije i intervencije FAO projekta

Upravo zbog ovih izazova, FAO je kroz svoj tehnički saradnički program

(Technical Cooperation Programme – TCP) pokrenuo projekat usmjeren na modernizaciju proizvodnje stočne hrane i jačanje kapaciteta malih gazdinstava. Ova inicijativa, sprovedena u saradnji sa Ministarstvom poljoprivrede Crne Gore, ima za cilj da poveća samoodrživost domaćih proizvođača i smanji zavisnost od uvoza hrane za životinje.

Kako bi se premostili ovi strukturni nedostaci, FAO je podržao uvoz novih sjemena visoke biološke vrijednosti, uključujući sjeme lucerke, koje imaju bolji sadržaj proteina, bolju probavljivost i veću otpornost. Pored toga, obezbijedeni su i đubriva, stručna znanja i preporuke za odgovarajuće agrotehničke mjere – rotacija useva, čišćenje zemljišta, priprema i sjetva, navodnjavanje ili zaštita od suše tamo gdje je moguće.

Praktični dio projekta uključuje demonstracione parcele („demonstration plots“) i Farmer Field School (FFS), metod koji podrazumijeva učenje u polju, participativne metode, razmjenu iskustava među poljoprivrednicima. U aprilu 2025. FAO je osnovao 19 novih demonstracionih parcela koje pokrivaju 18 hektara kroz četiri opštine, gdje su farmeri sjetvom tih novih sjemena mogli da vide razliku u prinosu, kvalitetu i otpornosti useva. Takođe, organizovane su edukacije u oblastima ishrane stoke, reprodukcije, higijene, sa fokusom na konkretne probleme koje imaju lokalni proizvođači.

POLJOPRIVREDA

FOTO: PIXABAY

Osim samih tehničkih mjera, važno je i jačanje zajednice – FFS pristup omogućava da poljoprivrednici uče jedan od drugog, razmjenjuju resurse, sjeme, iskustva, da se formiraju neformalne mreže ili saradnje koje mogu smanjiti individualne rizike i troškove. Uloga projekta nije samo edukativna – ona ima i stratešku dimenziju – stvaranje lokalne baze znanja i infrastrukture koja može opstati i nakon završetka međunarodne pomoći.

Uticaj na produktivnost, smanjenje troškova i sigurnost hrane

Uprkos tome što je projekat relativno nov, prvi efekti su vidljivi. Prema preliminarnim procjenama stručnjaka iz FAO i crnogorskog Direktorata za ruralni razvoj, prinos lucerke i drugih visoko proteinskih kultura povećan je za oko 30 odsto u odnosu na prethodne sezone, što u praksi znači smanjenje troškova nabavke komercijalne stočne hrane. Takva poboljšanja već imaju vidljiv efekat na prihode pojedinih domaćinstava, naročito u

sjevnim opštinama, gdje je stočarstvo glavni izvor prihoda.

Korišćenje sjemena visoke biološke vrijednosti poput lucerke omogućava veću nutritivnu vrijednost stočne hrane, što se direktno odražava na bolje priraste kod životinja, bolju proizvodnju mlijeka i mesa, smanjenu potrebu za suplementima i smanjene zdravstvene rizike usljed lošije ishrane. To znači da domaćinstva koja koriste ovakve sjeme i tehnikama iz demonstracionih parcela postižu veću efikasnost po jedinici inputa.

Smanjenje troškova ostvaruje se na više nivoa – od manje potrebe za uvozom jeftine, neadekvatne i često nekvalitetne stočne hrane, preko smanjenih gubitaka usljed bolesti izazvanih lošom ishranom, do efikasnije upotrebe zemljišta i đubriva. Istovremeno, optimizacija korišćenja vode i bolja zaštita od štetočina dodatno smanjuju rizik i ukupne troškove.

Sigurnost hrane takođe napreduje jer se uspostavljaju prakse koje utiču na higijenu stočne hrane, kontrolu kvaliteta, ograničenje kontaminacije

i usaglašenost sa zakonodavstvom koje predviđa da hrana za stoku ne smije sadržavati štetne supstance iznad propisanih granica. Veća pouzdanost stočne hrane povećava povjerenje farmera i krajnjih potrošača, što je ključno ukoliko Crna Gora želi da izvozi proizvode na tržište EU ili da učestvuje u lancima vrijednosti koji zahtijevaju stroge standarde.

Priprema za EU standarde i institucionalni okvir

EU pristupna procedura stavlja zahtjeve ne samo na proizvodnju finalnih poljoprivrednih i životinjskih proizvoda, nego i na stočnu hranu, na podršku i sistem kontrole (inspekcija, laboratorije, administracija). Crna Gora je u toku sa unapređenjima zakona i prakse. Zakoni o bezbjednosti hrane (Food Safety Law) definišu šta je nesigurna stočna hrana.

Programi kao što je IPARD III daju sredstva za ulaganje u fizički kapital – opremu, mašine, objekte – što omogućava domaćinstvima da modernizuju proizvodne pogone, objekte

za skladištenje hrane, infrastrukturu za održavanje higijene, i da usklade proces sa zahtjevima EU-higijene, dobiti životinja i zaštite životne sredine. Izmjena zakona o poljoprivredi i ruralnom razvoju unaprijeđena je radi usklađivanja sa EU standardima, posebno u smislu tehničke pomoći, preciznijeg definisanja kategorija poljoprivrednika (mladi, aktivni, itd.), i poboljšanja sistema prikupljanja podataka (kao što je FADN) i kontrole tržišta.

Važno je i da se institucije jačaju – laboratorije koje testiraju kvalitet stočne hrane, državne inspekcije, sertifikovanje sjemena i sredstava za poljoprivrednu proizvodnju, nadzor nad štetočinama i pesticidima, vodiče dobre prakse. Projekat FAO, kroz demonstracione parcele i edukacije, kreće u ovom pravcu, ali bi bilo potrebno intenzivnije ulaganje da bi se pokrile sve regije.

Usklađivanje sa evropskim propisima ne odnosi se samo na formalne zakone, već i na stvaranje realnih kapaciteta za njihovu primjenu. To podrazumijeva i edukaciju proizvođača o dobroj poljoprivrednoj praksi, modernizaciju laboratorija, kao i uvođenje digitalnih sistema praćenja kvaliteta hrane i porekla proizvoda. Ovakvi standardi neophodni su ako Crna Gora želi da dugoročno bude konkurentna na evropskom tržištu, gdje su bezbjednost i transparentnost lanca ishrane preduslov za svaku ozbiljnu izveznu politiku.

Prepreke i preporuke

I pored značajnog napretka, izazovi ostaju veliki. Prvo, finansijski kapaciteti malih domaćinstava su slabi. Nabavka sjemena visoke vrijednosti, đubriva, mašina za obradu zemljišta ili sistem navodnjavanja zahtijevaju kapital. Često je teško dobiti kredite po povoljnim uslovima, a sredstva iz IPARD-a ili nacionalnih subvencija nisu uvijek dostupna ili ih domaćini ne koriste zbog administrativne složenosti.

Drugo, postoji geografska neujednačenost: parcela i zemljište nisu uvi-

jek ravne, odlična zemljišta za stočnu hranu (vlažna, plodna) su ograničena; klimatske promjene i suša dodatno pogoršavaju uslove u unutrašnjim i planinskim djelovima.

Treće, nastaje problem prenosivosti znanja: iako demonstracioni projekti daju dobre primjere, mnoge porodice sa malih gazdinstava ne posjete te parcele, ne dobiju pristup edukacijama, ili nemaju mehanizme da primijene preporučene procedure.

Da bi inicijativa bila održiva, neophodno je da se povoljni uslovi finansiranja – grantova, subvencija, kredita – trajno obezbijede; da se smanji birokratska prepreka za pristup EU fondovima; da se osigura da institucije rade efikasno; i da se jačaju lokalne organizacije farmera koje mogu kolektivno pregovarati, razmjenjivati resurse, zajednički investirati.

Iako su prepreke brojne, iskustvo iz regiona pokazuje da se one mogu prevazići kombinacijom državne podrške, finansijskih podsticaja i aktivnog učešća proizvođača u zajedničkim inicijativama. Ključ je u saradnji – ne samo među farmerima, već i između države, banaka i međunarodnih organizacija. Ukoliko se ovaj trojni model razvije, Crna Gora bi mogla u narednih pet godina da postigne značajan napredak u samodovoljnosti stočne hrane.

Perspektive i ekonomski značaj

Ukoliko nastavi da se razvija uspješno, modernizacija proizvodnje stočne hrane kroz projekte poput onog FAO-a može značajno da podigne produktivnost stočnog sektora u Crnoj Gori. Jasno je da uz bolju ishranu stoke mogu da se povećaju prinosi mlijeka i mesa, što znači i veći prihod porodica kojima je stočarstvo glavni izvor prihoda. Smanjenje uvoza stočne hrane i dodatnih aditiva može da poboljša trgovinski bilans i smanji zavisnost od spoljnih tržišta.

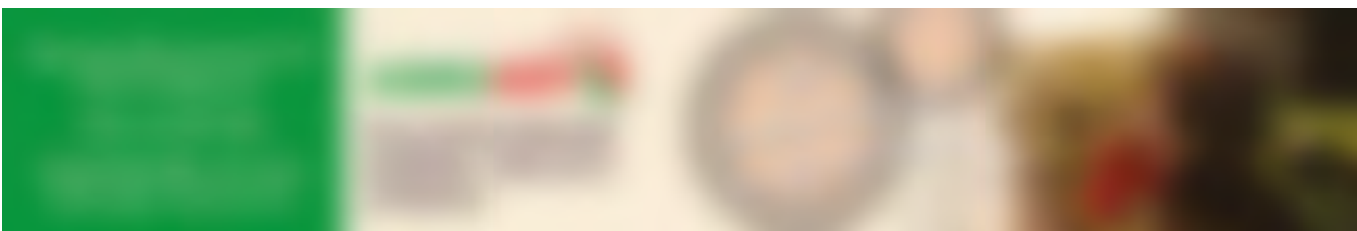
Modernizacija proizvodnje stočne hrane nije samo pitanje tehnike i agronomije, već i pitanje ekonomske stabilnosti, ruralnog opstanka i

budućnosti čitavih zajednica. Svaka investicija u kvalitet hrane za životinje vraća se kroz veću produktivnost, sigurnost proizvoda i veće prihode. Projekti poput FAO-ovog pokazuju da promjene mogu biti vidljive već nakon jedne sezone – kada se znanje, praksa i podrška spoje u istom smjeru.

Za Crnu Goru to znači mogućnost da stočarstvo postane konkurentno, održivo i profitabilno – a ruralne sredine žive i privlačne za mlade generacije. Ako modernizacija stočne hrane postane prioritet, ona može postati i oslonac šireg ekonomskog rasta zemlje.

J.V.

Pad ICT sektora u Crnoj Gori nakon višegodišnjeg rasta

Nakon gotovo decenije stabilnog uspona, crnogorski ICT sektor suočio se u 2024. i 2025. godini sa prvim ozbiljnijim usporenjem rasta. Na predstavljanju u Privrednoj komori Crne Gore potvrđeno je da su prihodi i broj aktivnih preduzeća u ovom sektoru zabilježili pad, što je izazvalo zabrinutost među privrednicima i investitorima.

Prema podacima dostupnim iz analiza ICT Cortexa i PKCG, prihodi u segmentu IT usluga pali su tokom 2024. godine za oko 12,27 odsto nominalno, odnosno čak 18,01 odsto realno, u odnosu na prethodnu godinu. Riječ je o značajnom odstupanju od višegodišnjeg trenda – u 2022. godini sektor je ostvario više od 602 miliona eura prihoda, što je tada predstavljalo rast od 23 odsto u odnosu na 2021. godinu. Prema izvještaju OECD-a, u 2022. u Crnoj Gori je bilo aktivno 1.358 ICT kompanija i više od 5.300 zaposle-

nih, dok su podaci iz 2024. ukazivali na stagnaciju broja firmi i pad produktivnosti po zaposlenom.

Uzroci ovog privremenog pada su višeslojni. Stručnjaci ukazuju da je, nakon nekoliko godina ubrzanog rasta zasnovanog na modelu pružanja IT usluga stranim klijentima, došlo do zasićenja tržišta. Domaće firme koje su se oslanjale na outsourcing modele teško održavaju konkurentnost u uslovima globalne konkurencije i promjena u potražnji.

Istovremeno, globalno usporavanje tehnoloških investicija i restrukturiranje velikih IT kompanija u svijetu odrazili su se i na manja tržišta, poput crnogorskog, gdje su manji naručioci iz inostranstva smanjili obim poslova.

Drugi ključni izazov odnosi se na nedostatak stručne radne snage. Crna Gora, iako ima dobar obrazovni potencijal, i dalje se suočava sa nedovoljno razvijenim STEM programima i stalnim odlaskom mladih stručnjaka

u inostranstvo. Odliv talenata, praćen rastom cijene rada u ICT sektoru, doveo je do situacije u kojoj domaće kompanije teže nalaze kadar i gube konkurentnost u odnosu na susjedne zemlje koje nude veći broj specijalizovanih stručnjaka. Uprkos rastu broja startupova i tehnoloških klastera, kao što je ICT Cortex, ukupna struktura sektora pokazuje da većina preduzeća i dalje posluje kao izvođač, a ne kao kreator inovativnih proizvoda i rješenja.

Nedostatak domaćih tehnoloških proizvoda i nedovoljno ulaganje u istraživanje i razvoj dodatno usporavaju razvoj sektora. Dok su zemlje regiona, poput Hrvatske i Srbije, posljednjih godina povećale broj startupova i izvozne kapacitete kroz državne i evropske programe podrške, crnogorski ICT sektor ostao je donekle ograničen administrativnim procedurama i složenim uslovima za povlačenje EU sredstava. Pored toga, lokal-

na tržišta su i dalje mala i ne pružaju dovoljno mogućnosti za testiranje i skaliranje domaćih tehnoloških proizvoda.

Putevi oporavka

Privrednici i eksperti ističu da se Crna Gora nalazi na raskrsnici: da bi ICT sektor zadržao poziciju jednog od najperspektivnijih stubova ekonomije, potrebna je strateška transformacija. Prvi korak mora biti jačanje obrazovnog i kadrovskog potencijala. To podrazumijeva modernizaciju univerzitetskih i srednjoškolskih programa, kao i razvoj sistema prekvalifikacija i kratkih digitalnih kurseva koji bi omogućili brže uključivanje novih kadrova na tržište rada.

Naredni korak odnosi se na stvaranje atraktivnijeg poslovnog okruženja. Prevođenje administrativnih procedura u digitalni oblik, uvođenje poreskih olakšica za startapove i inovativne kompanije, te jačanje saradnje sa međunarodnim tehnološkim partnerima moglo bi značajno povećati konkurentnost crnogorskog ICT sektora. U tom kontekstu, važno je i promovirati Crnu Goru kao atraktivnu destinaciju za digitalne nomade i strane investitore, uz naglasak na stabilno okruženje, niske troškove života i kvalitetnu infrastrukturu.

Treći prioritet odnosi se na promjenu same strukture sektora – prelazak sa uslužnog na proizvodni model. Umjesto oslanjanja na outsourcing, potrebno je razvijati domaće tehnološke proizvode i digitalne servise koji mogu konkurirati na međunarodnom tržištu. To bi zahtijevalo veću saradnju između univerziteta, privatnih firmi i države, kao i stabilne fondove za podršku istraživanju i inovacijama.

Iako pad prihoda i stagnacija broja preduzeća u ICT sektoru mogu djelovati zabrinjavajuće, većina analitičara smatra da je riječ o privremenom zaokretu i prilici za restrukturiranje. Digitalna transformacija ostaje ključna razvojna šansa Crne Gore, ali njen puni potencijal biće iskorišćen samo ako se istovremeno ojačaju znanje, infrastruktura i institucionalna podrška.

Između nedostatka kapitala i neadekvatnih uslova za inovacije

Mala preduzeća čine više od 99 odsto ukupnog broja privrednih subjekata u Crnoj Gori i zapošljavaju

preko dvije trećine radno aktivnog stanovništva. Uprkos njihovom značaju za ekonomiju, ova preduzeća se i dalje suočavaju sa ozbiljnim ograničenjima u pristupu kapitalu, inovacijama i tržištima, što direktno utiče na njihovu konkurentnost. Iako su u protekloj deceniji sprovedene brojne reforme i pokrenuti programi podrške, mala privreda u Crnoj Gori i dalje funkcioniše u uslovima ograničenih resursa, administrativnih barijera i niske produktivnosti.

Prema podacima PKCG i OECD-a, više od 60 odsto malih firmi navodi da im je pristup finansiranju glavni problem za razvoj. Ovo važi i za ICT sektor. Bankarski sektor, koji ostaje dominantni izvor finansiranja, i dalje je izrazito konzervativan kada su u pitanju mala preduzeća – krediti se odobravaju uz visoke kamate, kratke rokove otplate i čvrste garancije koje mnoge firme ne mogu da obezbijede. Poseban problem predstavlja nedostatak rizičnog kapitala i investicionih fondova koji bi podržali startapove i inovativne projekte. Dok Slovenija ili Hrvatska razvijaju fondove za startap podršku i programe sufinansiranja kroz javno-privatna partnerstva, Crna Gora tek počinje da formira regulatorni okvir za slične mehanizme.

Neadekvatni uslovi za inovacije jedan su od ključnih razloga zašto domaće firme teško pronalaze put ka održivom rastu. Iako postoji institucionalna podrška kroz Ministarstvo ekonomskog razvoja, Inovaciono preduzetnički centar "Tehnopolis" i Naučno-tehnološki park Crne Gore, sistemski okvir za inovacije još uvijek je nedovoljno razvijen. Mnogi privrednici ukazuju da se inovacije i dalje percipiraju kao trošak, a ne kao investicija. Nedostatak poreskih olakšica za ulaganje u istraživanje i razvoj, kao i ograničena saradnja između univerziteta i privrede, dodatno usporavaju proces modernizacije. Dok su u Evropskoj uniji kompanije koje ulažu u istraživanje i razvoj oslobođene dijela poreza ili dobijaju subvencije, u Crnoj Gori takvi instrumenti još nijesu sistemski uređeni i primjenjuju se sporadično.

S druge strane, tržište rada ne odgovara potrebama savremene privrede. Male firme se suočavaju sa nedostatkom kvalifikovanih radnika, naročito u sektorima digitalnih tehnologija, zanatstva i proizvodnje. Edu-

TEHNIKA I INTERNET USLUGE

FOTO: FREEPIK

kativni sistem pak nije dovoljno povezan sa tržištem, pa firme često same moraju da ulažu u obuku zaposlenih. Međutim, bez stabilnih prihoda i sigurnog pristupa finansijama, ulaganja u ljudski kapital ostaju minimalna. To stvara začarani krug: bez ulaganja u znanje nema rasta produktivnosti, a bez rasta produktivnosti nema ni većeg profita za nova ulaganja.

Mali privrednici ukazuju da ih birokratija guši, posebno u fazi pokretanja biznisa. Iako su uvedeni servisi poput portala eUprave i elektronske registracije firmi, mnoge procedure i dalje zahtijevaju fizičko prisustvo i višeslojnu dokumentaciju. U poređenju sa zemljama regiona, osnivanje preduzeća u Crnoj Gori traje duže, a troškovi su veći. Pored toga, porezi i parafiskalni nameti nerijetko pred-

stavljaju preveliki teret za mikropreduzeća, posebno ona koja tek počinju sa radom.

Jedan od ključnih izazova za male firme jeste i ograničen pristup tržištima. Domaća potražnja je mala, a izlazak na inostrana tržišta zahtijeva znanja i resurse koje većina firmi nema. Nedovoljno razvijeni logistički kapaciteti, visoki troškovi transporta i nedostatak organizovanih izvoznih klastera dodatno smanjuju konkurentnost.

U tom kontekstu, regionalna saradnja i jače povezivanje sa evropskim programima podrške, poput "Horizon Europe" i "COSME", mogli bi donijeti značajan napredak, ali su administrativne prepreke i nedostatak informacija i dalje prepreka za veći broj preduzeća.

Rješenje za povećanje konkurentnosti inovativnih malih firmi mora biti sistemsko i višedimenzionalno. Prije svega, potrebno je stvoriti efikasniji finansijski ekosistem – razviti mrežu fondova rizičnog kapitala, olakšati uslove za poslovne anđele i uvesti garantne fondove koji bi umanjili rizik za banke prilikom odobravanja kredita malim firmama. Uvođenje poreskih podsticaja za inovacije i digitalizaciju poslovanja takođe bi značajno motivisalo preduzeća da ulažu u nove tehnologije.

Dalje, jačanje veza između obrazovnih institucija i privrede mora biti prioritet. Ulaganje u stručne škole, dualno obrazovanje i programe praktič-

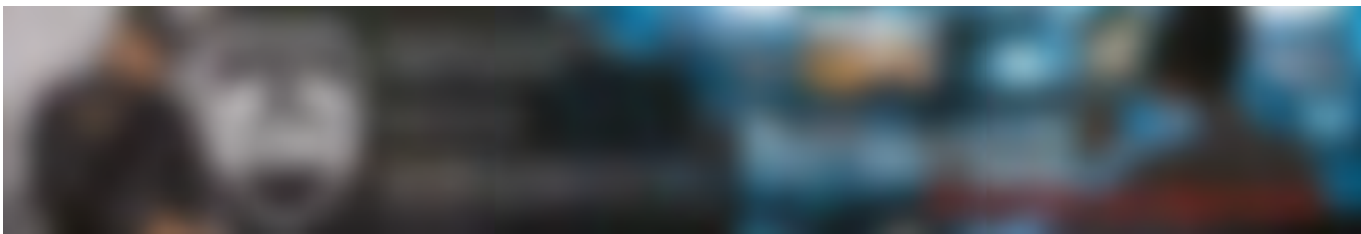
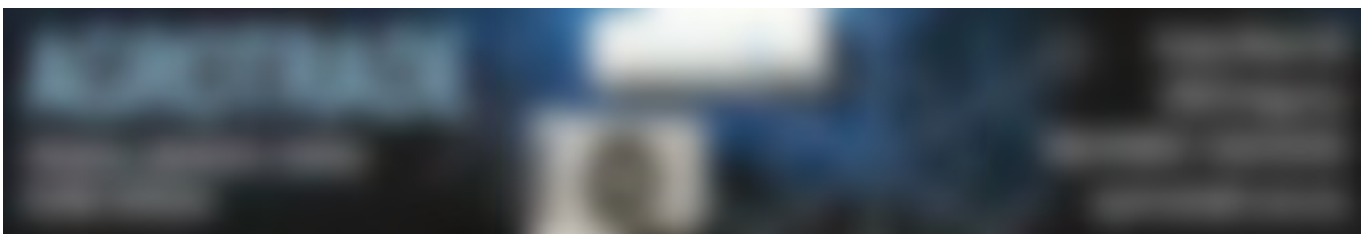
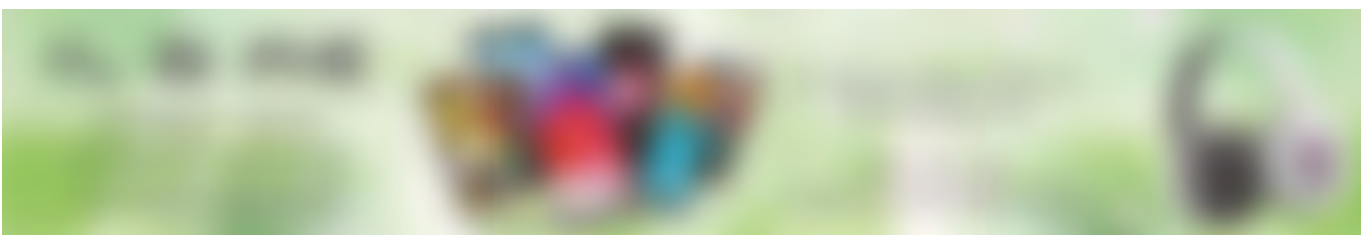
ne obuke ključno je za stvaranje radne snage koja odgovara savremenim tržišnim potrebama. Uz to, potrebno je podsticati preduzetničku kulturu od ranog obrazovanja, jer se veliki broj mladih i dalje opredjeljuje za javni sektor kao sigurniji izbor.

Na kraju, država bi trebalo da stvori predvidivije regulatorno okruženje i smanji birokratske procedure. Transparentan i brz sistem registracije, jednostavnije prijave za grantove i digitalna komunikacija sa institucijama smanjili bi troškove poslovanja i omogućili firmama da se više fokusiraju na razvoj.

Ključ uspjeha leži u promjeni percepcije – male inovativne firme nijesu slabija karika, već nosioci inovacija i fleksibilnosti. Njihova konkurentnost nije samo pitanje kapitala, već i znanja, povezanosti i podrške. Ako Crna Gora želi održiv i inkluzivan ekonomski rast, mora izgraditi sistem u kojem male firme nijesu prepuštene same sebi, već predstavljaju temelj moderne, otporne ekonomije sposobne da parira regionalnim i evropskim izazovima.

Sektor informacione tehnologije, koji je donedavno bio simbol rasta i otpornosti, sada postaje test za sposobnost Crne Gore da izgradi održivu i inovativnu ekonomiju. Ukoliko se postojeće slabosti pretvore u prilike za modernizaciju i jačanje kapaciteta, ICT može ponovo postati pokretač razvoja – ovaj put na zdravijim i dugoročno stabilnijim osnovama.

M.M.

SPORT I REKREACIJA

Wellness kao tržište koje raste i van ljetnje sezone

Globalni trendovi pokazuju da je wellness ekonomija jedna od najsnažnijih i najbrže rastućih grana u svijetu, sa vrijednostima koje se mjere billionima dolara i projekcijama rasta i u narednim godinama. Prema podacima Global Wellness Institute-a (GWI, 2024), globalna wellness ekonomija procijenjena je na više od 5,6 biliona američkih dolara, uz godišnji rast od oko osam odsto. Evropsko tržište čini približno 25 odsto globalne vrijednosti, a zemlje jugoistočne Evrope bilježe ubrzan razvoj urbanih fitness studija, zdravstvenog koučinga (coaching) i korporativnih programa. Iako Crna Gora još nema zasebnu statističku kategoriju za "wellness tržište", vidljivi su indikatori formiranja stabilne domaće potražnje za ovim uslugama i van turističke sezone.

To ima neposredan uticaj i na mala tržišta poput Crne Gore, de su primarne prilike do sada bile vezane za turizam i hotelske lance, ali se postepeno otvaraju i mogućnosti za razvoj domaćeg, neturističkog wellness tržišta. Ovaj širi okvir je važan jer lokalni investitori, regulatori i ponuđači usluga u Crnoj Gori reaguju na iste pokretače – sve veće interesovanje za zdravlje, digitalne tehnologije u fitnessu i pritisak na diferencijaciju ponude.

Ako pokušate da pobrojite wellness centre koji nijesu vezani za hotele, naći ćete na šarenoliku sliku: mali, nezavisni studiji za jogu i pilates, salonske usluge ljepote i oporavka, privatne teretane, i nekoliko većih, komercijalnih centara u urbanim sredinama. Podgorica i drugi veći gradovi imaju koncentraciju teretana i fitness-sala koje rade tokom cijele godine i cilja ju stalnu lokalnu klijentelu – studente, zaposlene, starije grupe koje traže

održavanje zdravlja, kao i kompanijske članarine.

Podaci pokazuju veliki nesklad u brojevima jer se neki entiteti klasifikuju kao teretane, drugi kao fitness centar, a treći kao wellness/SPA, što otežava preciznu statistiku. Lokalni registri i pretraživači pokazuju da postoji nekoliko desetina aktivnih objekata samo u glavnom gradu. Ovi podaci ukazuju da se u Crnoj Gori formira stabilan, domaći segment tržišta wellness usluga koji funkcioniše tokom cijele godine, nezavisno od sezonskih oscilacija turističke potražnje.

Koliko ljudi radi u sektoru?

Precizni podaci o broju zaposlenih isključivo u wellnessu van turističkog sektora ne postoje kao jedinstvena zvanična kategorija na nivou države. Zavodi za statistiku klasifikuju djelatnosti po širim grupama (sport, rekreacija, zdravstvene i frizersko-kozmetičke

FOTO: FREEPIK

usluge). Prema Monstat klasifikaciji djelatnosti, sektor „rekreativne, sportske i uslužne aktivnosti“ obuhvata preko 2.500 registrovanih subjekata, od kojih dio posluje kontinuirano, a ne sezonski. Ipak, opšti pokazatelji tržišta rada u Crnoj Gori pokazuju aktivno tržište rada sa jasno izraženom sezonskom komponentom u turizmu, ali sektori povezani sa zdravljem i rekreacijom zapošljavaju stalnu jezgru radnika: instruktore, fizioterapeute, masere, kozmetičare i administrativno osoblje.

U praksi, poslovni modeli u neturističkom wellnessu uglavnom su mali ili srednji preduzetnički formati, koji zapošljavaju od nekoliko do nekoliko desetina radnika, u zavisnosti od tipa usluga i lokacije. S druge strane, veći gradski centri mogu imati i stotinjak stalno angažovanih radnika ako kombinuju teretanu, spa, grupne programe i wellness tretmane. Agregirani

podaci Monstata o radu i zapošljavanju pomažu da se razumije širi kontekst tržišta rada, ali prelazak sa tih zbirnih pokazatelja na precizne brojke zahtijeva dodatne mikroekonomske analize pojedinačnih preduzeća.

Ovi pokazatelji o zaposlenosti dopunjuju se analizom potražnje, koja pokazuje da interesovanje za wellness usluge u Crnoj Gori nije samo sezonskog karaktera.

Koliko ljudi želi wellness usluge van turističke sezone?

Potražnja za wellnessom u Crnoj Gori ipak nije samo turistička priča. Istraživanja i ankete koje prate turističke motive pokazuju da određeni procenat posjetilaca dolazi upravo zbog zdravstvenih i wellness usluga, ali to ne umanjuje činjenicu da lokalno stanovništvo koristi fitnes centre, kao i usluge ljepote i njege tokom cijele godine. U najvećim gradovima povećano je interesovanje za personalizovane programe, programe za stariju populaciju i korporativne članarine, dok u manjim mjestima dominiraju osnovne teretane i salon usluge.

Podaci o procentu turista koji dolaze zbog zdravlja (npr. preliminarne studije koje su registrovale oko osam procenata u pojedinim periodima) govore o potencijalu wellness ponude kao zasebne privredne niše, ali lokalna potražnja ima drugačiju dinamiku: stabilnost tokom godine bez oštih sezonskih skokova koji su tipični za hotelske spa centre. To ukazuje na postojanje trajne, lokalne potražnje koja ima potencijal za dalji rast, posebno u segmentima personalizovanih programa, rehabilitacije i korporativnih wellness usluga.

Da li se isplati ulagati u neturistički wellness?

Analize lokalnih preduzetnika i tržišnih trendova pokazuju da su ulaganja u manje i srednje wellness centre u gradovima sa stabilnom populacijom održiva, ukoliko su modeli poslovanja usmjereni na lojalnu bazu klijenata i kombinovanje više izvora prihoda. Prihodi dolaze iz mjesečnih članarina, individualnih tretmana, grupnih časova i dodatnih usluga (nutricionističke konsultacije, fizioterapija, prodaja suplementa). Ključni troškovi su zakup prostora, oprema, plate stručnog kadra i marketing.

U manjim sredinama troškovi najma znače da su fleksibilni modeli kao što su mali studiji, mobilni terapeuti i saradnje sa boljim medicinskim ili sportskim ustanovama često efikasniji. U gradovima, veći centri koji nude kombinaciju usluga (teretana, spa, wellness barovi, korporativne pogodnosti) imaju šansu za veću maržu jer mogu da naplate premium članstvo i prodaju paketne usluge.

Međutim, profitabilnost zahtijeva pažljivu analizu lokalne konkurencije, pozicioniranje prema ciljnoj grupi i dobru digitalnu strategiju za zadržavanje klijenata. Globalni trendovi, poput digitalnih programa i personalizovanih usluga, takođe povećavaju šanse za skaliranje i diversifikaciju prihoda.

Tehnologije i usluge koje oblikuju ponudu van turizma

Upotreba tehnologija mijenja i male i velike igrače u wellnessu. Digitalni treninzi i aplikacije omogućavaju da centri ponude hibridni model – dio usluga uživo, dio online – što povećava angažman klijenata i smanjuje osjetljivost na lokalne oscilacije. Kada je riječ o opremi, raste interesovanje za EMS (elektrostimulacija mišića), napredne sprave za oporavak, infrared saune i tehnologije za praćenje performansi koje omogućavaju personalizovane programe.

To su investicije srednjeg i višeg ranga, i često ih inicijalno uvode centri u urbanim sredinama. Sa druge strane, niskotarifni, lokalni studiji više se oslanjaju na stručan kadar i zajednicu kao konkurentsku prednost, a ne na skupu tehnologiju. Trend wellness rutine za zaposlene i stariju populaciju takođe otvara prostor za programe koji nijesu skupi, ali su veoma učestali i stabilan izvor prihoda.

Prema dostupnim procjenama sa tržišta Jugoistočne Evrope, centri koji uvode digitalne treninge i personalizovane programe bilježe do 20 odsto višu stopu zadržavanja klijenata, što dodatno podstiče primjenu tehnologija i u manjim sredinama.

Regulativa i wellness

Iako je dio wellness ponude u Crnoj Gori i dalje direktno vezan za hotelsku i turističku industriju i doživljava sezonske skokove, postoji jasno utemeljen segment lokalnih usluga koji radi tokom cijele godine i manje je zavisan od ljetnje sezone. Regulatorno gleda-

FOTO: FREEPK

no, pružanje usluga u oblasti zdravlja i wellnesa ulazi u okvir nekoliko propisa – od registracije djelatnosti, preko zdravstvenih i higijenskih standarda, do radno-pravnih pitanja za zaposlene.

Pružanje medicinskih usluga u wellness centru zahtijeva dodatnu regulativu i saradnju sa zdravstvenim ustanovama, dok kozmetičke i fitness usluge uglavnom spadaju u privredu usluga sa standardnim zahtijevanim dozvolama. Državni statistički podaci nude koristan makro okvir, ali nedostatak zasebne kategorije za wellness usluge otežava precizno planiranje i donošenje politika, zbog čega su mikroanalize i intervjui sa vlasnicima objekata ključni za razumijevanje realnog tržišta.

Smjer razvitka tržišta i nove prilike

Gledano iz perspektive investitora i menadžera, najperspektivnije strategije su one koje kombinuju stabilnu lokalnu bazu klijenata i mogućnost skaliranja kroz digitalne proizvode ili premium usluge. Korporativni wellness, programi za stariju populaciju i preventivne medicine predstavljaju dugoročne prilike jer odgovaraju demografskoj realnosti i traženju usluga

koje nijesu vezane za luksuznu turističku potrošnju.

S druge strane, spoj sa zdravstvenim turizmom i kvalitetnim spa ponudama ostaje važan za brendiranje Crne Gore kao destinacije, ali to ne mora da bude prepreka razvoju snažnog neturističkog segmenta: oba segmenta mogu koegzistirati i nadopunjavati se. Globalni podaci o rastu zdravstvenog i wellness sektora ukazuju da postoji suficit potražnje koji male ekonomije mogu da iskoriste kroz pametna pozicioniranja.

Usklađivanje sa evropskim standardima kvaliteta i sertifikacijom wellness usluga moglo bi postati naredni korak u pozicioniranju Crne Gore kao dijela šire regionalne wellness ekonomije.

Praktične preporuke za aktere na tržištu

Za preduzetnike koji razmišljaju o pokretanju neturističkog wellness centra, najisplativiji pristup podrazumijeva jasno definisanje ciljne grupe, manji i fleksibilan poslovni format koji se lako može širiti, kao i snažnu digitalnu komunikaciju i zadržavanje klijenata kroz personalizovane programe. Za gradove i lokalne samouprave, podrška

ovakvim projektima donosi dugoročne koristi – nova radna mjesta, stabilne prihode i smanjenje sezonalnosti, ali zahtijeva i jasno uređenu regulativu, edukaciju kadrova i planiranje infrastrukture. Investitorima i finansijskim institucijama, projekti koji kombinuju fizičku infrastrukturu sa digitalnim proizvodima i održivim modelima članstva predstavljaju realnu priliku za diverzifikaciju ulaganja i niži rizik.

Posmatrano u širem kontekstu, tržište wellnesa u Crnoj Gori se postepeno formira kao samostalan segment koji funkcioniše i van turističke sezone. Postoji rastuće domaće tržište korisnika koje traži kvalitetna i dugoročno održiva wellness rješenja. Da bi ovaj sektor dostigao pun potencijal, potrebni su sistematično praćenje, bolja evidencija, jače povezivanje obrazovnih i zdravstvenih institucija i strateško planiranje koje prepoznaje specifičnosti lokalne ekonomije i povezuje ih sa evropskim trendovima i standardima kvaliteta. Time bi Crna Gora mogla da razvije stabilno, konkurentno i inkluzivno wellness tržište koje doprinosi ukupnom ekonomskom razvoju zemlje.

J.V.

LJEPOTA I NJEGA

Može li sektor ljepote i njege opstati i mimo ljetnje sezone?

FOTO: PIXABAY

U Crnoj Gori tržište ljepote i njege beleži stabilan rast, u velikoj mjeri vođen rastućom svežću potrošača o važnosti zdrave kože, prirodnih i organskih preparata,

kao i neinvazivnih tretmana. Prema podacima Statiste, procijenjena vrijednost ovog tržišta u Crnoj Gori je oko 69,9 miliona američkih dolara, sa projekcijom godišnjeg rasta od otprilike 3,8 odsto u razdoblju od

2025. do 2030. godine. S tim što je veći akcenat na njezi, odnosno taj sektor donosi najveći rast unutar tog tržišta.

U dijelu njege kože očekuje se da će prihod dostići oko 19,16 miliona

FOTO: PIXABAY

američkih dolara u ovoj godini, uz rast od približno 3,22 odsto do 2030. godine. Ovo pokazuje da su potrošači u Crnoj Gori spremni da ulažu u proizvode i tretmane koji obećavaju vidljive rezultate – hidratacija, anti-age, zaštita od sunca, korekcija i regeneracija nakon izlaganja suncu.

Ovaj stabilan rast podržan je sve većim prihodima. Prosječna godišnja potrošnja po glavi stanovnika u sektoru ljepote i lične njege u Crnoj Gori iznosila je oko 111,73 američkih dolara u 2025. godini, što ukazuje na rastuću potrošačku moć. Iako je lična njega najdominantniji segment, tržište se razvija i kroz rastuću e-trgovinu, koja bi do kraja ove godine mogla da čini oko 21,6 odsto ukupnog prihoda.

Raste i tržište prirodne kozmetike, mada još uvijek čini manji udio ukupnog tržišta, ali trend je jasan – sve veće interesovanje za sastojke koji su „čisti“, za brendove koji deklarativno koriste organsku ili ekološki prihvatljivu ambalažu, i proizvode bez štetnih sastojaka. Mladi potrošači, vođeni trendovima sa društvenih mreža, sve više traže brendove koji se usklađuju sa njihovim vrijednostima, poput etičke proizvodnje i održivosti.

Najtraženiji tretmani i usluge

Među najtraženijim tretmanima u Crnoj Gori dominiraju oni koji kombinuju estetiku, zdravlje kože i minimalnu invazivnost.

Tretmani lica su veoma traženi – od jednostavnih hidratantnih tretmana i pilinga, preko duboke hidratacije, pa do anti-age tretmana, liftinga i korektivnih maski punih hijaluronske kiseline. Takođe su veoma popularni i tretmani tijela – piling morskom soli, razni body wraps, detox rituali, anticelulit tretmani. Ljeti, kada je tijelo više izlo-

ženo kroz kupanje i sunčanje na plaži, potražnja za ovim uslugama raste. U spa centrima i hotelima na primoru ove usluge se dodatno pozicioniraju kroz luksuzne pakete.

Kozmetičke usluge ljepote tijela kao što su manikir i pedikir, depilacija, oblikovanje obrva i trepavica takođe su veoma tražene. One su stalni dio ponude i popularne su tokom cijele godine, ali sa pojačanim interesovanjem tokom ljeta. Estetski medicinski tretmani kao što su biorevitalizacija, fileri (hijaluronska kiselina), usluge estetske hirurgije (korektivne operacije, implantati), privlače lokalne klijente, ali i strane, naročito jer smatraju da su cijene u Crnoj Gori često znatno niže nego u Zapadnoj Evropi, uz dobar kvalitet.

Osim samih tretmana, potražnja za proizvodima koji se koriste kod kuće je u porastu – serumi, kreme s visokim faktorom zaštite od sunca, kreme poslije izlaganja suncu, proizvodi za hidrataciju, ali i proizvodi od prirodnih sastojaka.

Globalni trendovi, kao što je skinimalizam (minimalistički pristup njezi kože) i korišćenje naprednih sastojaka poput hijaluronske kiseline u njezi tijela, takođe pristižu na lokalno tržište.

Uticaj sezone i geografskih faktora

Primorje, odnosno obalne zone Crne Gore, značajno utiču na sezonske oscilacije u potražnji za uslugama i proizvodima u sektoru ljepote i njege. Kad nastupi ljeto, potražnja se višestruko poveća za tretmane koji direktno imaju ulogu u pripremi tijela za izlaganje na suncu i more kao što su: depilacija, trajni lakovi za nokte, manikir/pedikir, solarijum ili drugi načini dobijanja preplanulog tena, kao

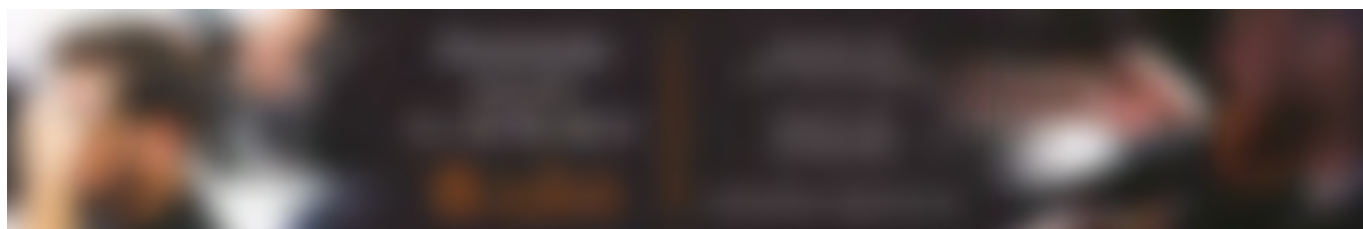
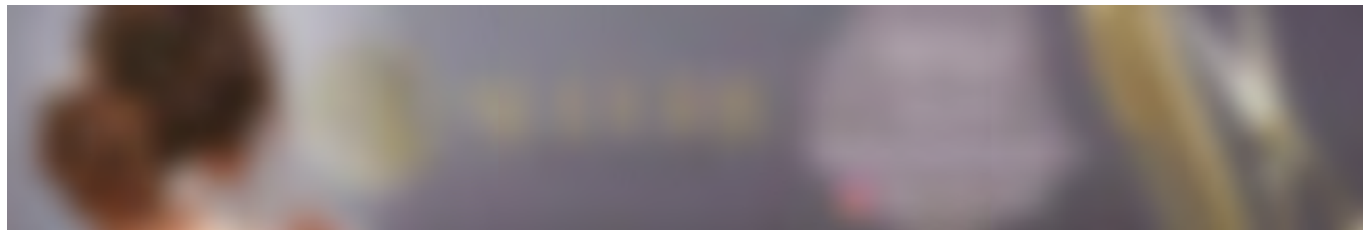
i tretmani koji ublažavaju posljedice sunca poput losiona poslije sunčanja, antioksidanata, hidratantnih maski. Spa i wellness centri na obali u turističkim mestima često imaju sezonske promotivne pakete usklađene sa dolaskom turista, a termini su prepuni od maja do oktobra.

Poređenja radi, u Hrvatskoj i Srbiji sezonski pikovi u potražnji za beauty tretmanima prate sličan obrazac, ali su prosječne cijene usluga u Crnoj Gori i dalje niže, što je dodatni motivator za turiste.

Iako su cijene niže u odnosu na Zapadnu Evropu, treba napomenuti da regulacija tržišta i poreske politike utiču na formiranje cijena, što je ključni faktor za strane investitore i potrošače.

U periodu jeseni i zime fokus se pomjera na kožu koja je izložena drugačijim vrstama stresa poput hladnoće, vjetrova, suvog vazduha (grejanja), nagle temperaturne promjene. To rezultira rastom potražnje za bogatim kremama, mastima, maskama, tretmanima koji „zaključavaju“ vlagu, kao i koracima zaštite kože lica i tijela (antioksidanti, serum-antiage, hranljivi tretmani). Takođe dolazi do većeg interesovanja za tretmane koji učvršćuju i zatežu kožu („lifting“, fileri), jer ljudi imaju više vremena i često žele da se na vrijeme pripreme za ljetnju sezonu.

Geografski, mjesta bliže moru i turističkim centrima imaju najdinamičniju potražnju ljeti. Primjera radi Budva, Kotor, Herceg Novi, Tivat imaju spa salone, salone ljepote i estetske klinike koje mogu planirati godišnje prihode sa jasnim sezonskim pikovima. Nasuprot tome, u unutrašnjosti, u manjim gradovima i ruralnim područjima, potražnja je stabilnija i manje vezana

za turizam i teže se pokreću luksuzni i specijalni tretmani bez turističke klijentele.

Izazovi i prilike

Jedan od velikih izazova je obrazovanje i dostupnost – klijenti žele da budu sigurni da tretmane rade stručnjaci sa adekvatnim kvalifikacijama, autentičnim provjerenim materijalima i da se poštuju standardi higijene. U pojedinim salonima i klinikama i dalje postoji razlika u kvalitetu, što može da utiče na percepciju usluge i povjerenje klijenata.

Prema procjenama stručnjaka, turisti čine između 25 i 35 procenata ukupne potrošnje u sektoru ljepote i njege u primorskim gradovima, dok u unutrašnjosti dominira lokalna potrošnja.

Digitalizacija je velika prilika u današnje vrijeme. Prodaja kozmetičkih proizvoda preko interneta je u usponu, ali dekorativna kozmetika (šminka) u tom segmentu pokazuje stagnaciju ili čak blagi pad u nekim izvještajima. Potrebno je bolje prilagoditi online ponudu – slati uzorke, omogućiti savjete, recenzije, sadržaje koji edukuju – jer potrošači traže ne samo proizvod, nego i iskustvo.

Poseban fokus treba staviti na strategije online prodaje koje uključuju personalizovane beauty pake-

FOTO: PIXABAY

te, virtuelna savjetovanja, i angažovanje influencersa koji su uticajni u mlađoj demografiji.

Održivost je takođe sve bitnija, jer ekološki prihvatljiviji proizvodi, manjak štetnih sastojaka, prirodni sastojci, lokalno-proizvedeni preparati počinju da dobijaju sve veću važnost, posebno među mlađom populacijom, koja koristi društvene mreže kao izvor informacija i preporuka.

Prirodni resursi Crne Gore, poput eteričnih ulja i

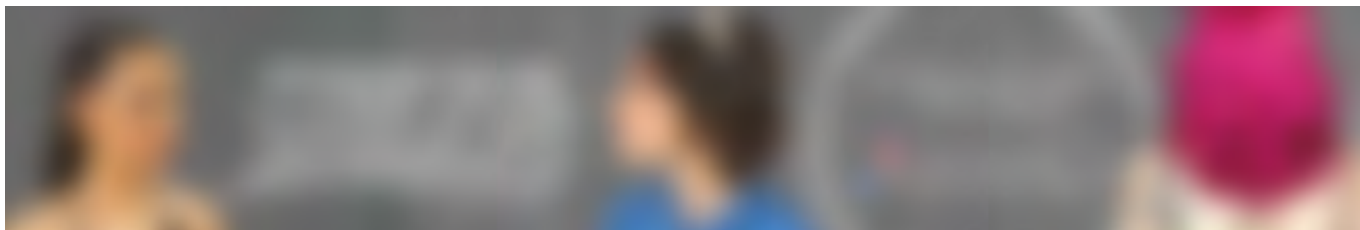
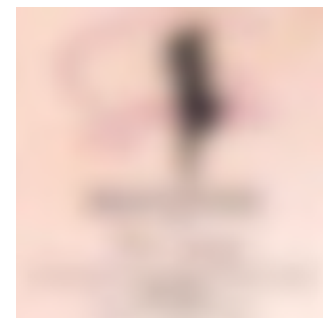
meda, predstavljaju potencijal za razvoj brendova organske i održive kozmetike, što može biti ključna konkurentska prednost.

Imajući u vidu klimatski potencijal Crne Gore (obilje sunčanih dana, priobalne zone, prirodne izvore), wellness i spa turizam su vrlo značajan segment budućeg razvoja, što upućuje da turistička sezona nije samo izazov nego i velika prilika.

Istraživanja pokazuju da osam odsto turista dolazi

zbog zdravstvenih i wellness usluga, što otvara mogućnost za dalje segmentiranje ponude i stvaranje paketa van glavne sezone.

J.V.

MOJADJELATNOST

www.moja-djelatnost.me

